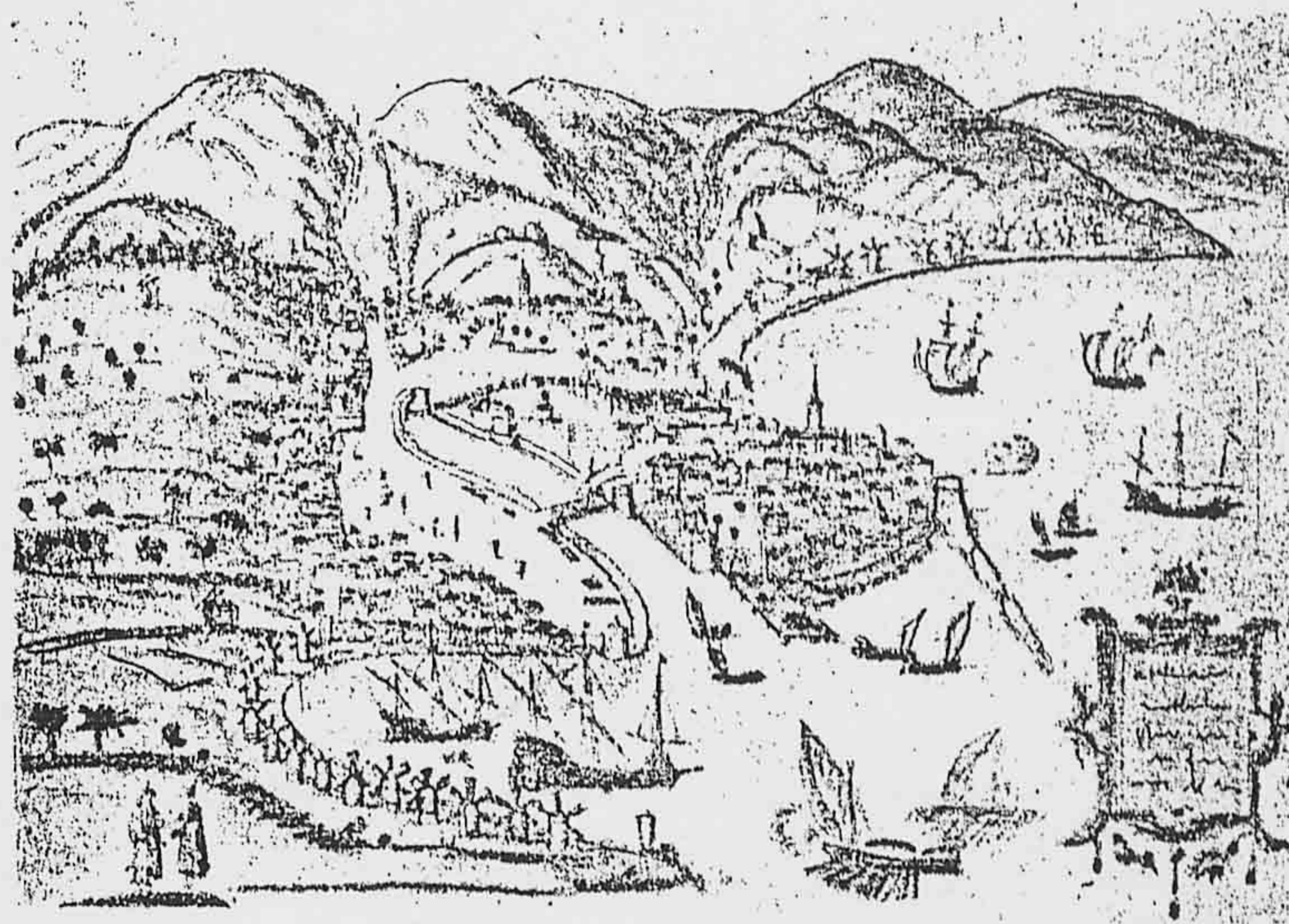


146  
Α' ΠΟΛ

ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ  
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ



Α' ΤΟΜΟΣ

**« ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΧΙΟΥ »**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΨΗ – ΕΙΣΗΓΗΣΗ  
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΣΚΟΥΦΑΡΑ ΜΑΡΙΑ

ΠΟΠΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΥ-  
ΒΑΡΕΛΙΔΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ  
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΑΘΗΝΑ  
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1999

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΧΙΟΥ
2. Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ
3. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ – ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΕΣ- ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΑ ΑΠΟ ΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ
4. Η ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΟΧΥΡΩΣΗΣ – ΦΑΣΕΙΣ ΟΧΥΡΩΣΕΩΝ
5. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ
6. ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ
7. ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΣΤΡΟΥ
  - ΚΟΥΛΑΣ
  - ΠΑΛΑΤΙ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΗ
  - ΚΡΥΑ ΒΡΥΣΗ
  - ΧΑΜΑΜ (ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ)
  - ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
  - ΕΣΚΗ ΤΖΑΜΙ
  - ΜΠΑΙΡΑΚΛΗ ΤΖΑΜΙ
  - ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
  - ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
  - ΑΛΛΟΙ ΝΑΟΙ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ
  - ΜΕΓΑΡΑ ΕΥΓΕΝΩΝ
8. ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ
9. ΑΛΛΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ
10. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ ΤΗΣ ΧΙΟΥ
11. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

## ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Ορίζοντας απλώς μία συνοικία της σημερινής χώρας της Χίου, στο περιθώριο της ζωής της πρωτεύουσας του νησιού, υψώνονται ακόμη οι επιβλητικές οχυρώσεις του φημισμένου Κάστρου της μεσαιωνικής Civitas Chiï που μαζί με τα προάστια της άφηνε για αιώνες κατάπληκτους τους επισκέπτες της από Ανατολή και Δύση. Αν και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη της Φρουριακής Αρχιτεκτονικής, κυρίως στην εποχή της αναπτύξεως του Πυροβολικού στον 15<sup>ο</sup> και 16<sup>ο</sup> αιώνα, οι οχυρώσεις αυτές δεν έχουν γίνει ως τώρα αντικείμενο μελέτης από την άποψη της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.

Το Κάστρο που βρίσκεται στα βόρεια του λιμανιού της Χίου, αθέατο σήμερα από αυτό, έχει σχήμα επιμήκους ακανόνιστου τετραπλεύρου με περίμετρο 1.100 περίπου μέτρα και έκταση 77 στρέμματα. Ορίζεται στα βορειοανατολικά από το ευθύγραμμο θαλάσσιο τείχος στα νοτιοανατολικά από το καμπύλο τείχος του λιμανιού και στις δύο άλλες πλευρές από τα παχύτατα τείχη της ξηράς και την πλατειά και βαθιά ξηρή τάφρο.<sup>1</sup>

Αν και η ίδρυσή του ανάγεται πιθανόν στην πρωτοβυζαντική εποχή, ιστορικά στοιχεία σχετικά με αυτό είναι γνωστά από τον 11<sup>ο</sup> αιώνα. Από τότε και για πολλούς αιώνες αποτέλεσε το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό κέντρο της Χίου. Συχνές αναφορές του γίνονται στα σχετικά με τις διάφορες επιδρομές και επιθέσεις εναντίον του νησιού, τις προσπάθειες των Γενοβέζων για την κατάληψή του που ολοκληρώθηκε στα 1346 και των Βενετσιάνων που πολιορκήσαν το Κάστρο άκαρπα στα 1431-31 και στις εναγώγιες προσπάθειες των πρώτων να αντιμετωπίσουν τη διογκούμενη Τουρκική απειλή. Στα 1566 η Τουρκική κυριαρχία στη Χίου αρχίζει με την αμάχητη κατάληψη του Κάστρου που στη συνέχεια το σημείο κυρίου ενδιαφέροντος κατά την εκστρατεία και πρόσκαιρη κατάληψη της Χίου από τους Βενετούς στα 1694-95 και την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Αργότερα στον 19ο αιώνα το Κάστρο χάνει βαθμηδόν τη σημασία του ενώ μετά την απελευθέρωση του νησιού εντείνεται η περιθωριοποίησή του που έχει αρχίσει ήδη από την Τουρκοκρατία. Οι οχυρώσεις αφήνονται στην τύχη

<sup>1</sup>. Αμαντος Κωνσταντίνος, «Το Κάστρο της Χίου», σελ. 29.

τους να καταστρέφονται και να λιθολογούνται, μια κατάσταση που δεν σταμάτησε παρά σε πρόσφατα σχετικά χρόνια.<sup>2</sup>

Η κατάσταση αυτή οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας η πόλη της Χίου υπέστη σημαντικές καταστροφές, οι οποίες οφείλονταν κυρίως στην καταστροφή των οχυρών της πόλης. Σε άλλες περιόδους, όπως οι αιματοβαμμένες δεκαετίες του 1821 και του 1848, οι κάτοικοι της πόλης υπέστησαν σημαντικές απώλειες. Η κατάσταση αυτή οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας η πόλη της Χίου υπέστη σημαντικές καταστροφές, οι οποίες οφείλονταν κυρίως στην καταστροφή των οχυρών της πόλης. Σε άλλες περιόδους, όπως οι αιματοβαμμένες δεκαετίες του 1821 και του 1848, οι κάτοικοι της πόλης υπέστησαν σημαντικές απώλειες.

Η Χίος αποτέλεσε την πρώτη μας περιουσία προς τη Βιθυνία. Για τους Βυζαντινούς η Χίος είχε σημαντική σημασία, όχι μόνο ως κεντρικό λιμάνι με πλοία που έρχονταν από Ασία και από Κωνσταντινούπολη, αλλά και ως κεντρικό λιμάνι προς τον βορρά και τον ανατολικά. Η Χίος υπήρξε κεντρικό λιμάνι προς τον βορρά και τον ανατολικά. Η Χίος υπήρξε κεντρικό λιμάνι προς τον βορρά και τον ανατολικά. Η Χίος υπήρξε κεντρικό λιμάνι προς τον βορρά και τον ανατολικά.

Τον 16ο αιώνα, με το Βυζάντιο να κινείται να διαλυθεί, η Χίος υπήρξε κεντρικό λιμάνι με πλοία που έρχονταν από Ασία και από Κωνσταντινούπολη, αλλά και ως κεντρικό λιμάνι προς τον βορρά και τον ανατολικά. Η Χίος υπήρξε κεντρικό λιμάνι προς τον βορρά και τον ανατολικά. Η Χίος υπήρξε κεντρικό λιμάνι προς τον βορρά και τον ανατολικά.

<sup>2</sup> . Γ. Ζολώτας, «Η Πόλη της Χίου», Τομ. Α2, σελ 35, 91.

## Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Το Κάστρο της Χίου είναι ξεκαθαρισμένο ότι είναι δημιούργημα των Βυζαντινών στην εποχή μιας απεγνωσμένης προσπάθειας να κρατηθούν τα νησιά ύστερα από τις μανιακές και αλληπάλληλες επιδρομές των Αράβων στο Αιγαίο. Σε άλλες περιοχές και σε άλλες πόλεις μεσογειακές, τα κάστρα κτίζονταν στα υψώματα. Είτε οι ίδιες οι πόλεις τειχίζονταν και γινόταν «καστροπόλεις» είτε τα κάστρα κτίζονταν σε παρακείμενα υψώματα. Στις παραθαλάσσιες όμως πόλεις και μάλιστα ναυτικές, όπως η Χίος, τα κάστρα έπρεπε να υψωθούν εκεί που επέβαλε η αποστολή τους. Ειδικότερα στη Χίο έπρεπε να προστατευθεί και η πόλη και το λιμάνι, η θέση του οποίου ταυτίζονταν με εκείνη του Κάστρου.<sup>3</sup>

Η Χίος εκείνης της εποχής ήταν τειχισμένη προς τη θάλασσα. Για τους Βυζαντινούς η Χίος είχε ουσιαστικότερη σημασία, όχι μόνο σαν νησί παραγωγικό, νησί της μαστίχας, του κρασιού κ.τ.λ. αλλά σαν νησί «κλειδί» σε νευραλγικό σημείο του Αιγαίου και των Μικρασιατικών παραλιών. Νησί που αποτελούσε κέντρο και «πρωτεύουσα» μεγάλης διοικητικής περιοχής, του «Θέματος του Αιγαίου» (υπάρχουν πολλά στοιχεία που τεκμηριώνουν ότι η Χίος υπήρξε πρωτεύουσα του Βυζαντινού «Θέματος του Αιγαίου» που περιελάμβανε τις περιοχές Ελλησπόντου, τμήμα της Θράκης, τμήμα της Μικρασίας, μέχρι Κυζίκου καθώς και τα νησιά Μυτιλήνη, Λήμνο, Ίμβρο, Τένεδο, Σκύρο και Κυκλάδες).<sup>4</sup>

Τον 8ο αιώνα που το Βυζάντιο και κυρίως οι θαλάσσιες περιοχές του μαστίζονται από τις επιδρομές των Αράβων και μόλις στις αρχές του 9ου αιώνα επί Αυτοκράτορος Μιχαήλ Β' του Τραυλού αποφασίζεται να ληφθούν δραστικά μέτρα για την προστασία των νησιών. Τότε πρωτοαναφέρεται και η παρουσία του «Θεμάτικου στόλου». Στα χρόνια του βασιλιά Μακεδόνα (881) ο Εμίρης της Κρήτης Σαΐτ επικεφαλής ισχυρού πειρατικού στόλου σαρώνει κυριολεκτικά το Αιγαίο και φθάνει μέχρι τα στενά του Βοσπόρου απειλώντας την Βασιλεύουσα. Το Βυζάντιο στριμώχνεται άσχημα και η αντίδραση σημειώνεται εντονότερη. Και στα τέλη της βασιλείας του Βασίλειου του Μακεδόνα υπάρχουν μαρτυρίες πως το Αιγαίο, η Πελοπόννησος και άλλες περιοχές αρχίζουν κάπως να ανακουφίζονται γιατί είχε οργανωθεί κάποια

<sup>3</sup>. Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 50.

<sup>4</sup>. Όπ. 3, σελ. 51.

σημαντική άμυνα, έχουν πραγματοποιηθεί οχυρώσεις. Τα χρόνια εκείνα τοποθετούν οι ιστορικοί και το χτίσιμο του Κάστρο της Χίου για να προστατεύσει την πόλη της Χίου και το λιμάνι, αλλά και τα πολεμικά πλοία της Αυτοκρατορίας και τις δυνάμεις ξηράς που στάθμευαν στη Χίο. Έτσι η Χίος γίνεται μία οχυρωμένη ναυτική βάση. Αυτό στηρίζεται σε επιχειρηματολογία που δημιουργήθηκε αργότερα από γεγονότα και περιγραφές αλλά και από επιγραφές που βρέθηκαν τα τελευταία χρόνια.<sup>5</sup>

<sup>5</sup> . Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 52.

## **ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ - ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΕΣ - ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΑ ΑΠΟ ΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ**

Στα 1124 ο Βενετσιάνος Ναύαρχος Δομίνικο Μικέλι επιστρέφοντας από την Τύρο αφού ύστερα από επιδρομές κατέστρεψε τα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων, επιτέθηκε κατά της Χίου «αντραποδίσας άνδρας και γυναίκας και διελθών δια πυρός και σιδήρου όλην την νήσον, όπου διέτριψεν ικανόν χρόνον, επανήλθεν εις Βενετίαν». Τότε άρπαξαν οι Λατίνοι και το σκήνωμα του Αγίου Ισιδώρου και το μετέφεραν στη Βενετία. Αργότερα, στα 1171, με αφορμή την παραβίαση των συνθηκών από τον Αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνό, οι Βενετσιάνοι στέλνουν 120 γαλέρες με αρχηγό τον Δόγη Βιτάλι Μικέλι να λεηλατήσει ελληνικά παράλια. Από την Εύβοια ο Βιτάλι Μικέλι στέλνει πρεσβεία από ελληνομαθείς καθολικούς στην Κωνσταντινούπολη για να διαπραγματευθεί, στο μεταξύ όμως για να ξεχειμωνιάσει και μέχρι να επιστρέψουν οι απεσταλμένοι του επιτίθεται και κυριεύει «το ισχυρό Κάστρο της Χίου» και έτσι υπογραμμίζεται για μια φορά ακόμα η αξία του Κάστρου της Χίου. Οι Βενετσιάνοι από το φόβο που θέριζε το νησί τη χρονιά εκείνη (1171) αναγκάστηκαν να το εγκαταλείψουν.<sup>6</sup>

Το Κάστρο της Χίου παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει ξεκάθαρη ιστορική μαρτυρία φαίνεται ότι υπέστη επιδρομές και κατά την εποχή του Αλεξίου του Κομνηνού και από τους Σταυροφόρους της 4ης Σταυροφορίας οι οποίοι και τελικά κατέλυσαν την Βυζαντινή αυτοκρατορία με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης (1204) και η Χίος βρίσκεται και αυτή μέσα στον κύκλο διανομής εδαφών της Αυτοκρατορίας και πέφτει στα χέρια των Βενετσιάνων, μαζί με τις Σποράδες, τις Κυκλάδες και τα παράλια της Προποντίδας και του Εύξεινου. Τελικά η Χίος απελευθερώνεται από τις δυνάμεις του Δούκα Βατάτζη και ξαναγυρίζει στη Βυζαντινή κυριαρχία (1249), η οποία και οριστικοποιείται με το ξεκαθάρισμα μεγάλου μέρους των εδαφών της Αυτοκρατορίας από τον Μιχαήλ Παλαιολόγο, βοηθούμενο από τους Γενοβέζους, με τους οποίους υπογράφει τη συμφωνία του Νυμφαίου (10 Ιουλίου 1261) και μέσα στους όρους της συμφωνίας αυτής είναι και η παραχώρηση προνομιακού «εμπορίου» στη Χίο. Στα 1292 όταν το Κάστρο δέχεται επίθεση από τις δυνάμεις του Σικελού Loric το Κάστρο

<sup>6</sup> . Γ. Ζολώτας, «Η Πόλη της Χίου», Τομ. Α1, σελ. 493.

βυζαντινοί και αντέχει στην επιδρομή, όπως και στα 1302 αποκρούει την επιδρομή του Καταλάνου Ρογήρου Ντε Φλορ.<sup>7</sup>

Η επιδρομή που ακολουθεί στα 1307 και την οποία επιχειρούν δυνάμεις ισχυρές αποδεικνύει για μια ακόμα φορά την αντοχή του Κάστρου. Τότε το υπερασπίζονται δυνάμεις του Βενέδικτου Ζαχαρία στον οποίο έχει παραχωρηθεί για μία δεκαετία η Χίος υπό τον όρο όμως να θεωρείται «κτήμα του Βασιλέως και να κυματίζουν στο Κάστρο οι σημαίες του Βυζαντίου». Ο Ζαχαρίας αυτός, ο οποίος κατά τη μαρτυρία του Μιχ. Ιουστινιάνη, είχε πάρει γυναίκα του αδελφή του Μιχαήλ Παλαιολόγου που είναι στην ουσία ο προπομπός των Γενοβέζων, δημιουργεί οχυρώσεις και προετοιμάζει έτσι μονιμοποίηση της παραμονής του στο νησί. Ο Βενέδικτος Ζακέρι (Ζαχαρίας) ντι Κάστρο ή ντι Καστέλι, (η οικογένεια συναντάται στη Χίο όλα τα χρόνια της Λατινοκρατίας και μέχρι το 19ο αιώνα) ξανάκτισε διάφορα κτίσματα του Κάστρου που είχαν καταστραφεί, ενίσχυσε τα τείχη όπως αναφέρει ο Pagano, ύψωσε περισσότερο τα τείχη και περιέβαλε με τάφρο το Κάστρο. Ο Βενέδικτος Ζαχαρίας φέρεται και ιδιοκτήτης της εκκλησίας του Αγίου Αντωνίου του Κάστρου, με μοναστήρι και νοσοκομείο. Η εκκλησία αυτή χαρακτηρίζεται «περικόλλης και μαρμαροστόλιστος» και χρησίμευε σαν επισκοπή των Καθολικών από τα 1305-1363. Σ' αυτήν τη εκκλησία φαίνεται ότι ανήκε το ανάγλυφο που στολίζει την Παναγιά του Χαλκειού (Είσοδος Ιησού στα Ιεροσόλυμα) που μεταφέρθηκε στο Κάστρο γιατί, όπως αναφέρει και ο περιηγητής Thevenot (1656) το είδε στην εσωτερική πόρτα του Κάστρου. (Η εκκλησία είχε τότε καταστραφεί).<sup>8</sup>

Επισκευές στο Κάστρο ενέργησαν και οι διάδοχοι του Βενέδικτου Ζαχαρία του Α' , οι Βενέδικτος Β' και Γ' και ο Μαρτίνος, αλλά ο Αυτοκράτορ Ανδρόνικος Γ' απαγόρευσε τις επισκευές των οχυρώσεων στους όρους της συνθήκης. Όμως οι επισκευές συνεχίστηκαν και ο Αυτοκράτορας, αφού είδε πως δεν ήταν εύκολο να τους εκτοπίσει, ανανέωσε την ενοικίαση για άλλα 5 χρόνια. Τότε ο Λέων Καλόθετος έπεισε τον Αυτοκράτορα να επιχειρήσουν ξανά κατάληψη της Χίου. (Ο Καλόθετος ήταν από τους πρώτους Άρχοντες της Χίου). Ο Καλόθετος υποστήριξε ότι ο χρόνος εργάζεται «υπέρ των Γενοουσιών» οι οποίοι οχυρώνουν το Κάστρο και «στο τέλος θα το καταστήσουν απόρθητο». Αυτός δε υποσχέθηκε να δημιουργήσει δύναμη στη Χίο, η οποία θα βοηθούσε τις δυνάμεις του Αυτοκράτορα όταν θα ενεργούσαν επίθεση. Ο Αυτοκράτορας όμως είχε καταφύγει και ο Βενέδικτος ο Γ', που

<sup>7</sup> . Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 54, 55.

<sup>8</sup> . Φ. Αργέντης – Στ. Κυριακίδης, «Η Χίος παρά τοις γεωγραφοίς και τοις περιηγητέσ», Αθήνα 1946.



συνκυβερνούσε τη Χίο μαζί με το Μαρτίνο και επειδή ήταν δυσαρεστημένος με τον τελευταίο (αδελφό του) τον κατάγγειλε στον Αυτοκράτορα και υποσχέθηκε βοήθεια αν ο Αυτοκράτορας τον βοηθούσε να δικαιωθεί στις διαφορές με τον αδελφό του (οι διαφορές ήταν χρηματικές). Ο Αυτοκράτορας έστειλε και άλλο γράμμα στους Χιώτες αυτή τη φορά, να σταματήσουν να βοηθούν στην οχύρωση του Κάστρου και να μην εργάζονται σε έργα οχυρωματικά. Και όταν όλα αυτά δεν απέδωσαν, ετοιμάστηκε στόλος από 150 πλοία με στρατό και ιππικό και ξεκίνησαν για τη Χίο. Τα πλοία ήταν από τα μεγαλύτερα, γιατί επικεφαλής μπήκε ο Αυτοκράτορας συνοδευόμενος από πολλούς ευγενείς. Η δύναμη του εκστρατευτικού σώματος, αλλά και η μεγαλοπρέπεια που δόθηκε στην εκστρατεία ήταν τέτοια που όλοι νόμιζαν ότι ο Μαρτίνος μόλις πληροφορήθηκε για το τι συμβαίνει, θα παραιτούταν από κάθε αντίσταση. Όμως συνέβη το αντίθετο. Ο τελευταίος αφού βύθισε τρία μεγάλα πλοία μέσα στο λιμάνι της Χίου, απαγόρευσε την οπλοφορία στους Χιώτες με απειλή θανάτου κι έτσι αχρήστευσε τον Καλόθετο. Αφού λοιπόν αχρήστευσε το λιμάνι και τους οπαδούς του Καλόθετου, περίμενε το Βυζαντικό στόλο, με τις δικές τους σημαίες να ανεμίζουν στο Κάστρο και όχι πια τις αυτοκρατορικές.<sup>9</sup>

Ο Αυτοκράτορας Ανδρόνικος ο Πρεσβύτερος με τη δύναμη που περιγράψαμε έφθασε μπροστά από το Κάστρο της Χίου το φθινόπωρο του 1329, ενώ ο αδελφός του Μαρτίνου, ο Βενέδικτος, είχε οχυρωθεί στα παρακείμενα τείχη του Παλαιόκαστρου. Ο Μαρτίνος είχε κλειστεί στο Κάστρο με 800 στρατιώτες και όταν αντιλήφθηκε την κατάσταση έστειλε πρέσβεις να διαπραγματευθεί με τον Ανδρόνικο, ο οποίος είχε στο μεταξύ αποβιβαστεί στη Χίο. Ήταν η πρώτη και μοναδική φορά που Αυτοκράτορας του Βυζαντίου πατούσε στη Χίο. Ο Μαρτίνος αναγκάστηκε τελικά να παραδοθεί αφού παρέδωσε τους στρατιώτες του. Μάλιστα οι Χιώτες, μόλις τον είδαν αιχμάλωτο, επιτέθηκαν για να τον σκοτώσουν. Ο Μαρτίνος φυλακίστηκε, η γυναίκα και τα παιδιά του όμως πήραν άδεια του Αυτοκράτορα να φύγουν, το ίδιο και στρατιώτες του Μαρτίνου. Ο Μαρτίνος έμεινε φυλακή μέχρι το 1338 και αποφυλακίστηκε με μεσολάβηση του Βασιλιά της Γαλλίας Φιλίππου Βαλουά και του Πάπα Βενεδέτου ΙΒ'. Ο Αυτοκράτορας εμφάνισε τον Καλόθετο σε δημόσια συγκέντρωση που έλαβαν μέρος Χιώτες και Λατίνοι άρχοντες και ζήτησε να ανταμείψει και τον Βενέδικτο, αυτός όμως διατύπωσε τόσες αξιώσεις (του πρόσφερε πολυτελέστατα οικήματα στη Κων/πολη, τον τίτλο του Συγκλητικού, διάφορα προνόμια και 20.000 χρυσά από τα εισοδήματα της Χίου), ώστε ο Αυτοκράτορας

<sup>9</sup> . Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 56.

εξοργίστηκε και δεν δέχτηκε να συνεχίσει η συζήτηση. Ζήτησε τελικά τρία πλοία για να μεταβεί στο Γαλατά και αφού του τα έδωσαν φόρτωσε τα υπάρχοντά του και τη στρατιωτική του δύναμη. Ο Αυτοκράτορας οχύρωσε το Κάστρο και αφού τακτοποίησε διάφορα διοικητικά θέματα της Χίου αναχώρησε για την Ανδριάνουπολη περνώντας από τη Φώκεια. Ο Μαρτίνος όμως δεν ησύχασε στο Γαλατά και έπεισε τους αρχηγούς 8 Γενοβέζικων τριήρων που βρίσκονταν στο Γαλατά να εκστρατεύσουν μαζί του κατά της Χίου για να την ξαναπάρει πίσω. Αποβιβάστηκε στη Χίο. Νικήθηκε και τελικά πέθανε από κρίση επιληψίας.<sup>10</sup>

Το Κάστρο της Χίου την εποχή εκείνη πήρε σχεδόν τη μορφή που διέσωσε μέχρι σήμερα με ορισμένες παραλλαγές στα τείχη και στους πύργους. Βυζαντινός στόλος και αρκετή δύναμη πεζικού το υπεράσπιζε από το 1329 μέχρι το 1346. Αλλά τότε στο 1346 οι Γενοβέζοι αποφάσισαν να δράσουν δυναμικά κατά της Χίου και ανέθεσαν στο ναύαρχο Σίμονα Βινιόλο την επιχείρηση κατά της Χίου. Αυτοκαρατορικός Επίτροπος ήταν τότε ο Ιωάννης Ζυβός. Το δε Κάστρο υπεράσπιζε ο ανιψιός του, Μιχαήλ Κορέσης.<sup>11</sup>

Τη δύναμη του Βινιόζου αποτελούσαν 29 γαλέρες που ανήκαν σε ισάριθμους Γενοβέζους «εφοπλιστές» και ξεκίνησαν από τη Χαλκίδα. Ο Βινιόζο θέλησε να ξεγελάσει το Ζυβό με την υπόσχεση να τον υποστηρίξει στην επιδρομή που δήθεν ετοιμάζαν οι Βενετσιάνοι. Ο Ζυβός και ο Κορέσης σε συνεννόηση με τους λαϊκούς άρχοντες της Χίου απάντησαν στο Βινιόλο πως είναι σε θέση να υπερασπίσουν τη Χίου ενάντια σε κάθε επιδρομή και δεν δέχονται την πρότασή του να του παραδώσουν το Κάστρο για να υπερασπιστεί αυτός, ούτε τη βοήθειά του. Τότε ο Βινιόζο εξαγριώθηκε και άρχισε την πολιορκία του Κάστρου (21 Ιουλίου 1346) στο οποίο είχαν κλεισθεί όλοι οι Άρχοντες της Χίου και η μάχιμη δύναμη. Η άμυνα κράτησε μέχρι τις 14 του Σεπτεμβρίου γιατί τελείωσε το νερό, τα τρόφιμα και τα πυρομαχικά, αφού το Κάστρο είχε αποκλεισθεί και οι στρατιώτες του Γενοβέζου επιδρομέα είχαν καταλάβει το Παλαιόκαστρο και εκεί κτυπούσαν. Έτσι υπογράφηκε η συνθήκη του Αγίου Νικολάου «του Μώλου», στο Κάστρο. Ο Ζυβός όμως ο Κορέσης και άλλοι πέτυχαν να διατηρήσουν τα προνόμια τους αφού αναγνώρισαν την κυριαρχία της Γένοβας, η λευκή σημαία της οποίας με το Αγ. Γεώργιο υψώθηκε στους πύργους του Κάστρου. Οι Γενοβέζοι αναγνώρισαν ακόμα τα προνόμια που παραχωρήθηκαν με

<sup>10</sup>. Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 56,57.

<sup>11</sup>. Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 8.

χρυσόβουλα αυτοκρατορικά σε Χιώτες άρχοντες αλλά και στο λαό επέτρεψαν να ασκούν ελεύθερα τα Χριστιανικά τους καθήκοντα και φέρθηκαν στην αρχή με διπλωματική δεξιοτεχνία.

Στο Ζυβό δόθηκε από τον Αυτοκράτορα του Βυζαντίου η Διοίκηση της Φώκαιας, αλλά σε δύο χρόνια, στα 1348 επιχείρησε επίθεση κατά του Κάστρου της Χίου βοηθούμενος πάλι από τον Λέοντα Καλόθετο. Αυτή η επίθεση ήταν τόσο ορμητική, ώστε ο Βινιόλο που δεν την περίμενε έπαθε μεγάλες ζημιές και στο στόλο και στο πεζικό του, τραυματίστηκε και ο ίδιος και ετοιμάζονταν να εγκαταλείψει τη Χίο, όμως, του ήρθε απροσδόκητη βοήθεια από τη Γένοβα και κατάφερε να κρατήσει το Κάστρο κάτω από τα τείχη του οποίου έπεσε ηρωικά μαχόμενος ο Ιωάννης Ζυβός. Έτσι η επιχείρηση απέτυχε και για τη Χίο αρχίζει μία περίοδος σκλαβιάς και αδιάστακτης εκμετάλλευσης.<sup>12</sup>

Από το 1378 μέχρι το 1408 έχουμε γαλλική φρουρά στο Κάστρο γιατί την περίοδο εκείνη η Γένοβα βρίσκεται κάτω από την έξαρση της Γαλλίας. Και επειδή οι Γενοβέζοι της Χίου θέλησαν να επαναφέρουν τον εκδιωχθέντα από τη Χίο Φράγκ Κάμπη Ιουστινιάνη, οργανώνουν πραξικόπημα κατά των Γάλλων και κυριεύουν το Κάστρο βοηθούμενοι από τους Χιώτες. Στον κεντρικό πύργο κυματίζουν και πάλι οι σημαίες του Αγ. Γεωργίου και των Ιουστινιανίδων. Στο μεταξύ, όμως, μεσολαβεί ο τρομερός σεισμός του 1389 και το Κάστρο παθαίνει μεγάλες ζημιές. Επακολουθεί περίοδος μεγάλων επισκευών.<sup>13</sup>

Ο Φραγκ Κάμπης Ιουστινιάνης βρίσκεται αντιμέτωπος με τις Αρχές της Γένοβας, που υποταγμένες στους Γάλλους εναντιώνονται με πραξικόπημα αλλά ο Φράγκ Κάμπης, κύριος του Κάστρου της Χίου, τολμά να αντιταχθεί στην Μητροπολιτική Αρχή. Ζητά βοήθεια από την Βενετία αλλά η Γένοβα στέλνει εναντίον του ισχυρό στόλο με το ναύαρχο Κορνάδο Ντόριο. Στο μεταξύ έχει διενεργήσει έρανο στη Χίο και αρχίζει η επισκευή του Κάστρου. Η πόλη όμως είναι ατείχιστη γιατί ο σεισμός έχει καταστρέψει τα τείχη του Παλαιόκαστρου και σχεδόν όλα τα σπίτια. Ο στρατός του Γενοβέζου Ντόρια αποβιβάζεται στις 18 Ιουνίου 1409 και αρχίζουν σκληρές μάχες γύρω από το Κάστρο, ένας εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στους Γενοβέζους. Το Κάστρο αναγκάζεται να συνθηκολογήσει και ο Ντόρια μπαίνει στο Κάστρο ως νέος διοικητής και τιμωρεί τους Χιώτες άρχοντες, **(Σχέδιο 1)**.<sup>14</sup>

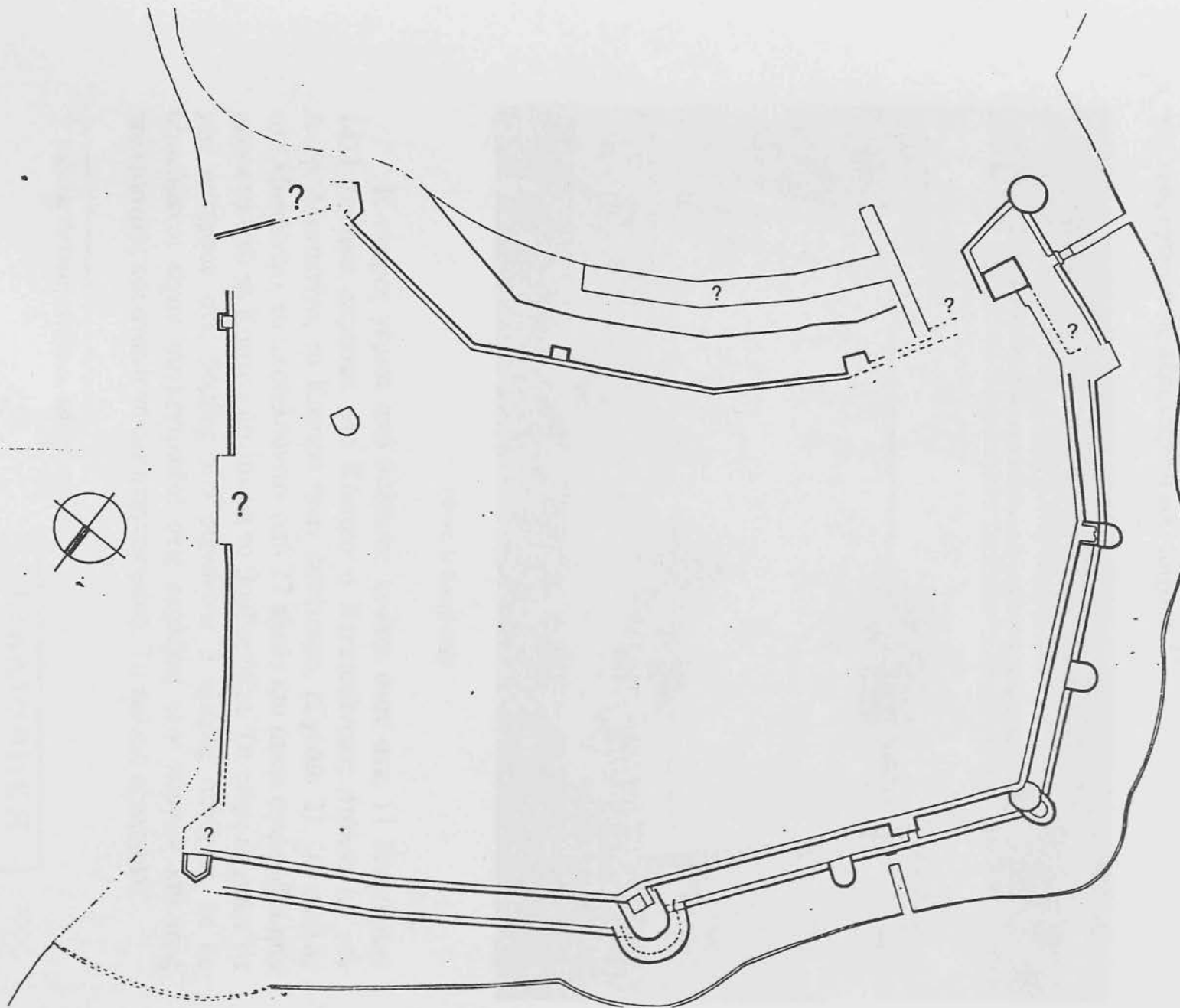
<sup>12</sup> . Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 57, 58.

<sup>13</sup> . Αλ. Βλαστού, «Χιακά», Τομ. Β, σελ. 110.

<sup>14</sup> . Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 58.

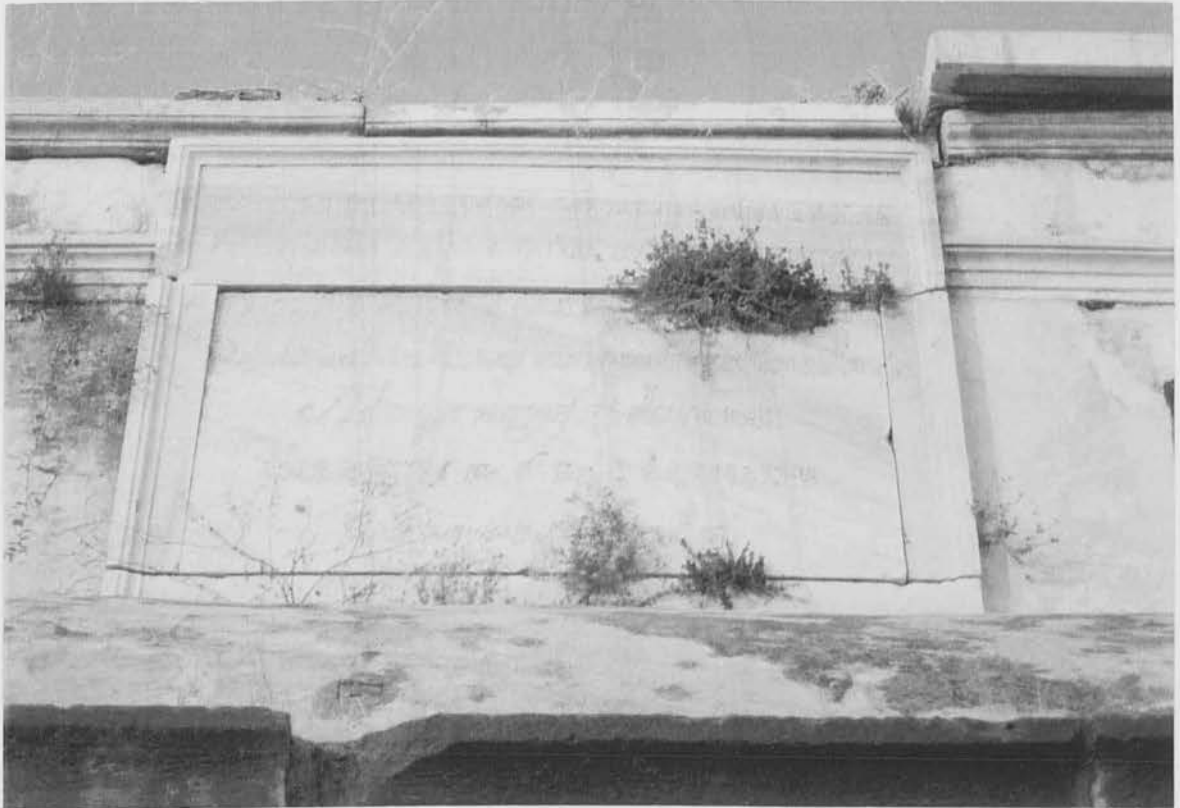
**ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΜΕΛΗΤΗΤΕΣ**  
ΓΩΡΓΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΠΑΝΝΗΣ ΓΚΙΖΗΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΛΥΔΙΑ ΒΑΜΒΑΚΕΡΙΔΟΥ (ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ)

**ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ**  
ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΛΥΡΟΥΔΙΑΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)



**Σχ.1: ΚΑΤΟΨΗ ΚΑΣΤΡΟΥ**  
(Αρχές 15ου αιώνα)

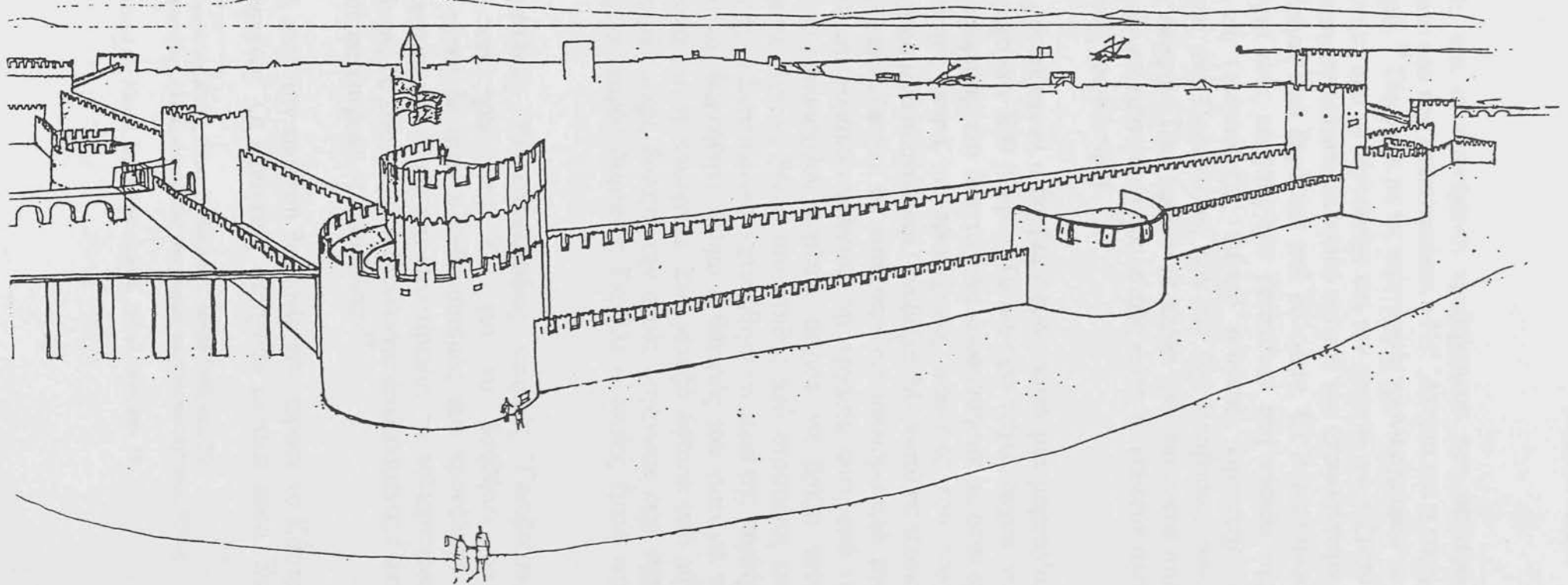
Την εποχή εκείνη το Κάστρο επισκευάζεται ριζικά και οι Μαονέζοι καλούν από τη Ραγούζα τον ξακουστό τότε αρχιτέκτονα Λεονάρντο Ντ' Άντρια. Οι επισκευές συνεχίστηκαν μέχρι το 1427 σύμφωνα με την επιγραφή που είχε εντοιχιστεί στο υπέρθυρο της πόρτας του εσωτερικού τείχους η οποία έλεγε : “Bombardis doctus Leonardus didit althaco limina et hunc clarum clara Raguzza tulit 1427” (Ο έμπορος λιθοβόλος Λεονάρδος κατασκεύασε τα υπέρθυρα και αυτόν τον ένδοξο άντρα η ένδοξος Ραγκούζα εγέννησε ), (Φωτ. 1). Αυτός λοιπόν ο Λεονάρδο Ντ' Άντρια κατασκεύασε το εσωτερικό τοίχος του Κάστρου και διπλή τάφρο και νέες οχυρώσεις περιμετρικά του τοίχους.<sup>15</sup>



(Φωτ. 1: Επιγραφή)

Η τάφρος γέμισε από θάλασσα κι έτσι όταν στις 11 Νοεμβρίου 1431 έφθασε μπροστά στο Κάστρο ο Βενετσιάνικος στόλος με τον Ανδρ. Μοτσενίγο, το Κάστρο ήταν πανέτοιμο, (Σχέδιο 2). Ο στόλος του Μοτσενίγο, το αποτελούνταν από 27 πλοία και αφού αγκυροβόλησε μπροστά από το Κάστρο άρχισε να το βομβαρδίζει. Τα τείχη άρχισαν να μην αντέχουν στις βόμβες που ρίχνονταν 3 ημέρες συνέχεια, οι δε αμυνόμενοι είχαν συγκεντρωθεί στις επάλξεις των πύργων και στις πολεμίστρες και αγωνίστηκαν απεγνωσμένα. Το παλαιό εξωτερικό

<sup>15</sup> . Γαβαλά, «Η Πόλη της Χίου», σελ. 37.



**ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΜΕΛΗΤΗΤΕΣ**

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

ΠΑΝΝΗΣ ΓΚΙΖΗΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

ΛΥΔΙΑ ΒΑΜΒΑΚΕΡΙΔΟΥ (ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ)

**ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ**

ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΛΥΡΟΥΔΙΑΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

**Σχ.2: ΠΡΟΟΠΤΙΚΟ ΚΑΣΤΡΟΥ**  
(Μέσα 15ου αιώνα)

τείχος έπαθε ζημιές και οι αμυνόμενοι τραβήχτηκαν στο δεύτερο εσωτερικό τείχος, αυτό που είχε κατασκευάσει ο Ντ' Αντρια και η μάχη συνεχίστηκε αιματηρή.<sup>16</sup> Σύμφωνα με τις περιγραφές χρονικογράφων το Κάστρο χαρακτηρίστηκε από το Μοτσενίγο και τον αρχηγό του πεζικού του Σκαραμούτσιο «σημαντικότερο ελληνικό οχυρό» και αποφασίστηκε συνδυασμένη επιχείρηση από ξηρά και από θάλασσα. Οι Βενετσιάνοι αφού κτύπησαν νύχτα τους πύργους που βρισκόταν στη νησίδα της εισόδου του λιμανιού («Μπούρτζι», παλαιό τούρκικο λιμεναρχείο) δηλαδή τους πύργους της Πορπορέλας και της Αγ. Βαρβάρας, τους κατέλαβαν και τους έκαψαν. Τότε έφεραν τα πλοία τους πιο κοντά στο Κάστρο και ανέβασαν πολεμίστρες στους ιστούς ώστε να κτυπούν από εκεί τους υπερασπιστές του Κάστρου.<sup>17</sup>

Ταυτόχρονα συνεχίζονταν ο βομβαρδισμός, κατά μια μαρτυρία, μόνο σε μια μέρα ρίχτηκαν 800 βόμβες. Το δεύτερο τείχος άρχισε να δείχνει σημάδια υποχώρησης και Βενετσιάνοι προσπάθησαν με σκάλες να ανέβουν στο τείχος, παρά τις τρομαχτικές απώλειες που τους προκάλεσαν οι απεγνωσμένα αμυνόμενοι Γενοβέζοι. Μπροστά σε τέτοια άμυνα ο Σκαραμούτσιο σκέφτηκε να κατασκευάσει υπόνομο από την πλατεία. Λέγεται δε ότι παρακολουθώντας την εργασία αυτή από τη θέση του σημερινού Δημαρχείου περίπου άρχισε να βρίζει τους πολιορκημένους οπότε δέχτηκε βέλος στο στήθος από στρατιώτη και πέθανε σε λίγες μέρες. Ο Σκαραμούτσιο χτυπήθηκε τη μέρα της γιορτής του Αγ. Αντωνίου και θεωρήθηκε θαύμα ο θάνατός του γιατί με το θάνατό του χαλάρωσε και η πολιορκία. Στο μεταξύ έφτασε από την Κωνσταντινούπολη μία μικρή δύναμη την οποία οργάνωσε εκεί ένας ευγενής Γενοβέζος, ο νεαρός Δαμιανός Γκρίλλι ο οποίος έμενε στο Γαλατά.

Αυτός με άλλους 70 ενθουσιώδεις νεαρούς Γενοβέζους, εξόπλισαν πλοίο και ήρθε στη Χίο για να βοηθήσει τους πολιορκούμενους, τόσοσ δε ήταν ο ενθουσιασμός που προκάλεσε η άφιξή του ώστε επιχείρησαν έξοδο και κατέστρεψαν τα πολιορκητικά έργα των Βενετσιάνων. Σε λίγο καιρό, ο Μετσενίγο απελπισμένος έλυσε την πολιορκία, αφού κατέστρεψε ότι μπορούσε.<sup>18</sup>

Υστερα από αυτή την τρομερή θεομηνία που πέρασε το Κάστρο αρχίσανε νέες επισκευές. Οι επισκευές στοίχισαν μεγάλα ποσά. Στις

<sup>16</sup> . Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 59.

<sup>17</sup> . Φ. Αργέντης – Στ. Κυριακίδης, « Η Χίος παρά τοις γεωγραφοίς και τοις περιηγητέσ», Αθήνα 1946.

<sup>18</sup> . Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 60

δαπάνες συνέβαλε και η Γένοβα και συμφωνήθηκε με τους Ιουστινιάνηδες ότι εάν ποτέ η Χίος φύγει από τα χέρια των τελευταίων, να πληρώσει όλη τη δαπάνη η Γένοβα. Εκείνο που μας ενδιαφέρει περισσότερο είναι ότι έγιναν σοβαρές επισκευές. Ξαναχτίστηκαν με νέο σύστημα οι οχυρώσεις, νέα τάφρος και τοποθετήθηκαν ολμοβόλα στις επάλξεις. Οι Γενοβέζοι ενίσχυσαν τότε, τόσο πολύ το Κάστρο ώστε να το καταστήσουν από τα ισχυρότερα του Αιγαίου. Οι Ιουστινιάνηδες τοποθέτησαν επίσης μαρμάρινες επιγραφές με τα οικόσημα τους, (Φωτ. 2), που σώζονται ακόμα μερικές για να μαρτυρούν τα έργα τους.<sup>19</sup>



(Φωτ. 2: Οικόσημα Ιουστινιάνηδων)

Στα 1440 επισκευάστηκε και το λιμάνι της Χίου με ταυτόχρονες επισκευές στο Κάστρο, από τον Νικόλαο Μπάνκα Ιουστινιάνη κι έτσι όταν στα 1454 ο Μωάμεθ ο Πορθητός έστειλε κατά της Χίου στόλο με τον Χαμψά, ο τελευταίος αρκέστηκε να λεηλατήσει τα γύρω από το Κάστρο και μετά έφερε τα πλοία του στο λιμάνι. Οι Γενοβέζοι όμως δεν τα κτύπησαν για να μην ερεθίσουν περισσότερο τον Μωάμεθ. Τελικά ο Χαμψάς απεχώρησε χωρίς να προκαλέσει ζημιές στο Κάστρο, κι έτσι μας κληρονομήθηκε σχεδόν όπως ήταν την εποχή εκείνη, με το Διοικητήριο, τις δύο πόρτες, την κύρια και την «Επάνω Πορτέλα» αυτή που βρισκότανε στο δυτικό τοίχος και είχε γέφυρα κινητή πάνω στην τάφρο, και μια μικρή πύλη στη βάση του πύργου που βρισκότανε νότια.

<sup>19</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβεζικές Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 4.



του «Επάνω πορτέλου» και που διασώζεται ακόμα σήμερα μικροκατεστραμένη, τα Λουτρά που διασώζονται, (Φωτ. 3), τη σκοτεινή φυλακή δεξιά στην είσοδο, (Φωτ. 4), τον κεντρικό πύργο, (Φωτ. 5).<sup>20</sup>



(Φωτο 4: Σκοτεινή φυλακή)

(Φωτο 3: Τούρκικα Λουτρά)

<sup>20</sup> . Εκδόσεις Pierro P. Agius – Κοραής Παπαντωνάκης « Χιακό Ημερολόγιο 1912».



(Φωτο 4: Σκοτεινή Φυλακή)

Το Ύψιλον Καστρού κτίσθηκε μετά την τελευταία εκδίωξη των Βενετικών με επίκληση ηρώων μέχρι τον Αλφειό του 1704, ως το 17 ο αιώνο ανήκε στην Πόλη του Σαντορίνου, μερικά στα χρόνια της αποτυχίας ο τουρκικός στρατός του Πασά Πασά. Το Καστρού κτίσθηκε την εποχή βασιλείας ουσιαστικά ως κτίριο φυλάκισης. Ο Πασά κτίσθηκε σπάνια κτίριο, οι και για να η δύναμη του στρατού, το Καστρού αποτελεί φυλακή. Την περίοδο του σάβαν και Πασά οι Καστρού περιέλασε με κτηνοτρόφους, αλλά οι Γενεράδες δεν γινόντουσαν ως κτίριο του Τούρκου Λαού. Γενεράδες πρώτος κτίσθηκε στη κεντρική του τον χαρακτήρα, αλλά στους τους πρώτους, και ένας



(Φωτο 5: Κουλάς)

Το Κάστρο πέρασε μετά την τελευταία επίθεση των Βενετσιάνων μια περίοδο ηρεμίας μέχρι τον Απρίλιο του 1566, έως τις 17 Απριλίου ανήμερα Πάσχα όπου φάνηκε μπροστά στα τείχη του απειλητικός ο τουρκικός στόλος του Πιαλή Πασά. Το Κάστρο εκείνη την εποχή βρισκόταν οχυρωματικά σε πολύ καλή κατάσταση. Ο Πιαλή κατέλαβε σχεδόν αμάχητη τη Χίο γιατί και η δύναμη που υπεράσπιζε το Κάστρο δεν ήταν αξιόλογη. Την παρουσία του στόλου του Πιαλή το Κάστρο χαιρέτησε με κανονιοβολισμούς γιατί οι Γενοβέζοι δεν γνωρίζουν τους σκοπούς του Τούρκου Ναυάρχου. Γενοβέζοι άρχοντες ανέβηκαν στη ναυαρχίδα να τον χαιρετήσουν, αλλά αυτός τους κράτησε εκεί ενώ

ταυτόχρονα είχαν αποβιβάσει κρυφά δυνάμεις σε διάφορα σημεία του νησιού.<sup>21</sup>

Ο επικεφαλής των Γενιτσάρων αποβιβάστηκε στην πόλη και μπήκε στο Κάστρο από την κεντρική πόρτα. Οι Γενοβέζοι δεν υποψιάστηκαν γιατί οι Γενίτσαροι είχαν τα όπλα τους κρυμμένα κάτω από τα ρούχα τους. Όταν μπήκαν στο Κάστρο οι Τούρκοι άρχισαν να μαζεύουν τους εξέχοντες Γενοβέζους που δεν είχαν ανέβει στα πλοία και έτσι τους έβαλε στο χέρι όλους χωρίς να χύσει σταγόνα αίμα. Ο Πιαλή με αυτόν τον τρόπο έγινε κύριος του Κάστρου και μετέτρεψε σε τζαμί τη μεγαλύτερη εκκλησία (του Αγίου Πέτρου που χρησιμοποιούσαν για Μητρόπολη οι Καθολικοί) και εγκαινίασε την περίοδο της τούρκικης σκλαβιάς με εκδηλώσεις μεγαλοψυχίας αφού προηγουμένως έκανε επίσημη κατοχή του Νησιού στο όνομα του Σουλτάνου Σουλεϊμάν. Ο Πιαλή συνέλαβε αρκετούς Γενοβέζους «Μαονέζους», άλλους έφερε στην Κων/πολη κι άλλους στη Κριμαία που είχαν «εμπόριο» οι Γενοβέζοι. Στο Κάστρο εγκατέστησε φρουρά Γενιτσαρων.

Από την εποχή του Πιαλή πέρασε μία περίοδος ηρεμίας πάλι 33 χρόνων και το Κάστρο στα 1599 δέχεται επίθεση από τους Φλωρεντιανούς, με αρχηγό τον εξόριστο τον Ιουστινιάνη, Βερνάρδο Ρακανέλι, τον ναύαρχο Καλαφάτη και τον Ορσίνι αρχηγό του πεζικού ο οποίος και αποβιβάστηκε την νύχτα της Πρωτομαγιάς του 1599 στην παραλία ανάμεσα Κάστρο και Ταμπάκιων. Η αποβατική δύναμη των Φλωρεντιανών έπαθε πανωλεθρία. Οι Τούρκοι τους πετσόκοψαν, άλλους έκαψαν μέσα στα σπίτια φράγκων και Χίων με τους οποίους ήταν συνεννοημένοι για την απόβαση. Κεφάλια κόπηκαν και στήθηκαν σε κοντάρια στις επάλξεις για παραδειγματισμό κι έτσι οι Τούρκοι ησύχασαν για πολλά χρόνια. Στο μεταξύ έδιωξαν όλους τους Χριστιανούς, Καθολικούς και Ορθόδοξους από το Κάστρο για λόγους ασφαλείας. Ενίσχυσαν κάπως τη φρουρά όμως ουσιαστική ενίσχυση έγινε από τους Τούρκους στο 1684 σε άνδρες και πολεμοφόδια, εποχή πολέμου μεταξύ Τούρκων και Βενετσιάνων από φόβο επιθέσεως κατά της Χίου των Βενετσιάνων, η οποία όμως έγινε μετά από 10 χρόνια, δηλαδή το 1694.<sup>22</sup>

Τότε και ενώ διαρκούσε ακόμα ο Τουρκοβενετικός πόλεμος, στις 7 Σεπτέμβρη του 1694, ο Βενετσιάνικος στόλος μεταφέροντας 10.000 πεζούς και 600 ιππείς αποβιβάστηκε στην περιοχή των «Μύλων». Οι

<sup>21</sup> Αλ. Βλαστού, «Χιακά», Τομ. Β, σελ. 116.

<sup>22</sup> Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 62.

Τούρκοι μετά την αποβίβαση, κλείνονται στο Κάστρο και ζητούν ενισχύσεις από την Κωνσταντινούπολη. Οι Βενετσιάνοι κυριεύσαν το καστράκι της πορτορέλας (Μπούρτζι) και αποκλείσανε το λιμάνι, όπου κυριεύσαν και τρία πλοία του Μπέη της Ρόδου. Οι Βενετσάνοι επειδή έμαθαν ότι η αξιόλογη τουρκική δύναμη συγκεντρώνετε στο Τσεσμέ έσπευσαν την επίθεση κατά του Κάστρου και οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να παραδοθούν γιατί οι Λατίνοι της Χίου συνωμότησαν με τους Βενετσιάνους και τους κυνήγησαν στο εσωτερικό του νησιού. Η παράδοση έγινε υπό τους εξής όρους:

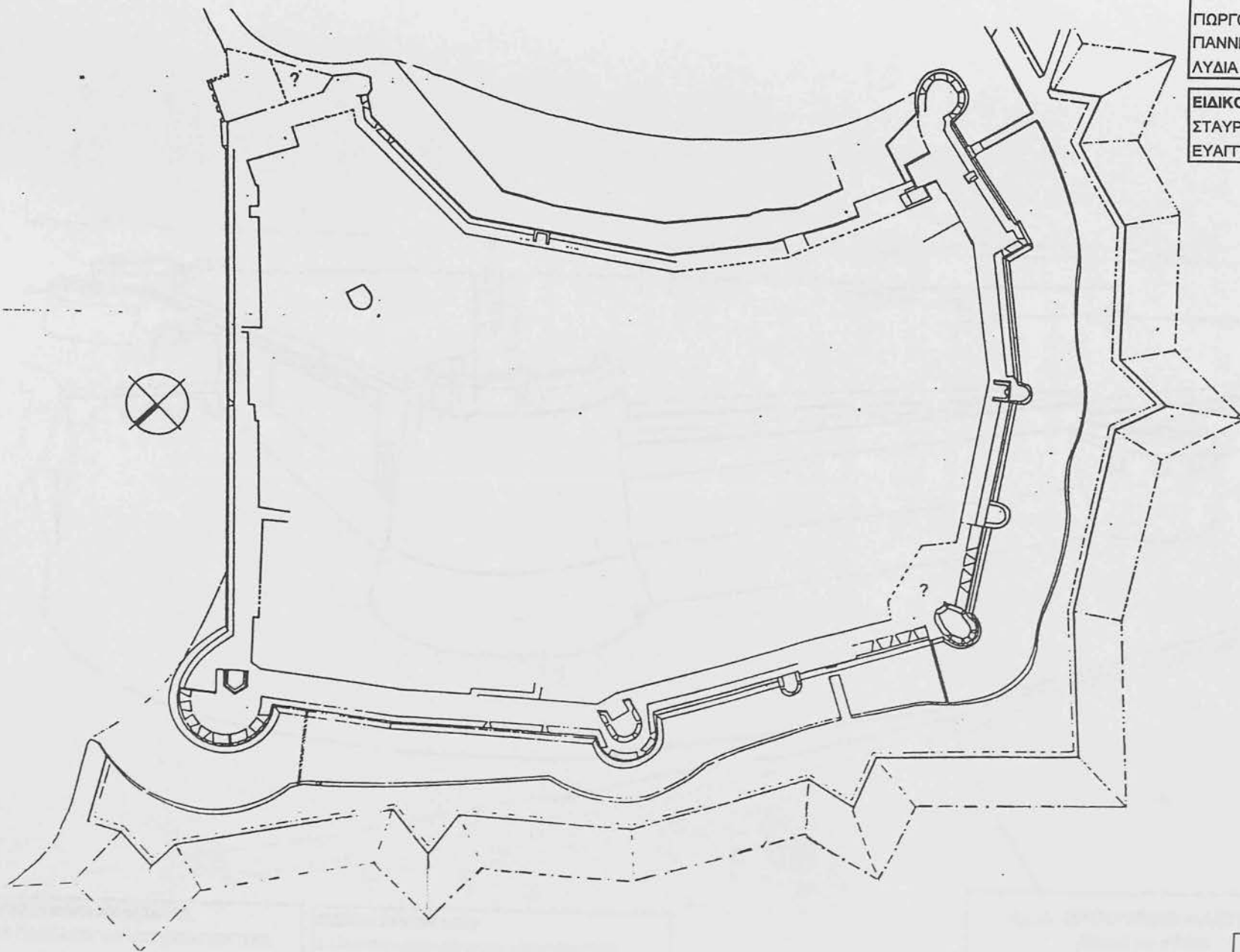
Να βγει η φρουρά από το Κάστρο με τις αποσκευές της. Όπλα και πολεμοφόδια καθώς και πολεμικά πλοία να παραδοθούν στους Βενετσιάνους. Να μεταφερθούν στο Τσεσμέ οι Τούρκοι, οι μαύροι, οι Εβραίοι και όλοι οι Χριστιανοί αιχμάλωτοι των Τούρκων. Οι Βενετσιάνοι μόλις έγιναν κύριοι του νησιού επισκέυασαν τις ζημιές στο Κάστρο και γκρέμισαν τα σπίτια που είχαν χτιστεί στο Βουνάκι κοντά στο Κάστρο μετά το διώξιμο των Χίων από το Κάστρο.<sup>23</sup>

Οι Χιώτες που θεώρησαν ως ελευθερωτές τους Βενετσιάνους το έριξαν στους πανηγυρισμούς της νίκης, αλλά οι Βενετσιάνοι αντί της ελευθερίας άρχισαν καινούρια δεσμά στους άτυχους Χιώτες, αρχίζοντας από το κλείσιμο των εκκλησιών, την δέσμευση των περιουσιών, τις επεμβάσεις σε λατρευτικές συνήθειες και χίλια δύο άλλα, ώστε οι Χιώτες να νοσταλγούν τους Τούρκους! Και όλα αυτά έγιναν για αντίποινα γιατί οι Χιώτες παρόλη την προσπάθεια των καθολικών του νησιού δεν πήραν μέρος στον αγώνα εναντίων των Τούρκων.<sup>24</sup>

Η κατάληψη της Χίου από τους Βενετσιάνους χαρακτηρίστηκε τότε μεγάλο χτύπημα για το Τούρκικο γόητρο στο Αιγαίο και ο σουλτάνος Αχμέτ ζήτησε το κεφάλι του Αρχιναυάρχου του και διέταξε την «πάσα θυσία» ανακατάληψη της Χίου. Πράγματι ετοιμάστηκε δύναμη από 43 πλοία, αλλά οι Βενετσιάνοι της Χίου, οι οποίοι είχαν ειδοποιηθεί για τις προετοιμασίες από ένα Γαλλικό πλοίο μάταια περίμεναν στο στενό ανάμεσα Χίου και Οινουσσών. Μόλις κατά το Φλεβάρη του 1695 φάνηκαν οι Τούρκοι και παρά τη μεγάλη τους δύναμη σε πλοία και άντρες, οι Βενετσιάνοι τους κυνήγησαν, ύστερα από πολύνεκρη ναυμαχία και οι Τούρκοι κατέφυγαν στη Σμύρνη (τα μεγάλα πλοία) και τα μικρά τράβηξαν για τον Ελλήσποντο.

<sup>23</sup> Γαβαλά, «Η Πόλη της Χίου», σελ. 40.

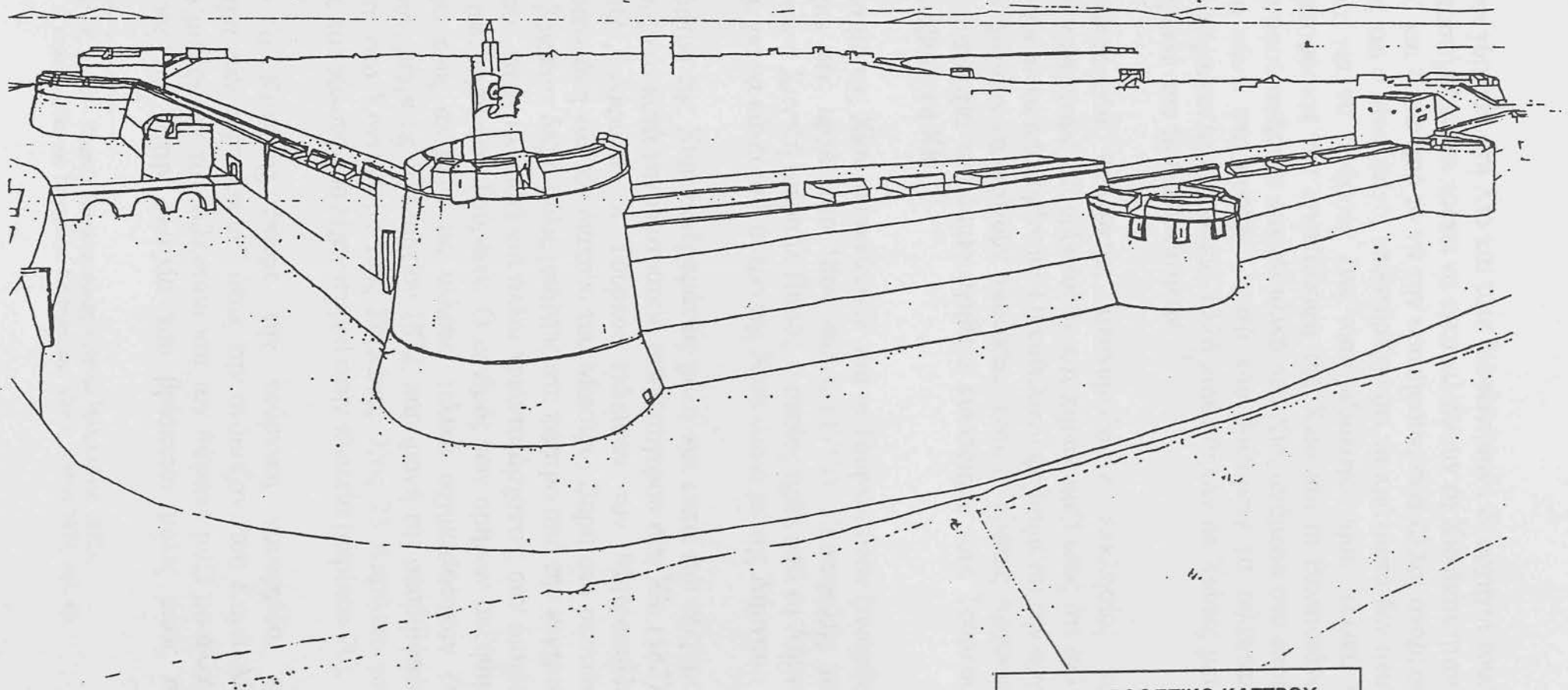
<sup>24</sup> Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 63.



**ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΜΕΛΗΤΗΤΕΣ**  
ΓΩΡΓΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΠΑΝΝΗΣ ΓΚΙΖΗΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΛΥΔΙΑ ΒΑΜΒΑΚΕΡΙΔΟΥ (ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ)

**ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ**  
ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΛΥΡΟΥΔΙΑΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

**Σχ.3: ΚΑΤΟΨΗ ΚΑΣΤΡΟΥ**  
(Μετά το 1750)



ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΜΕΛΗΤΗΤΕΣ  
ΓΩΡΓΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΚΙΖΗΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΛΥΔΙΑ ΒΑΜΒΑΚΕΡΙΛΟΥ (ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ)

ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ  
ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΛΥΡΟΥΔΙΑΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

Σχ.4: ΠΡΟΟΠΤΙΚΟ ΚΑΣΤΡΟΥ  
(Μετά το 1750)

Οι Βενετσιάνοι γύρισαν στη Χίο και τότε διαφωνήσανε οι αρχηγοί τους, γιατί άλλοι υποστήριζαν ότι πρέπει να εγκαταλείψουν τη Χίο διότι ήταν προβληματικό και δαπανηρό το να την κρατήσουν, ενώ άλλοι ανάμεσα στους οποίους και ο Μοτσένιγο, υποστήριζαν ότι τα πράγματα δεν ήταν τόσο δύσκολα για να αφήσουν ένα τόσο αξιόλογο νησί. Τελικά η πλειοψηφία αποφάσισε την εγκατάλειψη της Χίου και οι Βενετσιάνοι φύγανε νύχτα αφού αφήσανε αρκετό υλικό στη Χίο, ανάμεσα στο οποίο και πυροβόλα πάνω στο φρούριο, αυτά που βρέθηκαν τα τελευταία χρόνια και φυλάγονται στο Μουσείο, αλλά πουλήθηκαν σε Χιώτες μετά την απελευθέρωση που τα εμπορεύτηκαν.<sup>25</sup>

Οι Βενετσιάνοι φεύγοντας απογυμνώσανε εκκλησίες και αρχοντόσπιτα καθολικών και ορθοδόξων και πήραν μαζί τους ότι άλλα λάφυρα μπορούσαν να αποκομίσουν. Οι καθολικοί φοβούμενοι την οργή των Τούρκων άρχισαν να φεύγουν ομαδικώς. Τότε οι Χιώτες Άρχοντες βλέποντας την αναρχία που δημιουργήθηκε ειδοποίησε τους Τούρκους να ξανακαταλάβουν τη Χίο.<sup>26</sup>

Το Κάστρο της Χίου επισκεύασαν και οι Τούρκοι όταν ξανάρθαν στη Χίο γύρω στις αρχές του 18ου αιώνα (1713). Επικεφαλής των επισκευών ήταν ο Χαντζή Ιμπραήλ Πασάς, ο οποίος ήρθε από τη Λήμνο, (Σχέδιο 3, 4), για να κάνει το Κάστρο της Χίου όμοιο με της Λήμνου.

Το Κάστρο της Χίου διαδραμάτισε ρόλο και κατά την εξέγερση του 1821 όπως και κατά την εκστρατεία του Φαυγέρου στη Χίο (1827). Κατά το 1821, Απρίλιο, οι Τούρκοι έκλεισαν τον Μητροπολίτη Πλάτωνα Φραγκιάδη και τον διάκονο του Μακάριο Βαρή στη σκοτεινή φυλακή που βρίσκεται δεξιά μόλις μπαίνεις στο κάστρο από την κεντρική πόρτα του, εκεί είχαν κλεισθεί και άλλοι τριάντα άρχοντες σαν όμηροι, ύστερα από απαίτηση των Τούρκων. Ο αριθμός των ομήρων αυξήθηκε αργότερα και τους άλλαξαν με άλλους, τελικά σχηματίστηκαν δύο όμιλοι ομήρων, μέχρι τις 10 Μαρτίου 1822, παραμονή της αποβίβασης του Λογοθέτη στο Κοντάρι με τους Σαμιώτες. Στις 23 Απριλίου τους κρέμασαν σε πασσάλους που είχαν στηθεί στην πλατεία (περίπου 70).

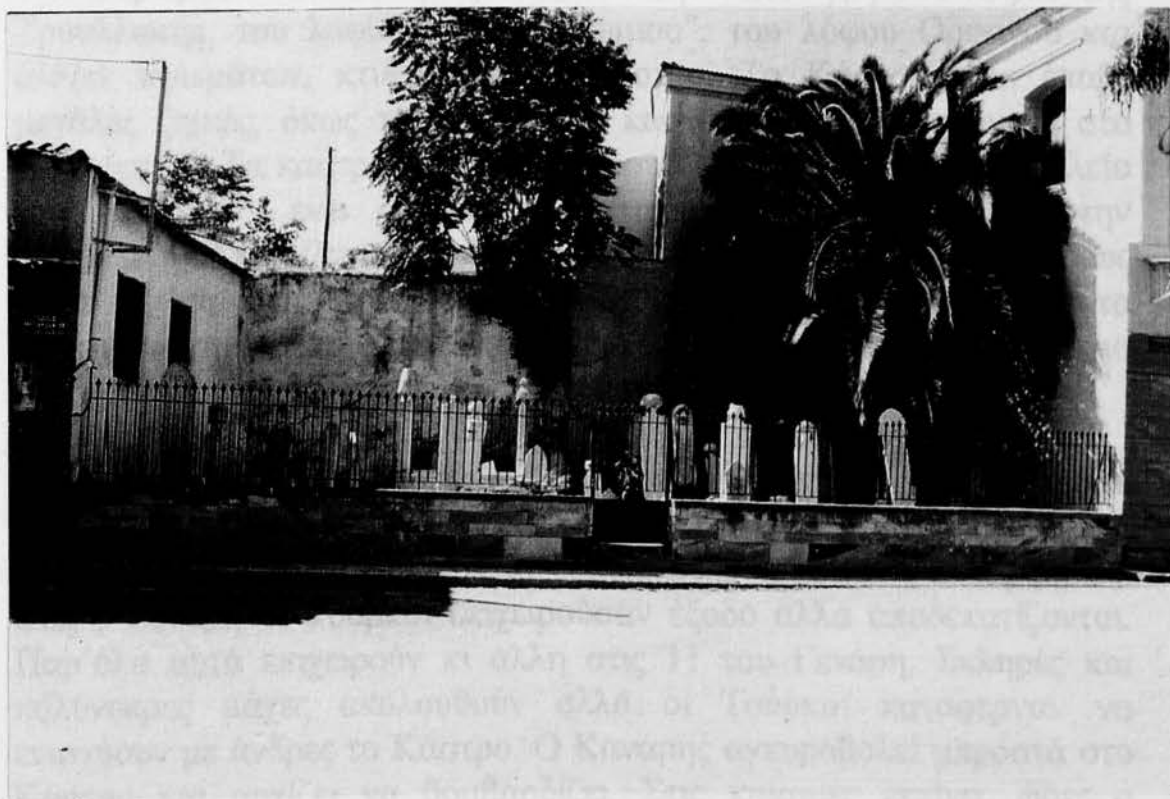
Όταν ο Κανάρης έκαψε την τούρκικη ναυαρχίδα, την “περιφρονήτρα των πυρπολικών” όπως την ονόμαζαν, του Καρά Αλή, στο Κάστρο μετέφεραν τον τελευταίο και τον θάψανε μαζί με άλλους αξιωματούχους του, στην πλατεία που βρίσκεται μόλις μεις στο

<sup>25</sup> . Εκδόσεις Pierro P. Agius – Κοραής Παπαντωνάκης « Χιακό Ημερολόγιο 1912».

<sup>26</sup> . Χ. Μπούρας, «Γενικό Σχέδιο του Σημερινού Κάστρου της Χίου», Αθήνα 1974, σελ. 40.



Κάστρο από την κεντρική πόρτα και όπου υπάρχουν ακόμα οι τάφοι τους, (Φωτ. 6), (Φωτ. 7).<sup>27</sup>



(Φωτο 6:Τούρκικο Νεκροταφείο στην πλατεία του Κάστρου)



(Φωτο 7:Τούρκικο Νεκροταφείο στην πλατεία του Κάστρου)

<sup>27</sup> . Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 64.

Στο Κάστρο της Χίου κλείστηκαν οι Τούρκοι μετά την αποβίβαση του Φαβιέρου στο Κοντάρι (1827) και την κατάληψη του λόφου της Τρουλλωτής, του λοφίσκου του “Ψωμιού”, του λόφου Ορφανού και άλλων υψωμάτων, κτυπούσαν το Κάστρο. Το Κάστρο τότε έπαθε μεγάλες ζημιές, όπως τα οχυρωμένα καστράκια που βρίσκονταν στο “Μπούρτζι”. Τα καστράκια στο “Μπούρτζι” κατέστρεψε το πυροβολείο του “Ψωμιού”, ενώ ο Φαβιέρος χτυπούσε το Κάστρο από την Τρουλλωτή. Στα τέλη του Νοέμβρη οι Τούρκοι επιχείρησαν 2-3 εξόδους αλλά δεν τα κατάφεραν. Ο Φαβιέρος επιτέθηκε και κατέστρεψε τα καστράκια στο «Μπούρτζι» ενώ ετοίμαζε πυρπολικά με τον Κανάρη για να κάψουν τούρκικα πολεμικά στο Τσεσμέ.<sup>28</sup>

Γερός βομβαρδισμός του Καστρου έγινε στις 5 Δεκέμβρη και πολλές ζημιές προξενήθηκαν και στις 18 του ίδιου μήνα, ενώ άλλος βομβαρδισμός από τα πυροβολεία Τρουλλωτής προκάλεσε άλλες ζημιές. Στις 5 Γενάρη οι Τούρκοι επιχειρούσαν έξοδο αλλά αποδεκατίζονται. Παρ’όλα αυτά επιχειρούν κι άλλη στις 11 του Γενάρη. Σκληρές και πολύνεκρες μάχες ακολουθούν αλλά οι Τούρκοι κατάφεραν να ενισχύουν με άνδρες το Κάστρο. Ο Κανάρης αγκυροβολεί μπροστά στο Κάστρο και αρχίζει να βομβαρδίζει. Στις κρίσιμες εκείνες ώρες ο Φαβιέρος μένει αβοήθητος και μάταια ζητά ενισχύσεις. Στα τέλη του Γενάρη τούρκικος στόλος έρχεται να βοηθήσει τους πολιορκούμενους Τούρκους. Ο Κανάρης, ο Παπανικολής και ο Καλανδρούτσος προσπαθούν να σταματήσουν τα τούρκικα πλοία. Οι Τούρκοι τραβούν κατά το Τσεσμέ αλλά ξαναγυρίζουν να αποβιβάσουν στρατό. Το εκστρατευτικό σώμα του Φαβιέρου βρίσκεται σε δύσκολη θέση. Οι Χιώτες με ζωντανή ακόμα την ανάμνηση της σφαγής φεύγουν από όπου μπορούν. Μία ακόμα προσπάθεια από τη θάλασσα από τον Μιαούλη, καταλήγει σε βομβαρδισμό του Καστρου χωρίς όμως να ανατρέψει την κατάσταση. Ο Φαβιέρος υποχωρεί προς τα Μεστά. Ο στρατός του χωρίς εφοδιασμό, χωρίς πολεμοφόδια και χωρίς μισθούς, είναι απρόθυμος να πολεμήσει.<sup>29</sup>

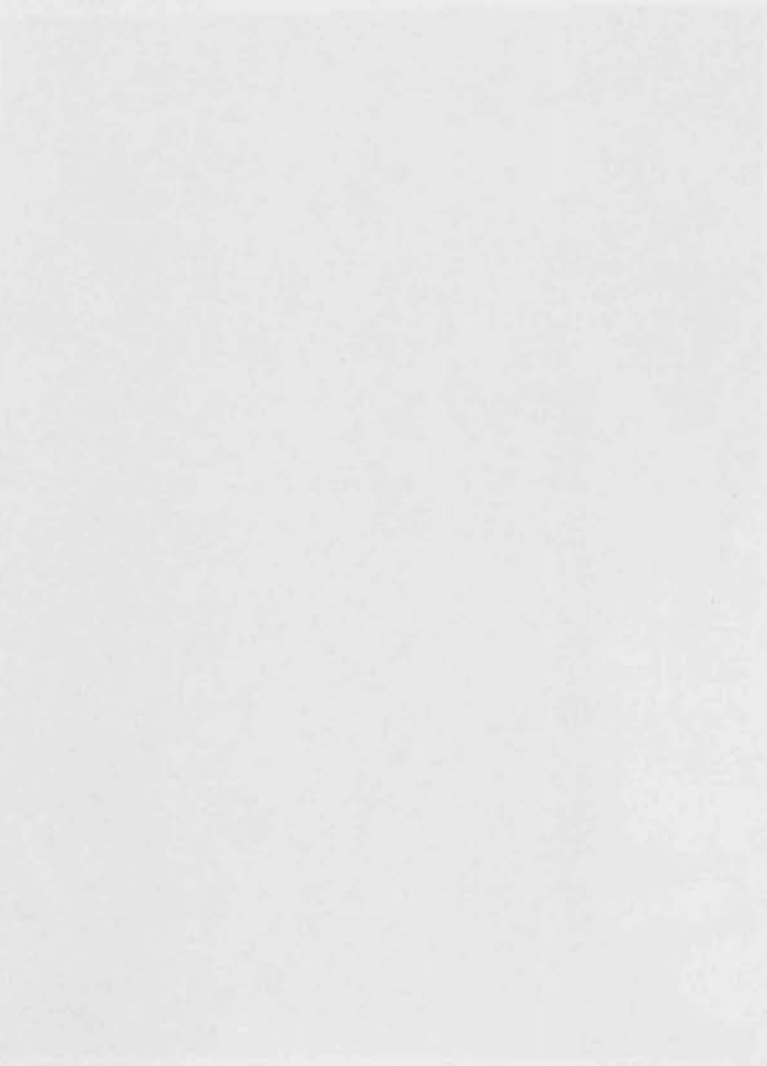
Έτσι το Κάστρο έσωσε τους Τούρκους και μετά το τέλος της εκστρατείας εκείνης οι Τούρκοι αναλαμβάνουν νέες επισκευές. Ξαναφτιάχνουν τα κατεστραμμένα σημεία του τείχους, βαθαινουν την τάφρο για να γίνει και πάλι πλωτή όπως στα χρόνια των Γενοβέζων, επισκευάζουν τα καστράκια στο «Μπούρτζι» κατεδαφίζουν οικοδομές στο Βουνάκι και άλλα οχυρωματικά όπως τα οχυρά της Τρουλλωτής και

<sup>28</sup> Ν. Ζ. Περρής, «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 64.

<sup>29</sup> Φ. Αργέντης – Στ. Κυριακίδης, «Η Χίος παρά τοις γεωγραφοίς και τοις περιηγητές», Αθήνα 1946.

αυτές είναι οι τελευταίες επισκευές του Κάστρου, το οποίο δέχεται μια ακόμα μπόρα, αρκετά φοβερή, εκείνη του σεισμού του 1881 του οποίου όμως οι ζημιές δεν αποκαταστήθηκαν και μας κληροδοτήθηκαν τα σημερινά ερείπια.

Αυτή είναι η ιστορία του Κάστρου, μια ιστορία που ταυτίζεται με εκείνη της Χίου, αφού γύρω και μέσα σ' αυτό διαδραματίστηκαν τα σημαντικότερα γεγονότα των δέκα τελευταίων αιώνων που καθόρισαν τη μοίρα της.<sup>30</sup>



<sup>30</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ.6.

## Η ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΟΧΥΡΩΣΗΣ-ΦΑΣΕΙΣ ΟΧΥΡΩΣΕΩΝ

Αναμφισβήτητα το πιο σημαντικό ανάμεσα στα μνημεία του Κάστρου είναι οι οχυρώσεις του. Αυτές παρά τις πρόσφατες καταστροφές που έχουν υποστεί καθώς και παλαιότερες αλλοιώσεις διατηρούν σημαντικά στοιχεία παλαιών και σπουδαίων φάσεων κυρίως από την εποχή της αναπτύξεως του πυροβολικού του 15ου αιώνα και αρχές του 16ου αιώνα που τις καθιστούν ενδιαφέρον παράδειγμα για τη μελέτη της φρουριακής αρχιτεκτονικής.<sup>31</sup>

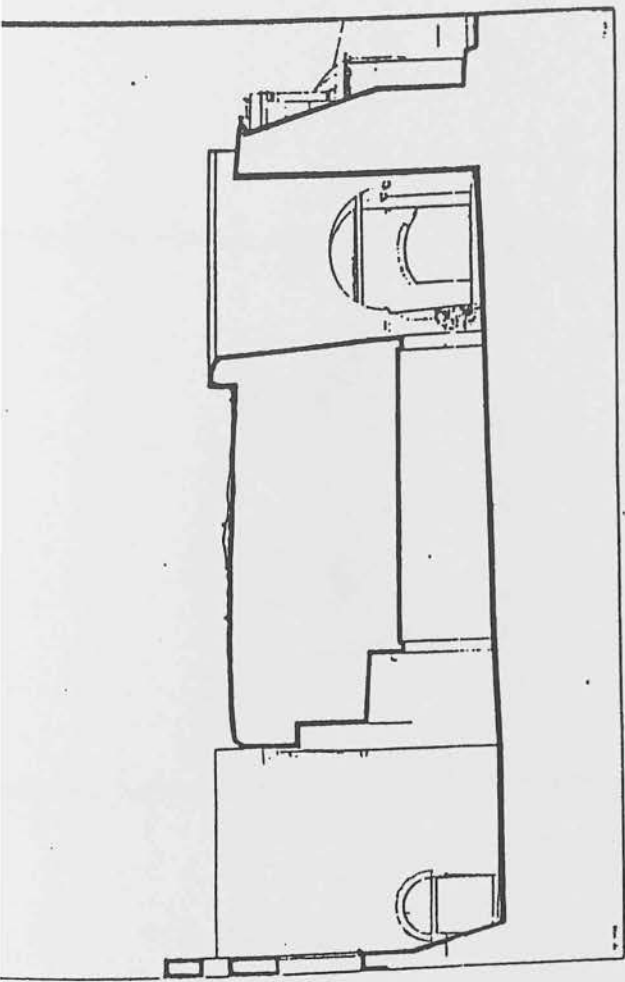
Τα επίκαιρα σημεία-θέσεις της άμυνας ονομάζονται με τα γράμματα Α, Β, Γ, κτλ. Η περιοχή ανάμεσα στις θέσεις Α και Β του περιβόλου εξετάζεται ως ένα σύνολο άμεσα σχετιζόμενο με την άμυνα της σημαντικής αυτής γωνίας του λιμανιού και της κυρίας πύλης, (Φωτ. 8), προσπελάσεως του Κάστρου από την ξηρά, της Porta Maggiore, (Σχέδιο 5, 6).<sup>32</sup>



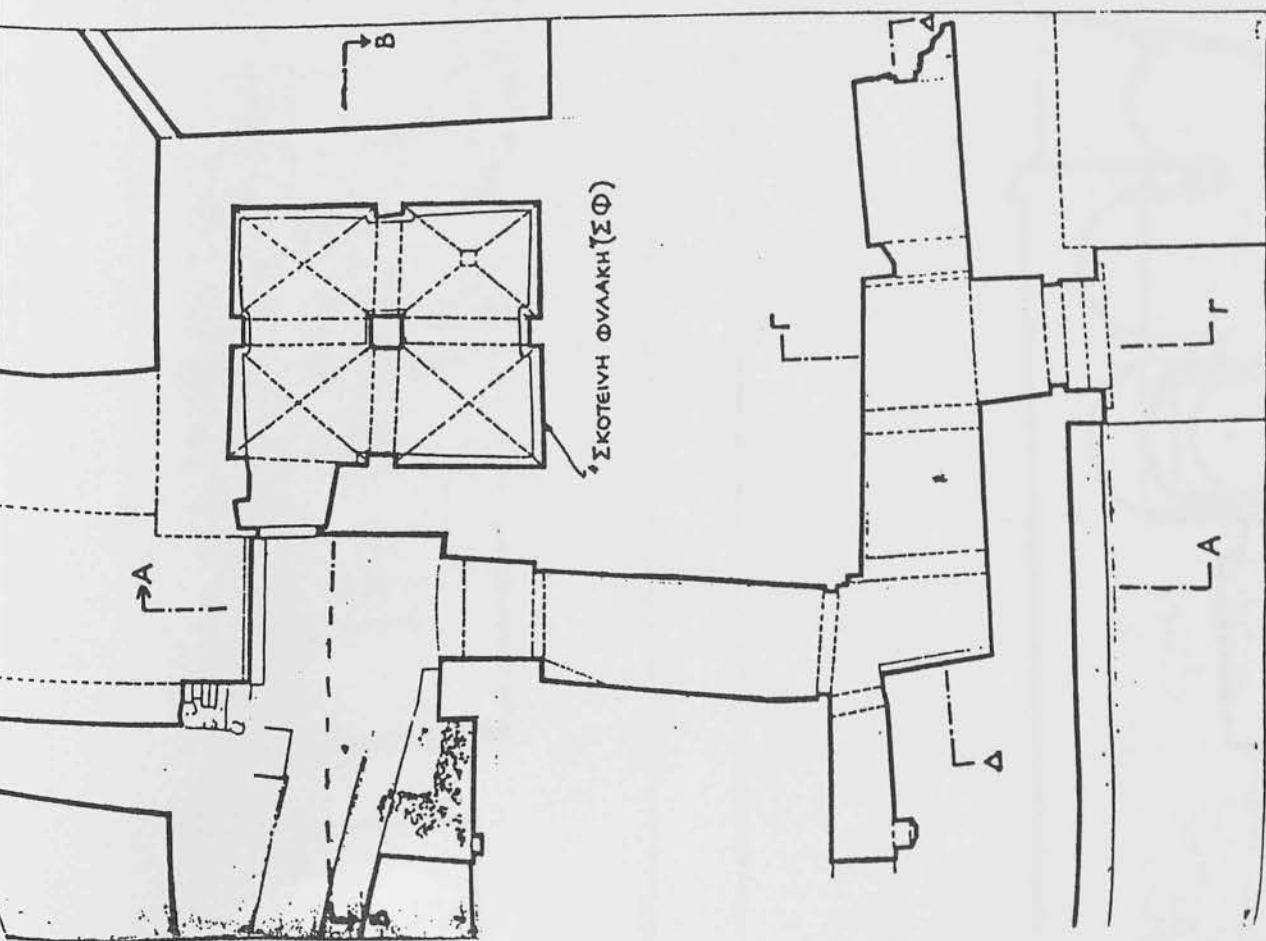
(Φωτο 8: Κύρια Πύλη)

<sup>31</sup>. Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και η Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 8.

<sup>32</sup>. Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 46.



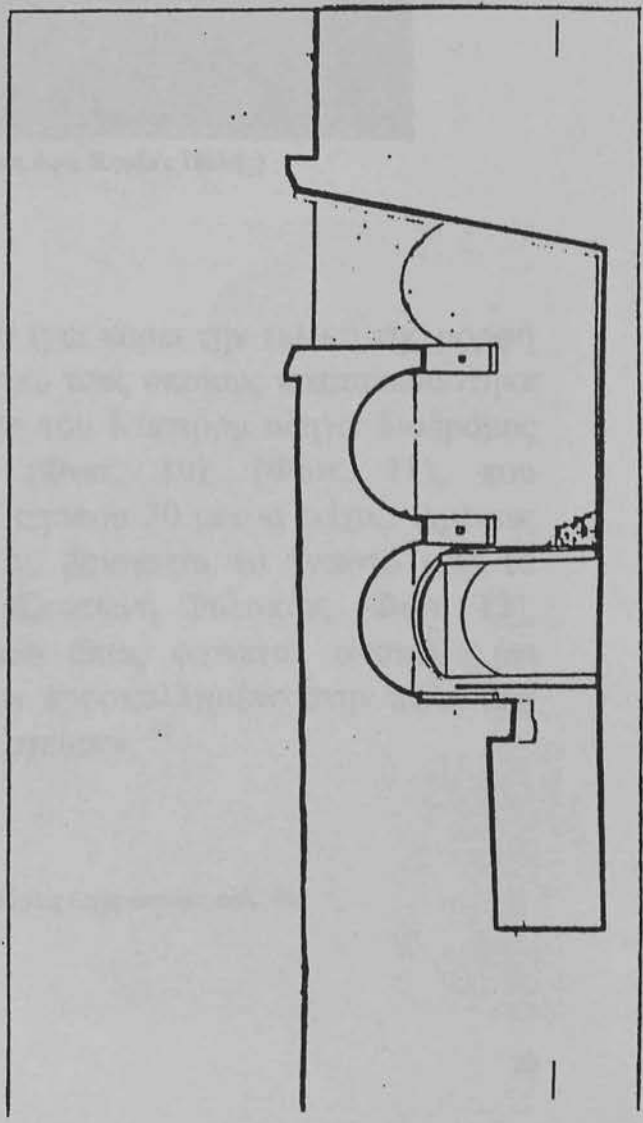
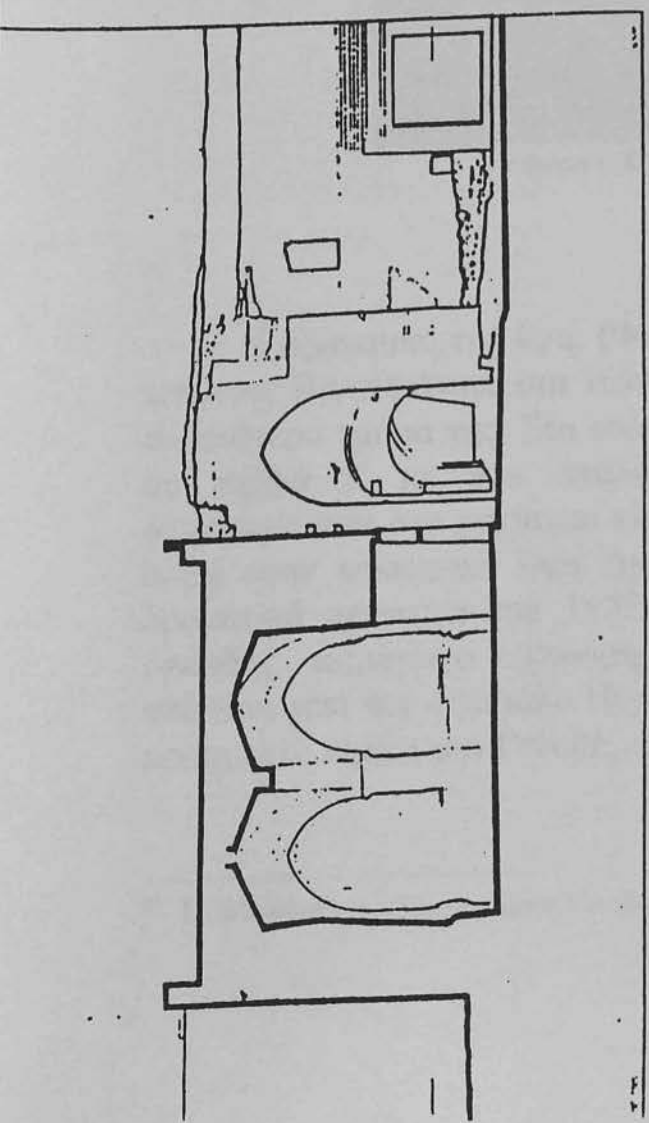
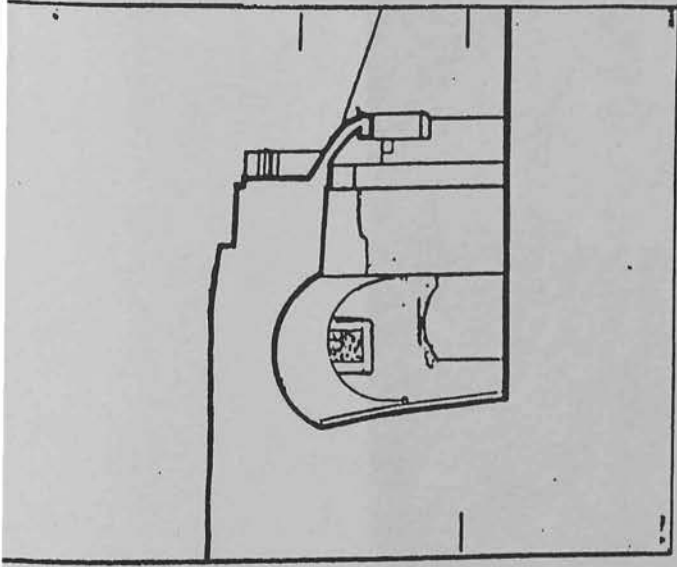
ΤΟΜΗ Α-Α



ΚΑΤΩΨΗ



ΣΧ.5: ΜΕΓΑΛΗ ΠΟΡΤΑ



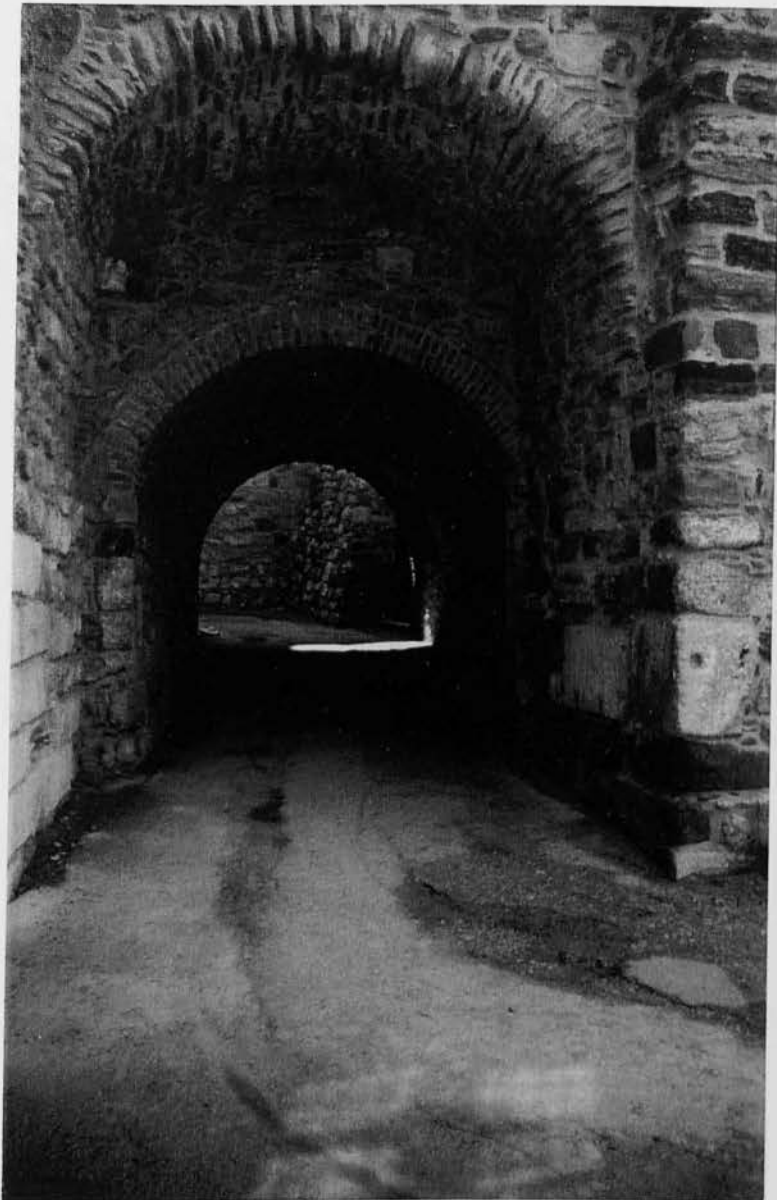
Σχ.6: ΜΕΓΑΛΗ ΠΟΡΤΑ



(Φωτο 9: Εξωτερική όψη Κυρίας Πύλης)

Η εξωτερική της όψη, (Φωτ. 9) έχει πάρει την τελική της μορφή από τους Βενετσιάνους στα 1694-95 από τους οποίους κατασκευάστηκε το ανώτερο τμήμα της. Στο εσωτερικό του Κάστρου οδηγεί διάδρομος σε σχήμα Γ με ένα ακάλυπτο, (Φωτ. 10), (Φωτ. 11), που διαμορφώνεται στο παχύτατο πλάτος περίπου 20 μέτρα τείχος. Αμέσως δεξιά στην εσωτερική όψη της πύλης βρίσκεται το γνωστό από τα δραματικά γεγονότα του 1822 ως «Σκοτεινή Φυλακή», (Φωτ. 12), ογκώδης, τετράγωνο οικοδόμημα, που όπως φαίνεται, αποτελεί ότι απέμεινε από τον «Μεγάλο Πύργο τον προσκολλημένο στην πύλη που επιτηρεί το λιμάνι των Γενοβέζικων Αρχείων».<sup>33</sup>

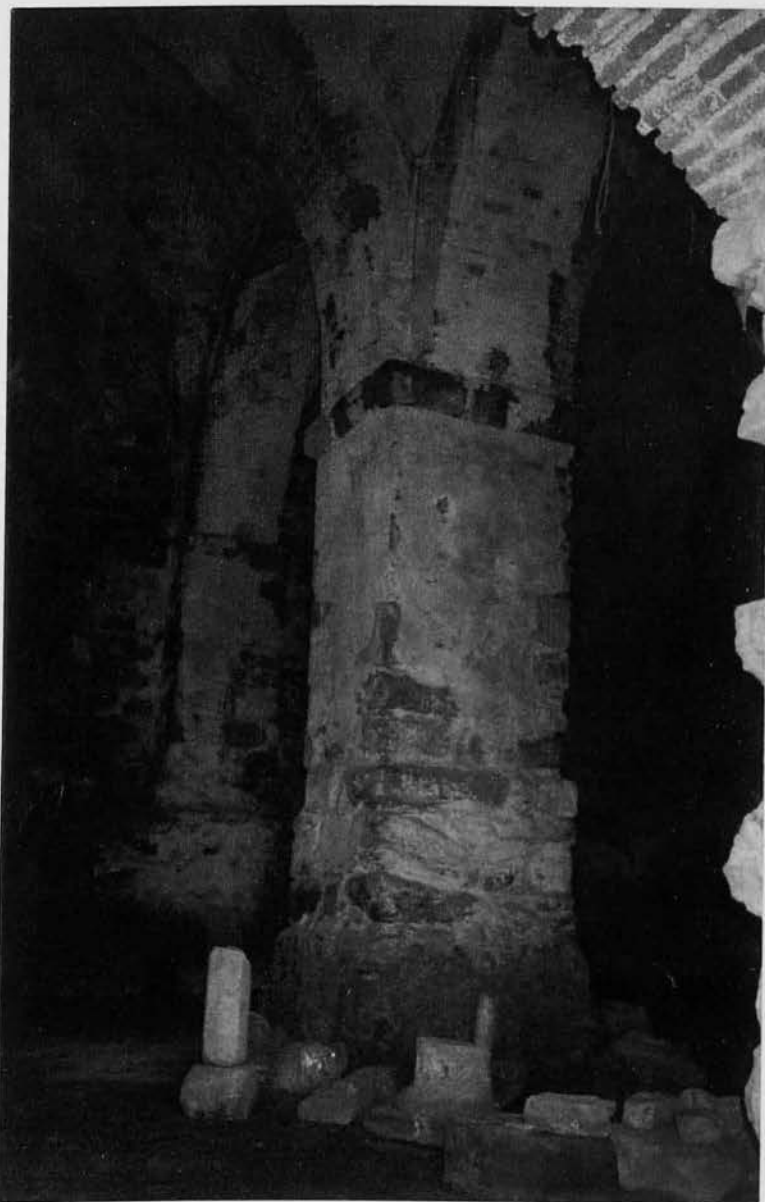
<sup>33</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 46.



(Φωτο 10, 11:  
Διάδρομος από κεντρική πύλη)



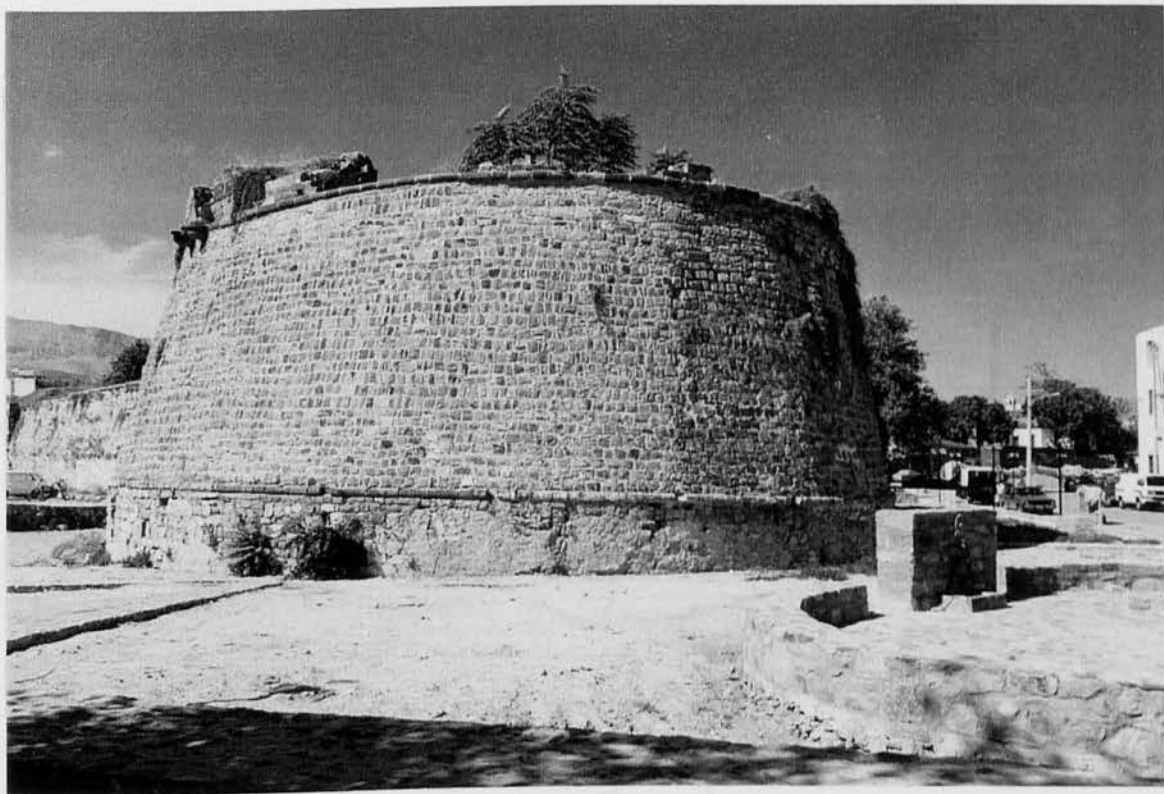




(Φωτο 12: Σκοτεινή Φυλακή)

Σε απόσταση 15 περίπου μέτρων δεξιά της πύλης βρίσκεται ο σημαντικός προμαχώνας Α, (Φωτ. 13), ογκώδης, κυλουροκωνικός με κυλινδρικό το κατώτερο τμήμα του. Στο εσωτερικό του διακρίνεται ενσωματωμένο ένα σπουδαίο παλαιότερο οχύρωμα, ο κυλινδρικός Torriore Α, (Φωτ. 14), (Σχέδιο 7).<sup>34</sup>

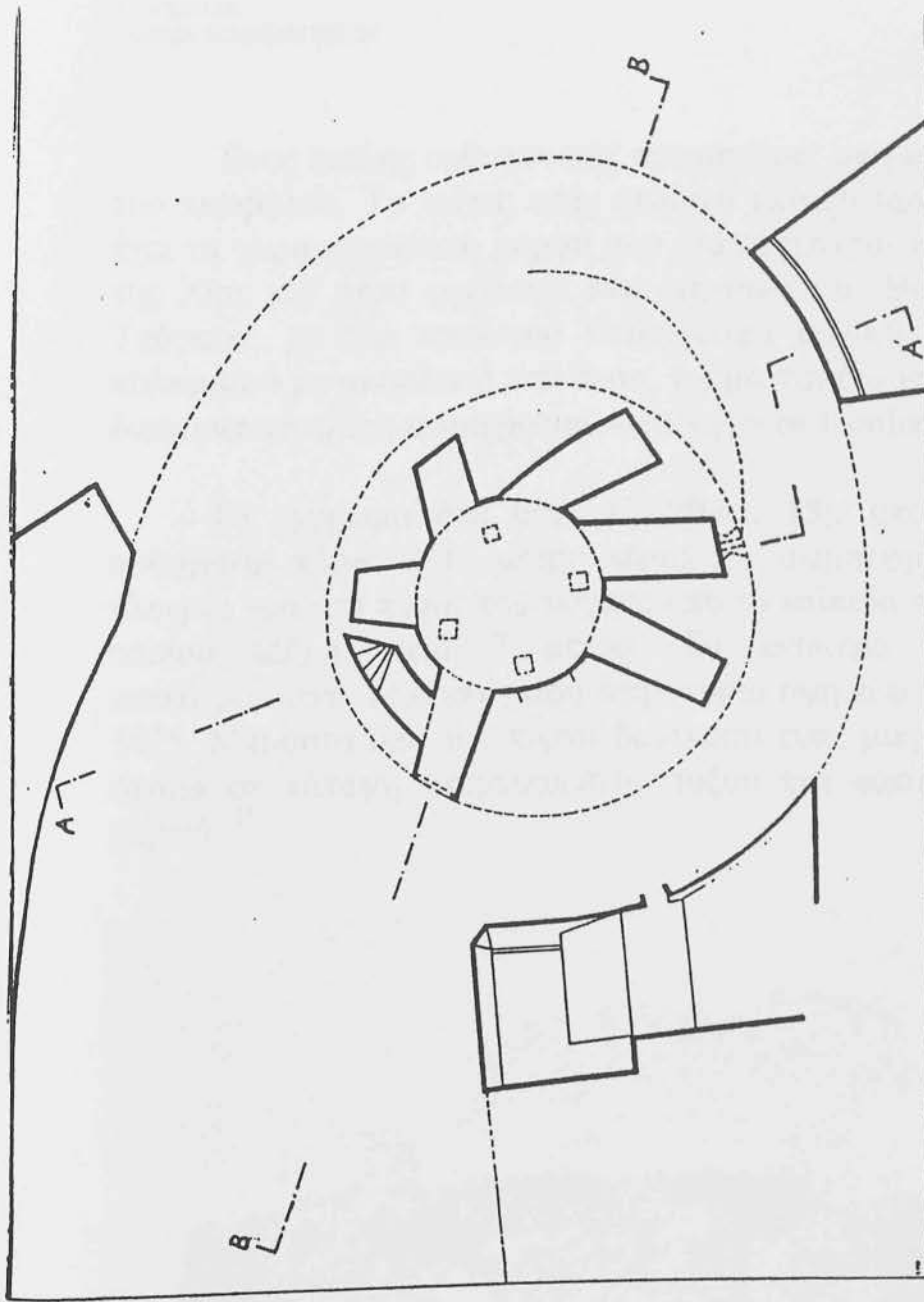
<sup>34</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 46.



(Φωτ. 13: Torriore A)



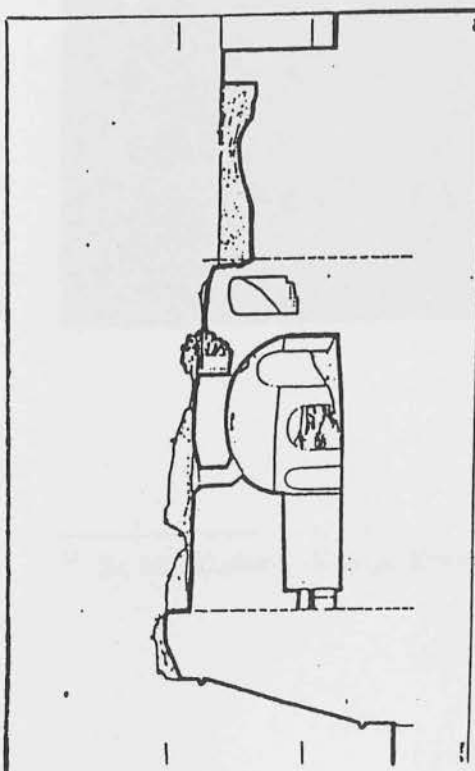
(Φωτ. 14: Κανόνι – Μνημείο πάνω στο Torriore A)



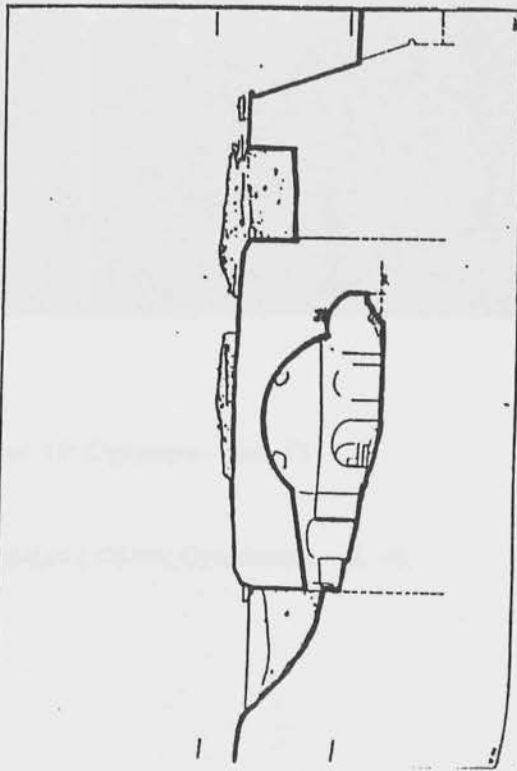
ΚΑΤΟΨΗ



ΣΧ.7: ΠΡΟΜΑΧΩΝΑΣ Α



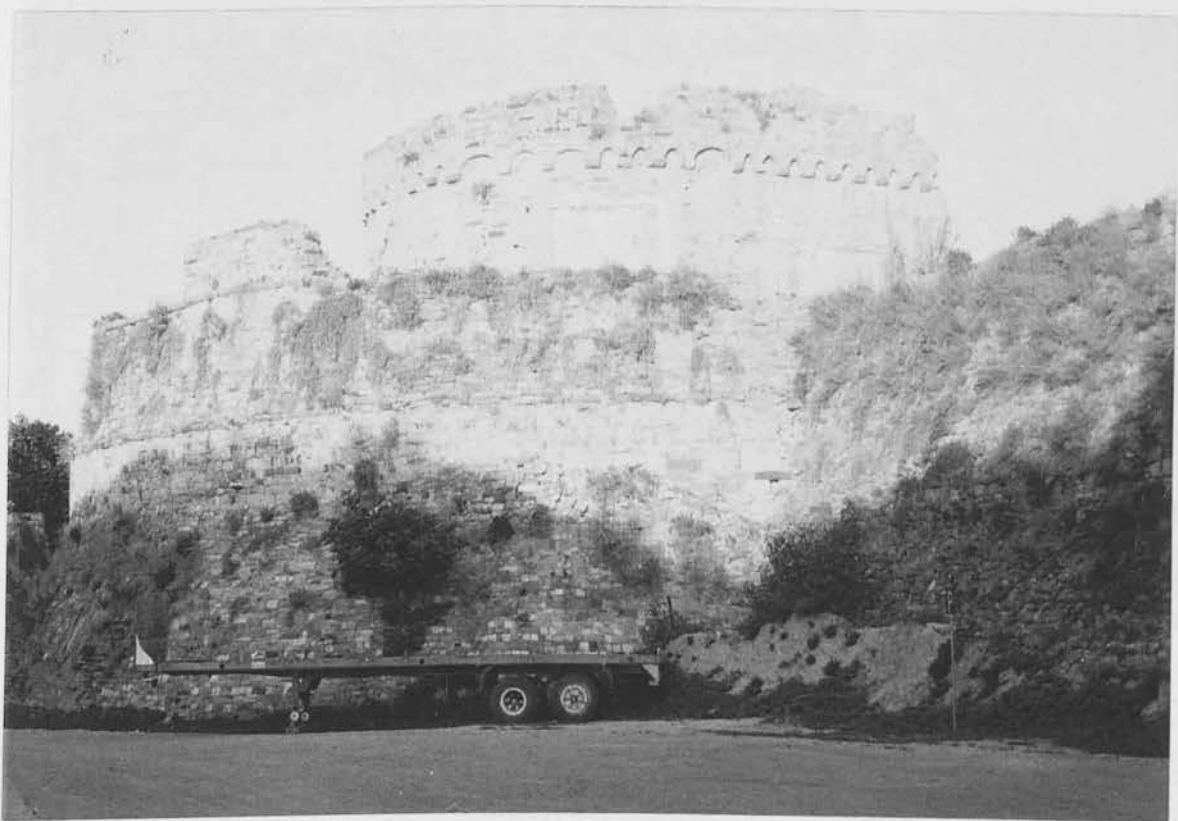
ΤΟΜΗ Α-Α



ΤΟΜΗ Β-Β

Ένας ατελής ορθογωνικός προμαχώνας υπερασπίζεται τη θέση Β του περιβόλου. Το τείχος στην περιοχή μεταξύ των σημείων Α και Β έχει τη χαρακτηριστική μορφή που διαπιστώνεται παντού στο Κάστρο της Χίου και όπου οφείλεται στις εργασίες των Βενετσιάνων και των Τούρκων, με ένα κατώτερο κατακόρυφο αρχικά και μεταγενέστερα καλυμμένο με σκαρπωτή επένδυση, τμήμα και ένα επίσης σκαρπωτό, με διαφορετική κλίση ανώτερο που καταλήγει σε Cordone.

Το οχύρωμα στη θέση Γ, (Φωτ. 15), αποτελείται από έναν ορθογώνιο πύργο 8\*10 μέτρα περίπου ενσωματωμένο κατά τις τρεις πλευρές του στο πάχος του τείχους από το επίπεδο επιχωματώσεων του οποίου εξέχει κατά 7 μέτρα. Το ανώτερο τμήμα του είναι καεστραμμένο. Μία επιγραφή στην κυρία όψη του τον χρονολογεί στα 1425. Μπροστά από τον πύργο βρίσκεται ένας μικρός προμαχώνας με σχήμα σε κάτοψη υπερυψωμένου τόξου και κατακόρυφη εξωτερική παρειά.<sup>35</sup>



(Φωτ. 15: Οχύρωμα –θέση Γ)

<sup>35</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 46.

Στη θέση Δ το οχύρωμα είναι πολύ κατεστραμμένο, (Φωτ. 16). Σε γενικές γραμμές μοιάζει με το μικρό προμαχώνα Γ. Σε στάθμη 1,5 μέτρα από τη σημερινή στάθμη της τάφρου, είχε στενό θολωτό, περιμετρικό διάδρομο με τοξοθυρίδες ενώ χαμηλά κάτω πεταλόμορφο, πιθανώς χώρο για κανονιοθυρίδες.<sup>36</sup>

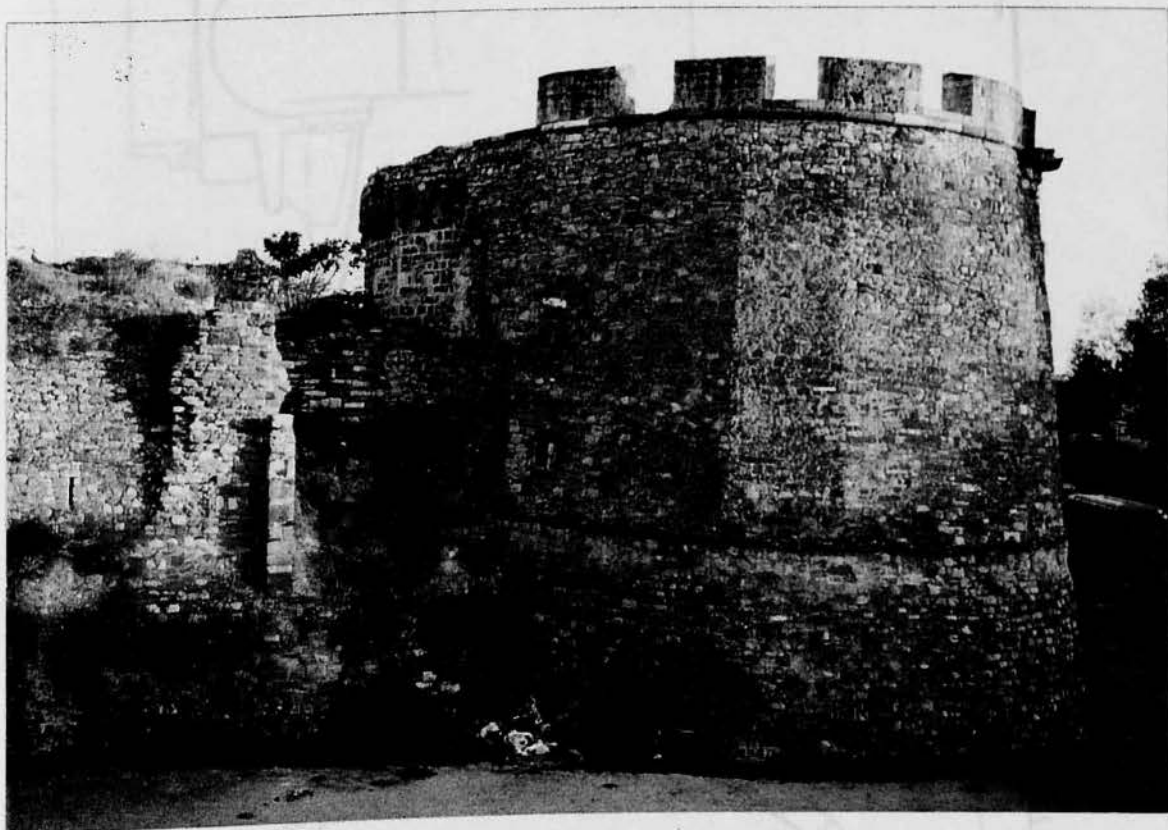


(Φωτ. 16: Οχύρωμα –θέση Δ)

(Φωτ. 17: Οχύρωμα –θέση E)

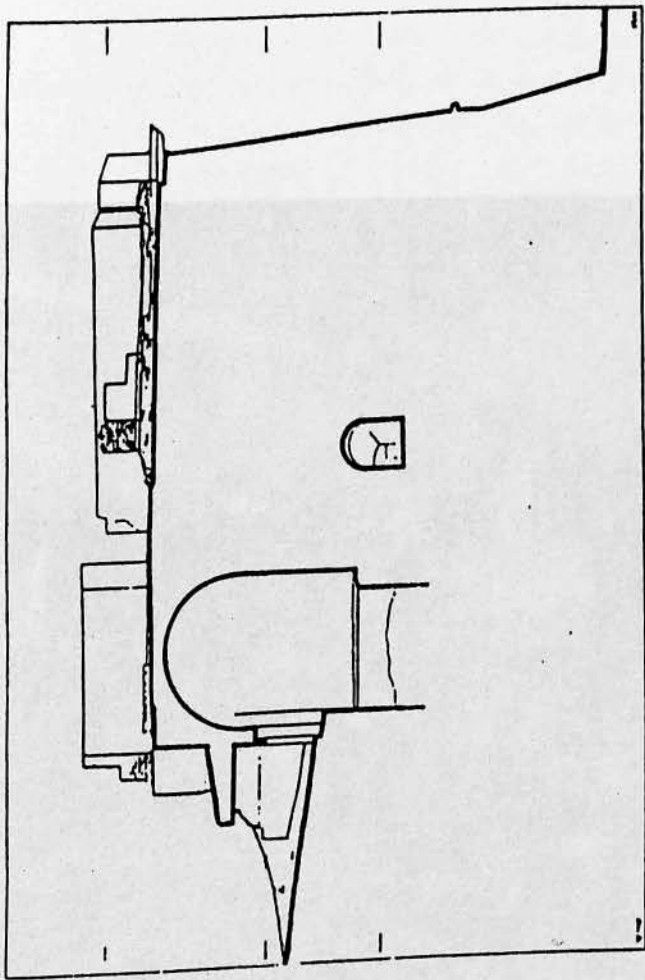
<sup>36</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 46.

Στην εξαιρετικά καίρια για την άμυνα θέση Ε, το οχύρωμα παρουσιάζεται στην τελική του μορφή που έλαβε όπως φαίνεται από μία Τουρκική επιγραφή με κεκλιμένες παρειές, (Φωτ. 17). Η βάση του παρουσιάζεται σε κάτοψη καμπύλη και όχι πολυγωνική και έντονα σκαρπωτή. Στο εσωτερικό του προμαχώνα διακρίνονται ενσωματωμένα τα παλαιότερα στοιχεία στη θέση Ε. Πρόκειται για ένα πολυγωνικό, πιθανώς δεκαπεντάπλευρο, γωνιακό πύργο και μπροστά του ένα μικρό προμαχώνα ανάλογο με εκείνον της θέσεως Γ, (Σχέδιο 8). Η πλευροκόπηση από αυτών των κατωθέρων τμημάτων του τείχους εξασφαλιζόταν από κανονιοθυρίδες, (Φωτ. 18), σε δύο στάθμες, τις οποίες αντικαθιστούσαν άλλες όταν τα νέα στοιχεία οχυρώσεως επένδυσαν εξωτερικά του προμαχώνα.<sup>37</sup>

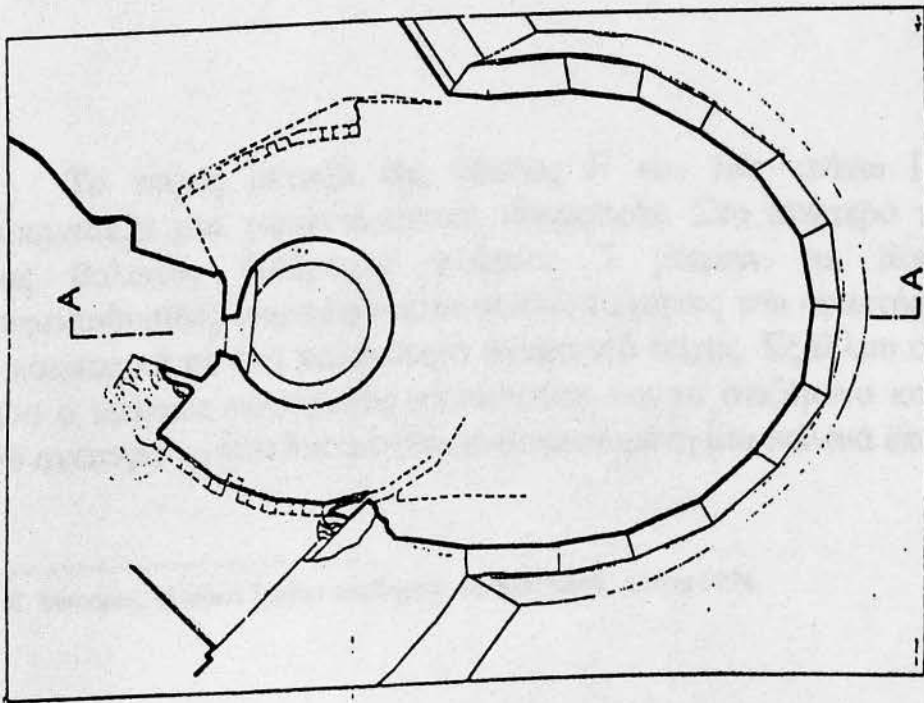


(Φωτ. 17: Οχύρωμα –θέση Ε)

<sup>37</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 46.



ΤΟΜΗ Α-Α



ΚΑΤΟΨΗ





(Φωτ. 18: Κανονιοθυρίδες)

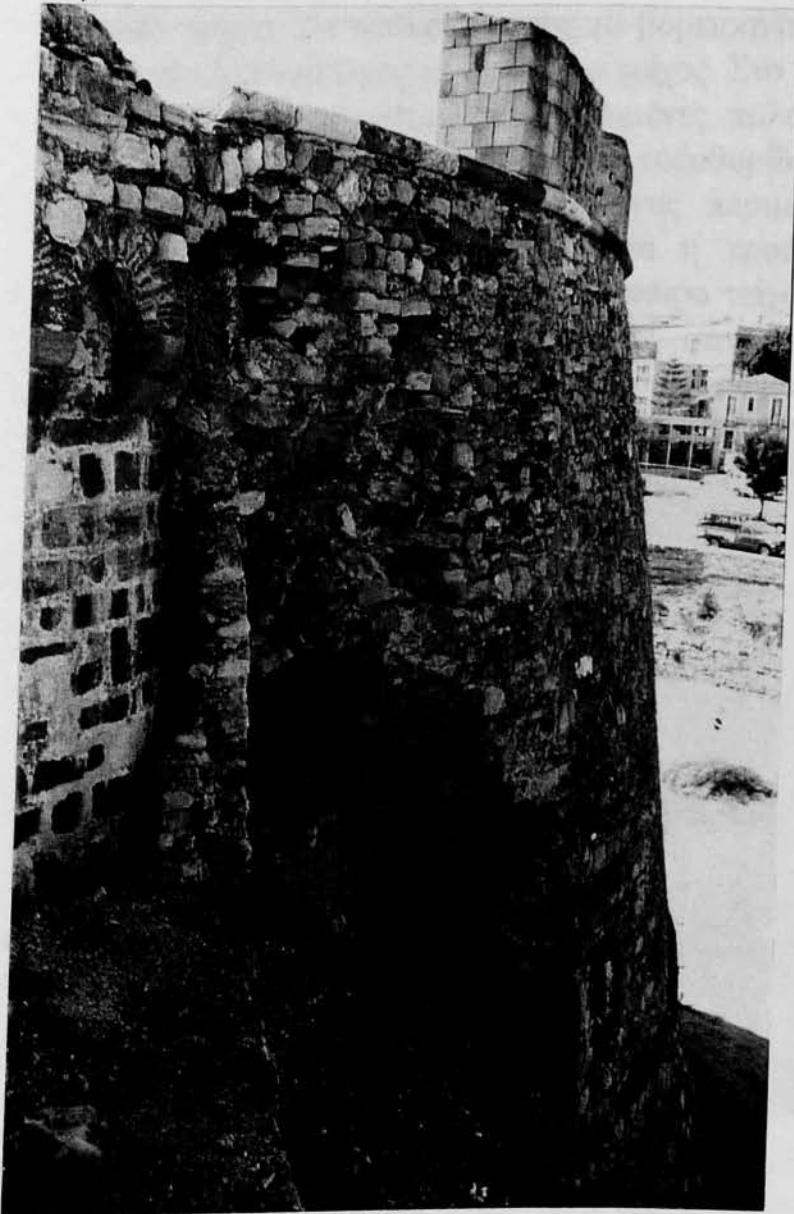
Το τείχος μεταξύ της θέσεως Ε και του επάνω Πορτέλλου παρουσιάζει μια χαρακτηριστική ιδιομορφία. Στο ανώτερο τμήμα του ένας θολωτός διάδρομος πλάτους 3 μέτρων με δέκα ψηλές τουφεκιοθυρίδες διαμορφώνεται σε όλο το μήκος του εφαπτόμενος προς το εσωτερικό σε ένα παλαιότερο σκαρπωτό τείχος. Εξάλλου στο σημείο όπου ο παλαιός υδραγωγός συναντούσε και το σωζόμενο κατακόρυφο εδώ ανώτερο τμήμα διακρίνεται ενσωματωμένη μια παλαιά έπαλξη.<sup>38</sup>

<sup>38</sup> . Χ. Μπούρας, «Γενικό Σχέδιο του Σημερινού Κάστρου», Αθήνα 1974.



Στην περιοχή του επάνω Πορτέλλου ένα ρήγμα στο τείχος έχει καταστρέψει σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση της πύλης. Στην σχεδόν κατακόρυφη παρειά του ανωτέρου τμήματος του τείχους σώζεται το άνοιγμα της εξωτερικής όψεως της πύλης πολύ κατεστραμμένο. Ένας διάδρομος αρχικά παράλληλος με το τείχος, που στη θέση του ρήγματος στρεφόταν αριστερά, οδηγούσε στο εσωτερικό του Κάστρου. Το τελευταίο του τμήμα διαμορφώνονταν σε μια παλαιότερη πυργοειδή κατασκευή πλάτους 11 μέτρων.

Ένας μικρός, πολύ κατεστραμμένος σήμερα, προμαχώνας παρόμοιος με εκείνον στη θέση Δ, με ένα πεταλόμορφο εσωτερικό χώρο με αξονική κανονιοθυρίδα υποστήριζε τη θέση Ζ του περιβόλου, (Φωτ. 19).<sup>39</sup>



(Φωτ. 19: Κατεστραμμένος Προμαχώνας)

<sup>39</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 46.

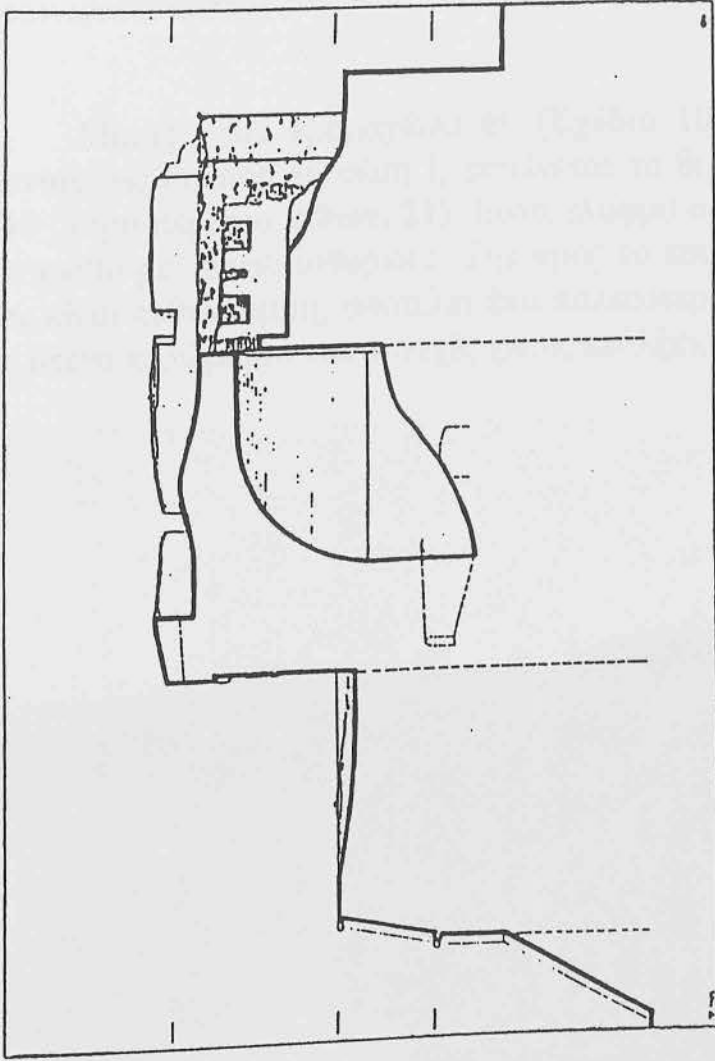
Το οχύρωμα στη θέση Η δεσπόζει σε ολόκληρη τη βορειοδυτική πλευρά των χερσαίων οχυρώσεων έχοντας μεγάλη σημασία για την άμυνά τους. Στη σημερινή του μορφή αποτελείται από ένα μεγάλο ημικυκλικό προμαχώνα με ύψος ίσο με του τείχους και παρειές με εμφανείς διαδοχικές επεμβάσεις και ένα είδος επιπρομαχώνα που εξέχει από το επίπεδο των επιμαχώσεων, (Φωτ. 20). Στην κάτοψη αυτός έχει σχήμα υπερυψωμένου τόξου, (Σχέδιο 9). Στο εσωτερικό του διακρίνονται τα λείψανα ενός ενσωματωμένου σ' αυτόν παλαιότερου πύργου.

Στη συνάντηση του βορειοδυτικού χερσαίου με αυτό θαλάσσιο τείχος, στη θέση Η, βρίσκεται ο επιβλητικός προμαχώνας, που μετά τις επισκευές του από τους Βενετσιάνους πήρε το όνομα Antonio Zeno. Το βορειοδυτικό τμήμα του, ημικυκλικό σε κάτοψη, έχει ύψος όσο και το χερσαίο τείχος. Το υπόλοιπο προς τα βορειοανατολικά έχει κάτοψη σε σχήμα κύκλου και ύψος το θαλάσσιο τείχος. Στο κατακόρυφο τμήμα της παρειάς του διακρίνονται ενσωματωμένες παλαιές επάλξεις μεγάλων διαστάσεων με οδοντωτή απόληξη και τοξοθυρίδα. Χαμηλά στη στάθμη της τάφρου είναι διαμορφωμένος ένας περιμετρικός διάδρομος με κανονιοθυρίδες. Χαρακτηριστική είναι η προέκτασή του μέσα στη σημερινή εξωτερική παρειά του θαλάσσιου τείχους. Ένας παλαιότερος πενταγωνικός πύργος, που εξέχει σαν επιπρομαχώνας, είναι ενσωματωμένος στο κέντρο περίπου του οχυρώματος.<sup>40</sup>



(Φωτ. 20: Προμαχώνας-θέση Η)

<sup>40</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 47.

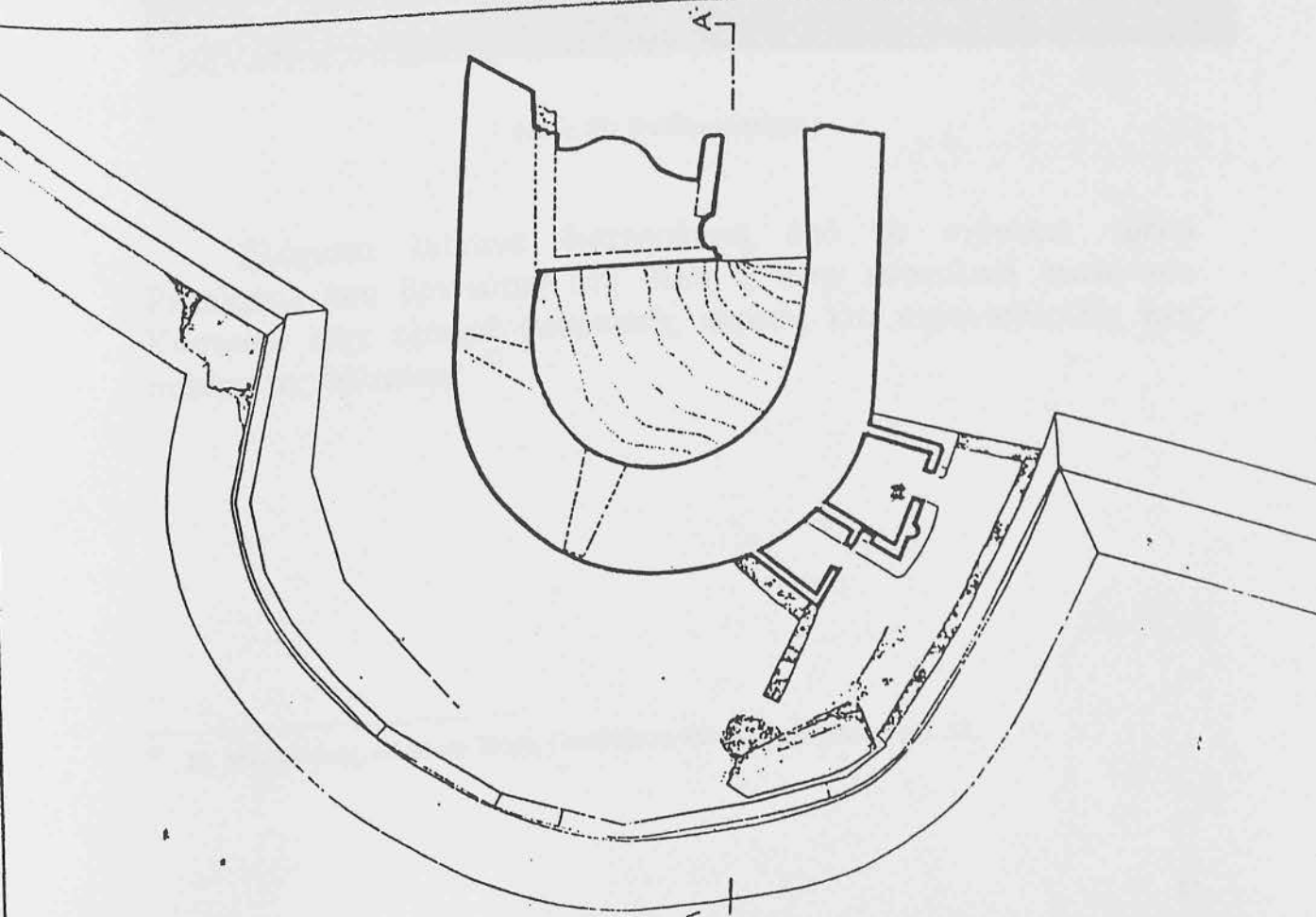


ΤΟΜΗ Α-Α

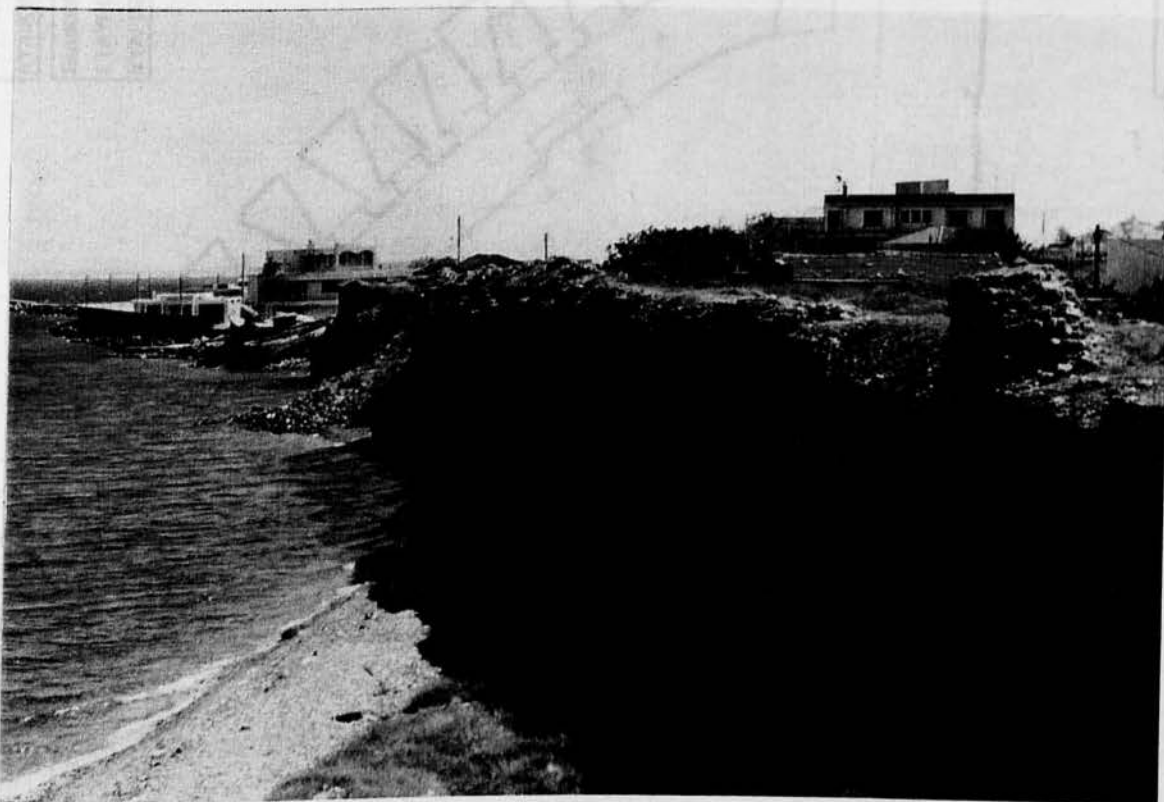


ΚΑΤΩΨΗ

ΣΧ.9: ΠΡΟΜΑΧΩΝΑΣ Η



Μεταξύ του προμαχώνα Θ, (Σχέδιο 10) , και της ανατολικής γωνίας, ως δηλαδή τη θέση Ι, εκτείνεται το θαλάσσιο τείχος με μήκος 240 μέτρα περίπου, (Φωτ. 21). Είναι ελαφρά σκαρπωτό και φέρει παχύ Parapetto με τουφεκιοθυρίδες. Την προς το εσωτερικό παρειά του, που δεν είναι ευθύγραμμη, αποτελεί ένα παλαιότερο, μικρού μήκους τείχος με στενό περιδρόμιο και συνεχές χωρίς επάλξεις στηθαίο.



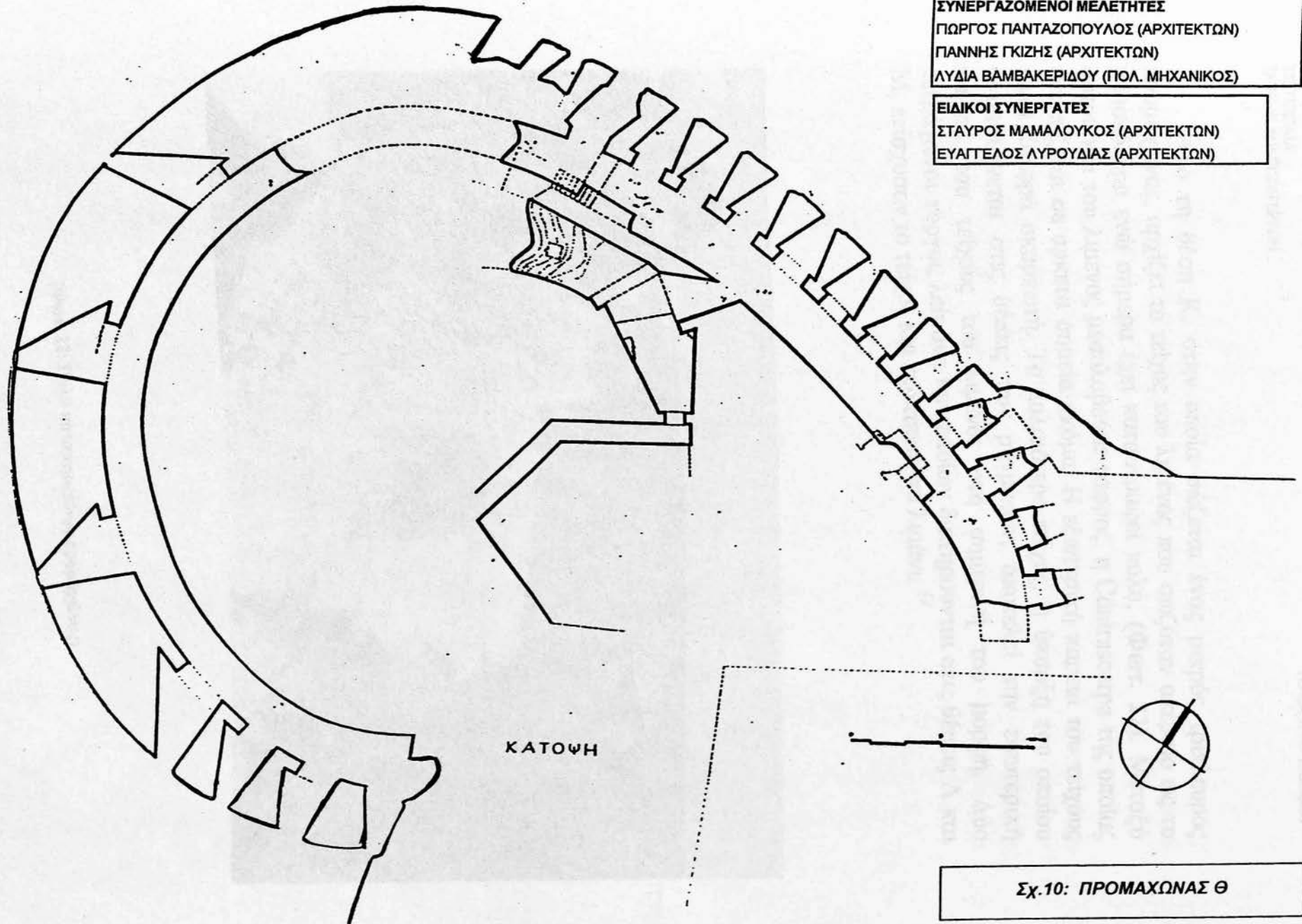
(Φωτ. 21: Θαλάσσιο τείχος )

Ελάχιστα λείψανα διατηρούνται από το οχύρωμα τύπου Riataforma που βρισκόταν στη θέση Ι, στην ανατολική γωνία του Κάστρου. Είχε ελαφρά σκαρπωτές παρειές και κανονιοθυρίδες στη στάθμη της θάλασσας.<sup>41</sup>

<sup>41</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 55.

**ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΜΕΛΗΤΗΤΕΣ**  
ΠΩΡΓΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΠΑΝΝΗΣ ΓΚΙΖΗΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΛΥΔΙΑ ΒΑΜΒΑΚΕΡΙΔΟΥ (ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ)

**ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ**  
ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΛΥΡΟΥΔΙΑΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)



ΚΑΤΩΨΗ

**Σχ.10: ΠΡΟΜΑΧΩΝΑΣ Θ**

Από τη θέση Κ, στην οποία σώζεται ένας μικρός τρίπλευρος προμαχώνας, αρχίζει το τείχος του λιμένος που σώζοταν ακέραιο ως το μεσοπόλεμο ενώ σήμερα έχει καταστραφεί πολύ, (Φωτ. 22). Μεταξύ αυτού και του λιμένος μεσολαβούσε τάφος, η Contrascarpa της οποίας εντοπίζεται σε αρκετά σημεία ακόμα. Η εξωτερική παρειά του τείχους είναι ελαφρά σκαρπωτή. Το παλαιότερο τείχος, η ύπαρξη του οποίου διαπιστώνεται στις θέσεις των ρηγμάτων, αποτελεί την εσωτερική παρειά του τείχους του λιμένος στη σημερινή του μορφή. Δύο τετράγωνοι πύργοι, λείψανα των οποίων διατηρούνται στις θέσεις Λ και Μ, ενίσχυσαν το τείχος και επόπτευαν το λιμάνι.<sup>42</sup>



(Φωτ. 22: Πολύ καταστραμμένος προμαχώνας)

<sup>42</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 47.

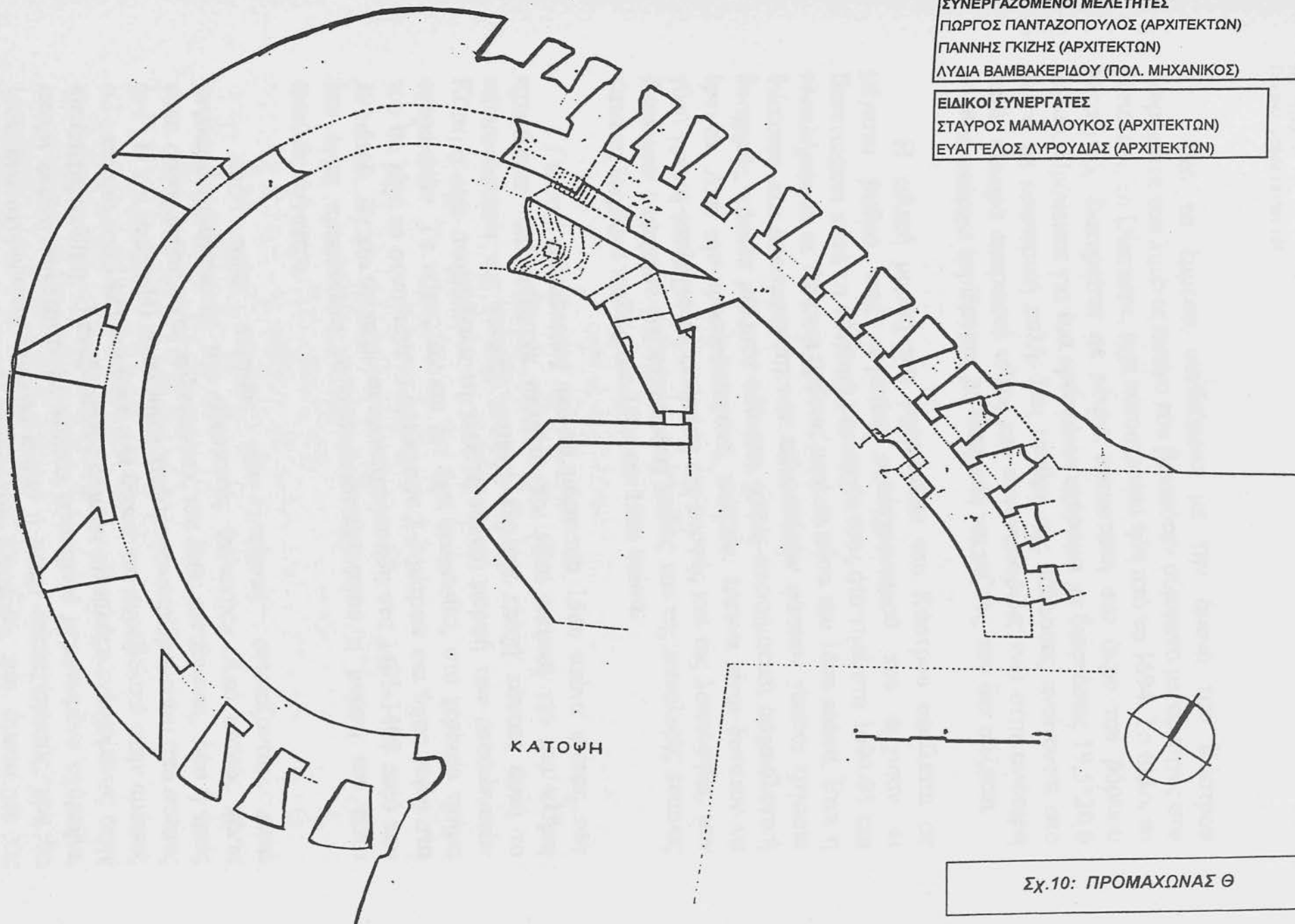
Στη θέση του τελευταίου προς τα δυτικά ρήγματος του τείχους, κοντά στη «Σκοτεινή Φυλακή» βρισκόταν η Porta di Marina στο άκρο της μεγάλης ξύλινης αποβάθρας του λιμανιού.

Με την άμυνα του Κάστρου, αν και δεν είναι, με τα σημερινά δεδομένα, εμφανής η σχέση του με τις οχυρώσεις, πιθανώς συνδεόταν και ο μεγάλος πεταλόμορφος σε κάτοψη πύργος του Κάστρου, ο γνωστός με το όνομα «Κουλάς», που βρίσκεται στο εσωτερικό του κοντά στην ανατολική του γωνία, (Φωτ. 23).<sup>43</sup>



(Φωτ. 23: Κουλάς)

<sup>43</sup> . Arnold Smith, «The Latin Monuments of Chios», Annual of the British School at Athens, Τομ. ΧΨΙ 1909 – 1910, σελ. 554.



ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΜΕΛΗΤΗΤΕΣ  
ΓΩΡΓΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΠΑΝΝΗΣ ΓΚΙΖΗΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΛΥΔΙΑ ΒΑΜΒΑΚΕΡΙΔΟΥ (ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ)

ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ  
ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)  
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΛΥΡΟΥΔΙΑΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

ΚΑΤΟΨΗ

Σχ.10: ΠΡΟΜΑΧΩΝΑΣ Θ



οχυρώσεις. Όσο αφορά τις πύλες μπορεί κανείς να αποδώσει στις παλαιότερες αυτές φάσεις την εσωτερική όψη της Porta Maggiore και το εσωτερικό τμήμα του Επάνω Πορτέλλου, εκείνο δηλαδή που διαμορφώνεται στη πυργοειδή κατασκευή του τείχους.

Από τα μέσα του 15ου αιώνα και εξής, δύσκολα μπορεί κανείς να μιλήσει για διακεκριμένες φάσεις. Πιο σωστό είναι να υποθέσει κανείς συνεχείς τοπικές ενισχύσεις και βελτιώσεις που σχετίζονται με την πρόοδο του Πυροβολικού και την διόγκωση της τουρκικής απειλής.

Λίγο μετά τα μέσα του 15ου αιώνα θα πρέπει να είχε κατασκευαστεί το προτείχισμα που εντοπίζεται και σήμερα ενσωματωμένο στο τείχος, όπως διαμορφώθηκε από τους Βενετσιάνους και τους Τούρκους. Είχε πλάτος 3 μέτρα, ύψος 4,0-4,5 μέτρα κατακόρυφη εξωτερική παρειά και πιθανώς οδοντωτές επάλξεις. Εμπρός από τους πύργους και σε άλλα σημεία ενισχύονται με Rivellini που διέθεταν χαμηλά θέσεις για πυροβόλα και έφερναν πιθανώς ψηλά επάλξεις. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει για την άμυνα του Κάστρου η διαμόρφωση των οχυρωμάτων στην περιοχή της Porta Maggiore με την κατασκευή του κατώτερου τμήματος της εξωτερικής όψεως της πύλης, που ανήκε τότε στο προτείχισμα και του Torrione A, που πρέπει να χρονολογηθούν επίσης στα μέσα του 15ου αιώνα ή λίγο μετά. Στην εποχή αυτή ανήκει ενδεχομένως και το παλαιό θαλάσσιο τείχος με το μικρό του πλάτος και το συνεχές Parapetto με τις τοξοθυρίδες.

Στο τρίτο τέταρτο του 15ου αιώνα, ενισχύεται με σκαρπωτή επένδυση το προτείχισμα και συμπληρώνεται σε ορισμένα σημεία, όπως στη θέση E και πιθανώς στη θέση K και ενισχύεται με το επιβλητικών διαστάσεων οχύρωμα που περιέβαλλε τον πύργο Θ και που αποτέλεσε την πρώτη φάση του μεταγενέστερου προμαχώνα. Εξάλλου, όσο αφορά στην ενίσχυση των θέσεων της άμυνας, στην εποχή αυτή φαίνεται να ανήκει και ο Torrione H.<sup>45</sup>

Μία επόμενη, σημαντική φάση επισκευών των οχυρώσεων μπορούμε να εντοπίσουμε στις αρχές του 16ου αιώνα συνδέοντάς την μάλιστα με αναφορές από τις πηγές. Πρόκειται κυρίως για μια ριζική επέμβαση στο τείχος, το οποίο φαίνεται ότι διαπλατύνθηκε προς τα έξω αποκτώντας πάχος από 6,5-8,0 μέτρα στα τμήματα της ξηράς και του λιμένου και ως 14 μέτρα στο θαλάσσιο τμήμα του. Η εξωτερική του

<sup>45</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 47.

παρειά, που έχει εντοπισθεί κυρίως στην περιοχή Ε, Ζ και στη Porta Maggiore, διαμορφώθηκε σκαρπωτή και το Parapetto του με πάχος 2,5 μέτρα (θαλάσσιο τμήμα) και κανονιοθυρίδες κατάλληλο για πυροβολικό. Παράλληλα δέχτηκαν επεμβάσεις τα Rivellini του προτειχίσματος με επιχωματώσεις και προσθήκη Parapetti για πυροβολικό, ώστε να λειτουργούν ως προμαχώνες και κατασκευάστηκαν η Piattaforma I, το Μπούρτζι και ενσωματώνοντας στο εσωτερικό του το παλαιό Torrione, ο προμαχώνας Α.

Αυτό είναι και το τελευταίο στάδιο έργων εκσυγχρονισμού των οχυρώσεων κατά τη διάρκεια της Γενουοκρατίας. Στη συνέχεια και ως την κατάληψη από τους Τούρκους στα 1566 είτε λόγω οικονομικών δυσχερειών είτε λόγω των συνθηκών υποτέλειας δεν μαρτυρούνται ούτε εντοπίζονται άλλα συστηματικά έργα.

Συμπεραίνοντας, καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι το Κάστρο της Χίου, αν και σε κακή μάλλον κατάσταση διατηρήσεως μετά τις ιστορικές του περιπέτειες, στα τελευταία κυρίως χρόνια, προσφέρει υλικό μεγάλης αξίας για τη μελέτη της Φρουριακής Αρχιτεκτονικής στην κρίσιμη εποχή της εμφανίσεως του Πυροβολικού. Στις φάσεις του, που ανάγονται στην εποχή της Γενουατοκρατίας, οι οχυρώσεις παρουσιάζουν χαρακτηριστική αλλά όχι τυπική μορφή που προκύπτει από τις αλληπάλληλες επεμβάσεις πειραματικού και αυτοσχεδιαστικού, συνήθως, χαρακτήρα που γίνονται με σκοπό τις τοπικές βελτιώσεις στα διάφορα στοιχεία της οχυρώσεως.

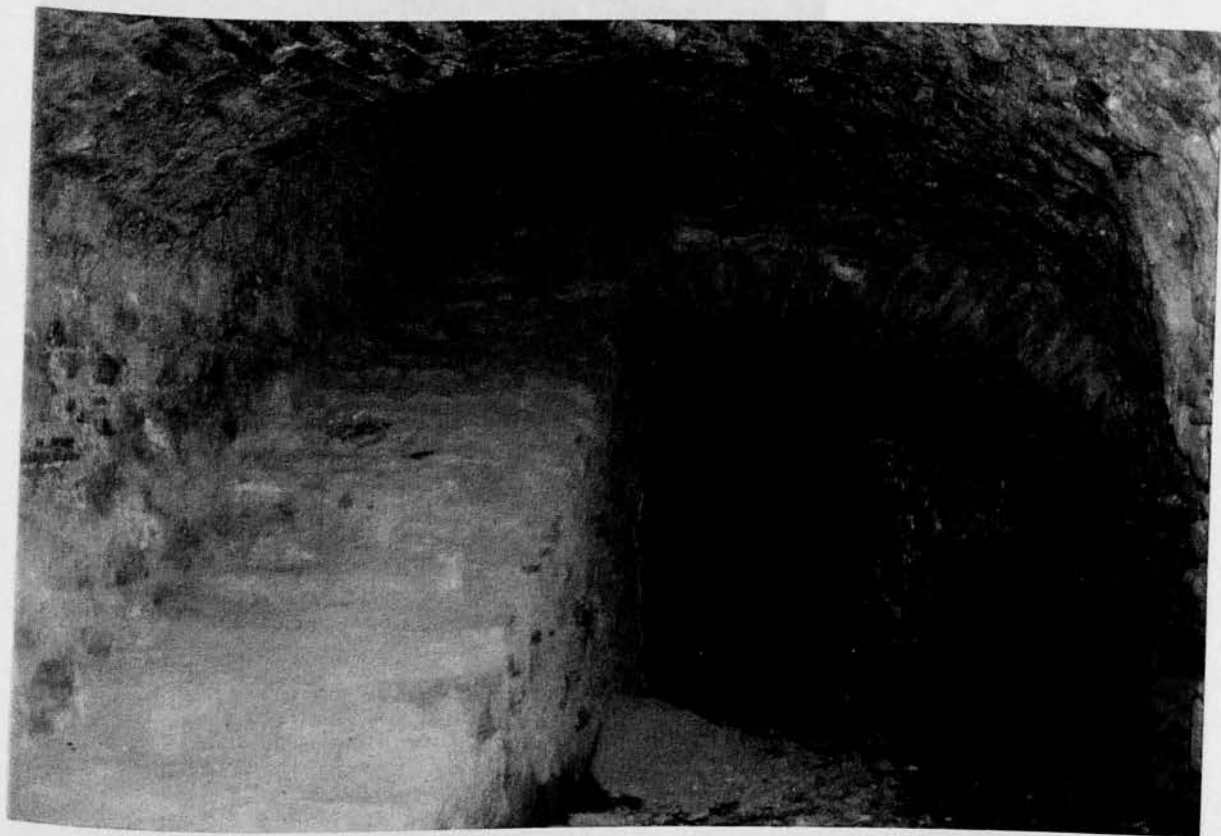
Συνυπάρχουν έτσι τμήματα των προ της εμφανίσεως του πυροβολικού φάσεων με άλλα μεταβατικού τύπου οχυρωματικά έργα, τα οποία σε ακόμα νεότερη εποχή έχουν εκσυγχρονισθεί στην προσπάθεια να εναρμονιστούν με τα στοιχεία του διαμορφωμένου τότε Fronte Bastionato. Ο τύπος του κυκλικού προμαχώνα, που βρισκόταν σε ευρύτερη χρήση στα τέλη του 15ου και στις αρχές του 16ου αιώνα, δεν είχε στη Χίο παρά περιορισμένη εφαρμογή ενώ το ίδιο το γραμμικό της οχυρώσεως, το τείχος, παρέμεινε ως το τέλος της Γενουατοκρατίας σε μια μεταβατική μορφή με τη διατήρηση, παράλληλα με το κυρίως τείχος για πυροβολικό και του παλαιού στοιχείου του προτειχίσματος, (Σχέδιο 11).<sup>46</sup>

<sup>46</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες Φάσεις Οχυρώσεων, σελ. 49.

## ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΣΤΡΟΥ - ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

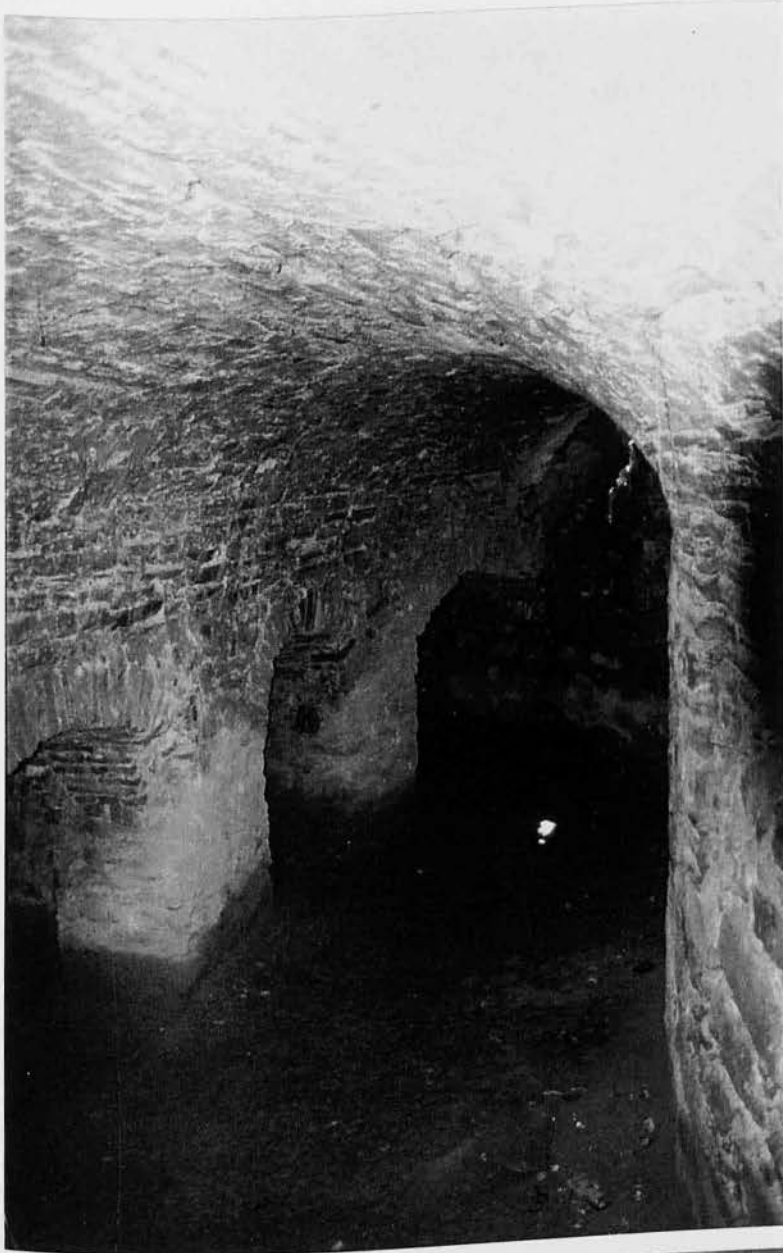
Τα τείχη ήταν η κυρία προστασία του οικισμού του Κάστρου. Κάθε προμαχώνας όμως είχε υπόγεια διάβαση που οδηγούσε σε χώρους απομονωμένους, κρύπτες για τους κατοίκους σε περίπτωση κινδύνου και αποθήκες για τα πυρομαχικά τους.

Μετά από απαντούς χτύπους από τους κατακτητές και από τους σεισμούς που δέχτηκε το Κάστρο πολλοί από αυτούς τους χώρους καλύφθηκαν από πέτρες κτλ. Ανασκαφές και μελέτες που έγιναν και συνεχίζονται, έχουν φέρει στο φως πέτρινες μπάλες κανονιών, (Φωτ. 26), και άλλα πυρομαχικά καθώς και τη μορφή που είχαν αυτές οι υπόγειες διαβάσεις του Κάστρου, (Φωτ. 24), (Φωτ. 25), (Φωτ. 27), (Φωτ. 28).<sup>47</sup>



(Φωτ. 24: Υπόγεια Διάβαση)

<sup>47</sup> . Σπουδάστρια Σκουφάρα Μαρία.



(Φωτ. 25: Υπόγεια Διάβαση)

(Φωτ. 26:  
Ευρήματα από ανασκαφές)





(Φωτ. 27, 28: Υπόγεια Διάβαση)



## ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

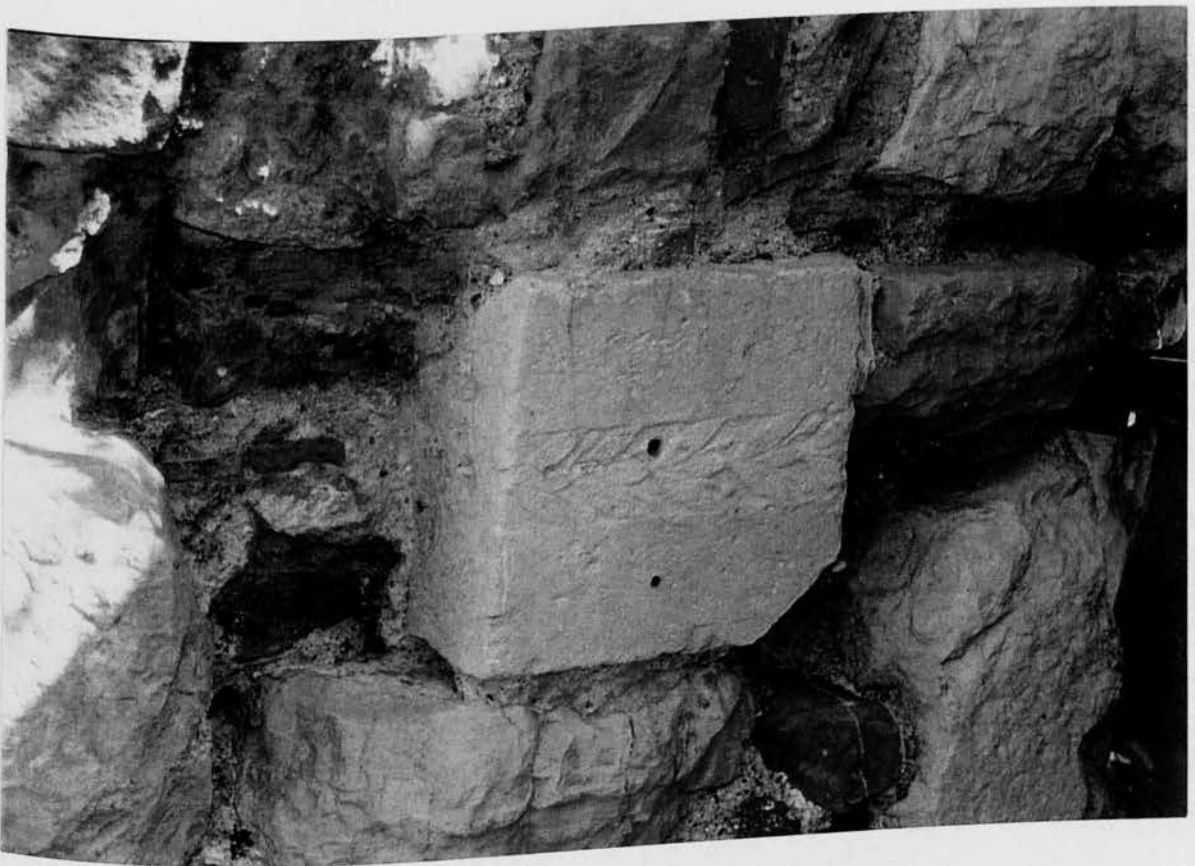
Το κάστρο της Χίου θεωρείτε μια από τις σημαντικότερες κατασκευές εκείνης της εποχής τα τείχη του οποίου περιλάμβαναν μαγαζιά, σπίτια, κτίρια τα οποία αποτελούσαν το Civitas Chii. Ήταν κατασκευή του Martino Zaccaria (1329) ακόμα ήταν γνωστό ως νεόκαστρο το 1456 αν και το παλαιό κάστρο ή «Παλαιόκαστρο» το παλαιό Βυζαντινό κάστρο δεν υπήρχε πλέον ως κύρια οχύρωση απλά ένα τμήμα της πόλης κληροδότησε το όνομα αυτό έξω από τα όρια του μεταγενέστερου κάστρου. Το Κάστρο με τις πύλες του, τα μαγαζιά του, τη γέφυρα, ήταν χτισμένο μισό από πέτρα, (Φωτ. 33), και το άλλο μισό από μεγάλους δοκούς που υποστηρίζονταν από μαρμάρινες κολώνες (Φωτ. 30), (Φωτ. 32). Προμαχώνες και επάλξεις προστέθηκαν, πολεμίστρες ανοίχθηκαν μπροστά από τις οποίες τοποθετήθηκαν σιδερένιοι προμαχώνες για προστασία. Όλα τα υλικά –άμμος, άσβεστος και πέτρες- διατίθονταν από τους κτίστες αλλά οι κυβερνώντες είχαν την επίβλεψη και την ευθύνη της μεταφοράς των άχρηστων υλικών προκειμένου να διεξάγεται σωστά η δουλειά και να ολοκληρωθεί.

Εσωτερικά οι τοίχοι ήταν ενισχυμένοι με εκταμένες επάλξεις (στο σημείο αυτό διαφέρει από άλλα κάστρα, όπως της Μυτιλήνης ή της Ρόδου) από ακανόνιστους ή πολύ τραχιά τετραγωνισμένους ασβεστόλιθους ή ακόμα και Θυμιανούσικη πέτρα (Φωτ. 31). Ανάμεσα στις πέτρες, εμφανίζονται κομμάτια τούβλου, (Φωτ. 29), ή κεραμικών πλακιδίων, (Φωτ. 34), πιθανότατα ένδειξη Βυζαντινής προέλευσης. Αν και το Κάστρο είναι μια από τις σημαντικότερες κατασκευές οχύρωσης της Χίου, δεν είναι δυνατόν να δοθεί λεπτομερής περιγραφή του τρόπου και υλικού κατασκευής του.<sup>48</sup>

<sup>48</sup> . Arnold Smith, «The Latin Monuments of Chios», Annual of the British School at Athens, Τομ. ΧΨΙ 1909 – 1910, σελ. 113 - 117.



(Φωτ. 29, 30: Λεπτομέρειες – υλικά κατασκευής)

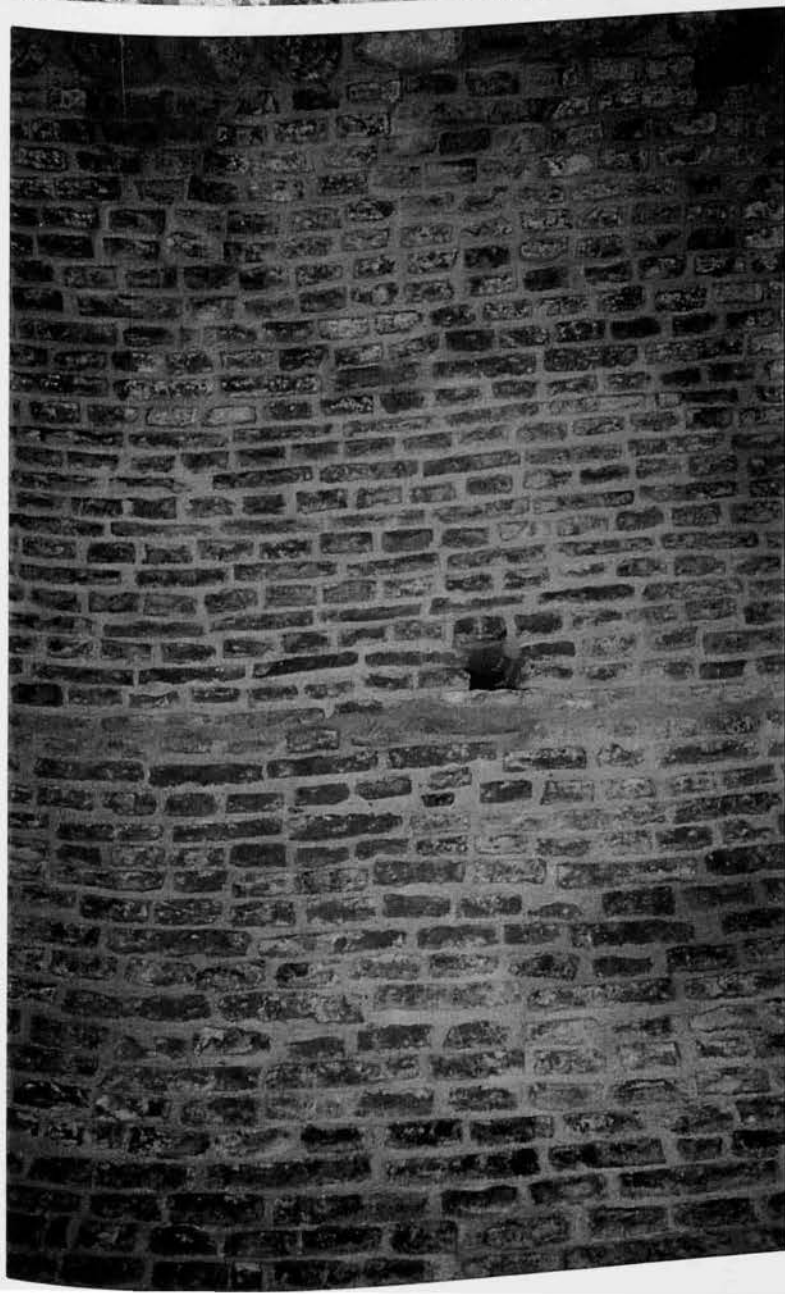




(Φωτ. 31, 32: Λεπτομέρειες – υλικά κατασκευής)







(Φωτ. 33, 34: Λεπτομέρειες  
υλικά κατασκευής)



(Φωτ. 35: Λεπτομέρειες Κατασκευής)

## ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΣΤΡΟΥ

Ένας αρκετά σημαντικός αριθμός μνημείων, στις περισσότερες περιπτώσεις δυστυχώς κατεστραμμένων και αλλοιωμένων από τις δυσχερείς ιστορικές περιστάσεις, αποτελεί την κληρονομιά του ιστορικού παρελθόντος στο Κάστρο της Χίου. Πρόκειται για κτίρια διαφόρων εποχών, κτισμένων για διάφορους σκοπούς και χρήσεις, η μελέτη των οποίων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είτε λόγω της σπουδαιότητας των μνημείων είτε από την άποψη ότι αποτελούν μαρτυρία της μακράς και πλούσιας ιστορίας της Χώρας.

Αναμφισβήτητα το σημαντικότερο ανάμεσα στα εναπομείναντα μνημεία του Καστρού είναι οι οχυρώσεις του. Αυτές παρά τις πρόσφατες καταστροφές που έχουν υποστεί καθώς και παλαιότερες αλλοιώσεις, διατηρούν σημαντικά στοιχεία παλαιών και σπουδαίων φάσεων κυρίως από τον 15ο-16ο αιώνα, εποχή αναπτύξεως του πυροβολικού. (Για τις οχυρώσεις αναφερθήκαμε πιο πάνω).

### Μνημεία Καστρού

- Κουλάς
- Παλάτι Ιουστινιάνι
- Κρύα Βρύση
- Χαμάμ (Τούρκικα Λουτρά)
- Δημοτικό Σχολείο
- Εσκή Τζαμί
- Μπαιρακλή Τζαμί
- Αγ. Γεώργιος
- Αγ. Νικολάου
- Μέγαρα Ευγενών<sup>49</sup>

<sup>49</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 8.

• ΚΟΥΛΑΣ

Με την οχύρωση του Κάστρου πιθανότατα συνδεόταν έμεσα και ο γνωστός σήμερα ως «Κουλάς», (Φωτ. 36), από τις πηγές όμως και ως «La Stenta», ψηλός, πεταλόμορφος σε κάτοψη πύργος που βρίσκεται απομονωμένος τώρα στο εσωτερικό του Κάστρου κοντά στην ανατολική γωνία του. Πρόκειται, όπως φαίνεται, για Γενουατικό κτίσμα μεγάλων προθέσεων του 14ου ή 15ου αιώνα, ο οποίος ενδεχομένως αποτελούσε τμήμα ενός περιβόλου ή ενός μεγάλου διοικητικού κτιρίου του Κάστρου, ίσως το αναφερόμενο από τις πηγές «Παλαιόν Ανάκτορον».<sup>50</sup>

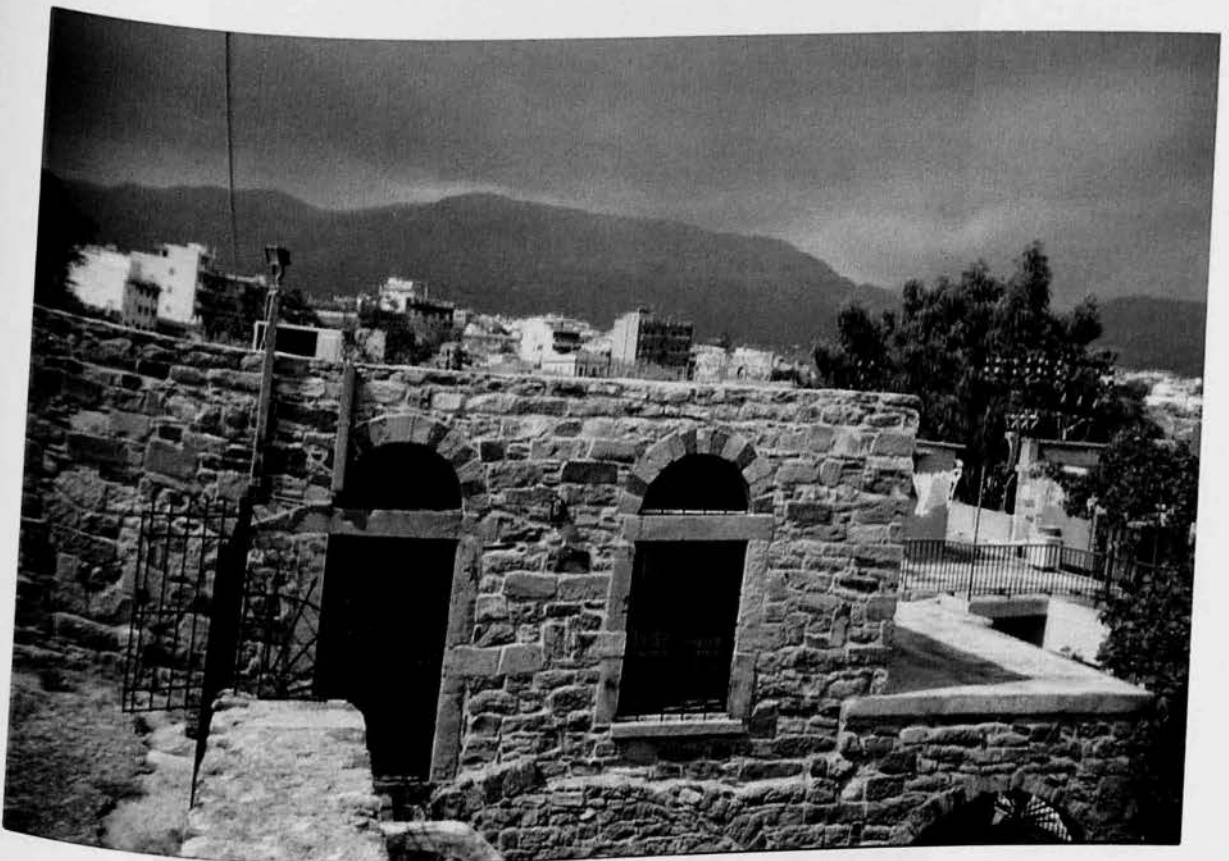


(Φωτ. 36: Κούλας)

<sup>50</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 10.

• ΠΑΛΑΤΙ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΗ

Ιδιαίτερη σημασία ανάμεσα στα μνημεία του Κάστρου έχει το γνωστό «Palazzo Gustiniani», παλάτι του Ιουστινιάνη, κτίριο που βρίσκεται ακριβώς απέναντι από την εσωτερική όψη της Porta Maggiore (κυρία είσοδος), (Φωτ. 37), σε επαφή με τη Σκοτεινή Φυλακή και τα τείχη του λιμένος. Το κτίριο που πρόσφατα επισκευάστηκε και δέχθηκε προσθήκη για να στεγάσει έκθεση έργων βυζαντινής τέχνης της Χίου, είχε συμπαγή βάση και όπως φαίνεται αρχικά μόνο ένα όροφο. Κατά την όψιμη Τουρκοκρατία είχε προστεθεί ένας ακόμα όροφος, κτίριο που χρησίμευε σαν κατοικία. Σύμφωνα με τις μέχρι τώρα μελέτες πρόκειται για το κτίριο μάλλον της Καγγελαρίας και χρονολογείται στον πρώιμο 16ο αιώνα.<sup>51</sup>



(Φωτ. 37: Παλάτι Ιουστινιάνη)

<sup>51</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 14.

• ΚΡΥΑ ΒΡΥΣΗ

Άλλο σημαντικό Γενονατικό, όπως φαίνεται, κτίσμα του Κάστρου είναι η μεγάλη δεξαμενή κοντά στο θαλάσσιο τείχος γνωστή με το όνομα «Κρύα Βρύση». Πρόκειται για μεγάλη υπόγεια δεξαμενή εσωτερικών διαστάσεων 23\*12 μέτρα περίπου που καλύπτεται με ένα σύστημα συνεχών σταυροθολίων, (Φωτ. 38), τα οποία φέρονται από δύο σειρές τεσσάρων πεσσών. Στη νοτιοανατολική της πλευρά διατηρούνται εξωτερικά τα λείψανα τετράτοξης πιθανώς αρχικά στοάς.<sup>52</sup>

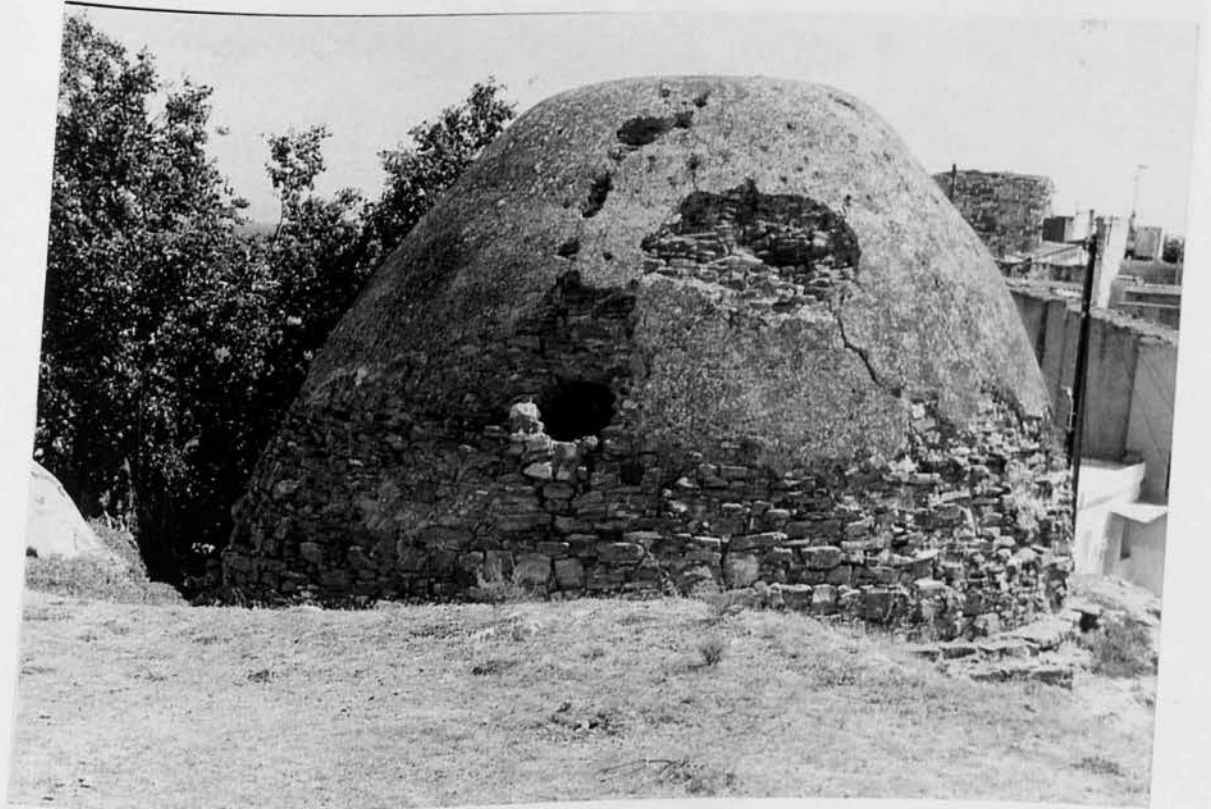


(Φωτ. 38: Κρύα βρύση)

<sup>52</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 14.

• ΧΑΜΑΜ (ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ)

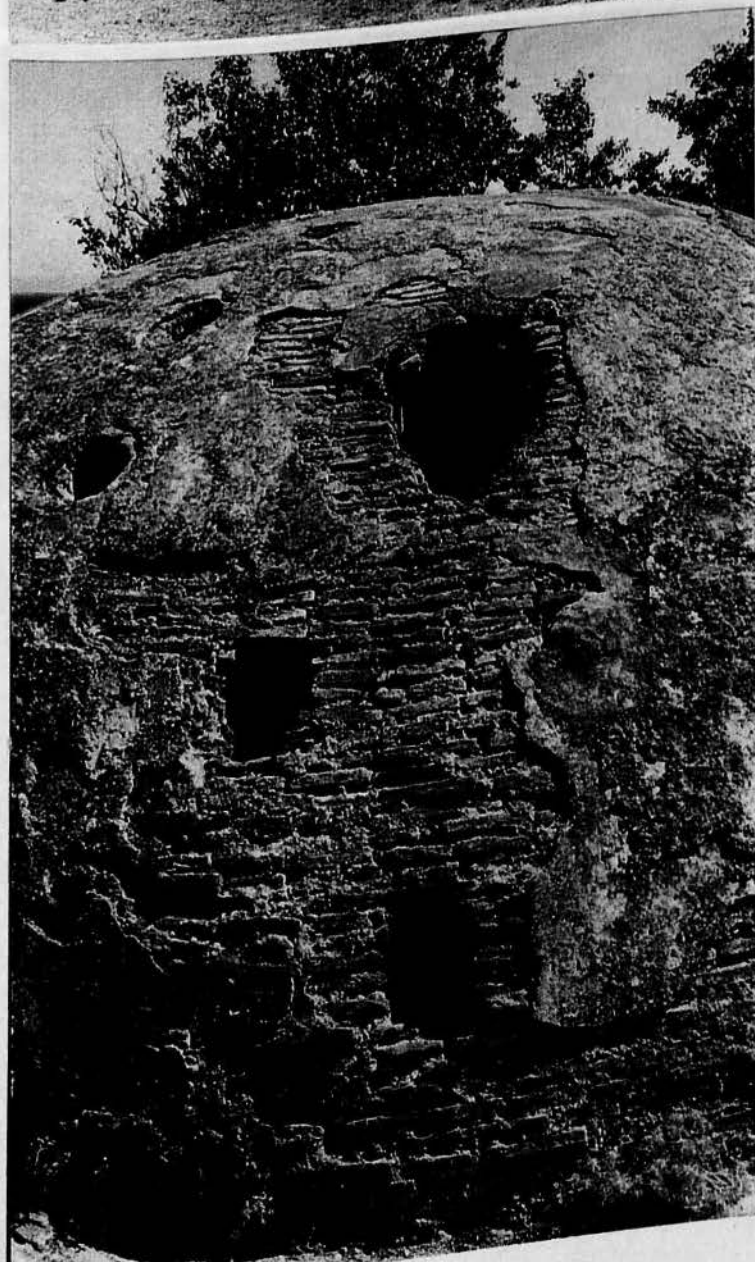
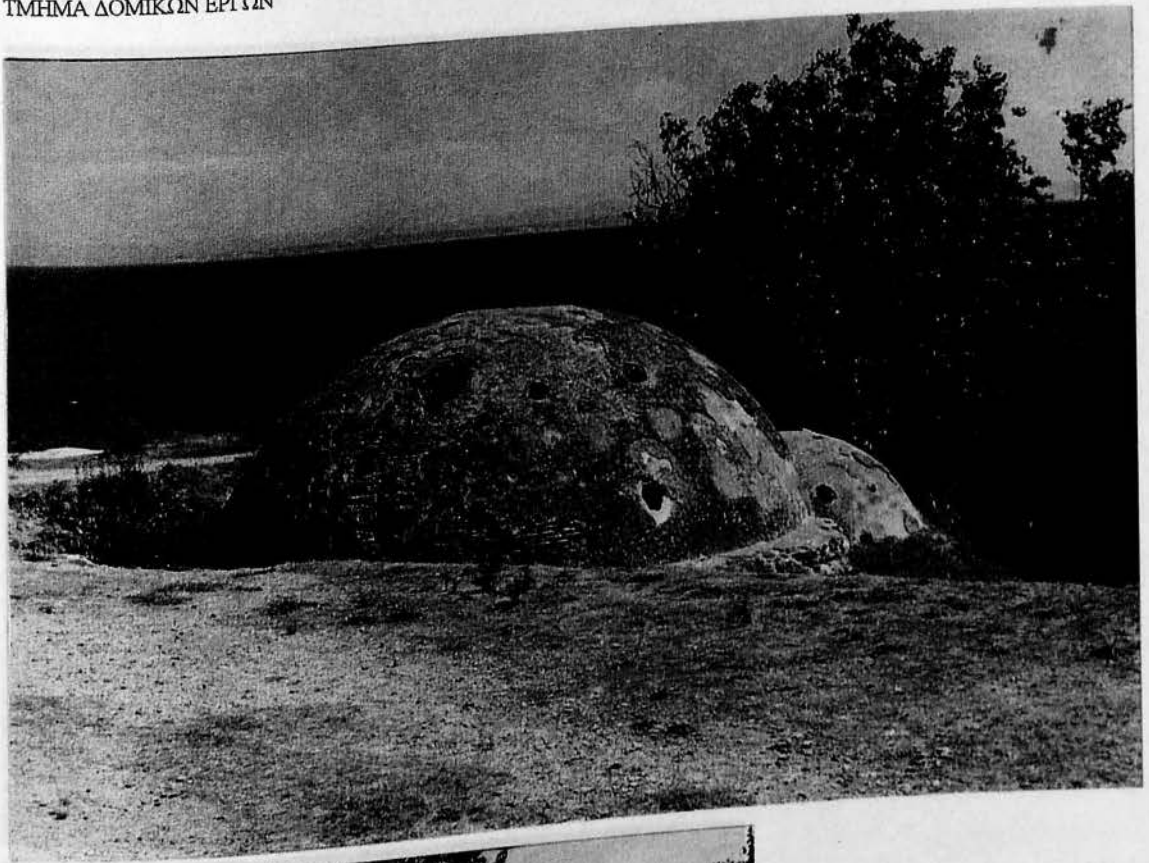
Από τα τρία τούρκικα λουτρά του Κάστρου, όλα κτισμένα παράλληλα και κοντά στο βορειοδυτικό τείχος, μεταξύ Επάνω Πορτέλλου και της βόρειας γωνίας, τα δύο μεγαλύτερα διατηρούνται ακόμα ενώ το τρίτο κατεδαφίστηκε πριν 25 περίπου χρόνια. Αν και είναι αχρηστεμένα και εγκατελειμένα από πολλά χρόνια διατηρούνται σε κατάσταση που επιτρέπει την μελέτη τους, (Φωτ. 39),



(Φωτ. 39: Χαμάμ)

και μετά από την κατάλληλη αρχαιολογική έρευνα ασφαλείς αναπαραστάσεις τους. Η χρονολογία κατασκευής τους δεν είναι γνωστή. Και στα δύο διαπιστώνονται περιορισμένης σχετικά κλίμακας επισκευές -κυρίως ανακατασκευές μεγάλων ημισφαιρικών θόλων - πιθανότατα μετά το σεισμό του 1881 , (Φωτ. 40), (Φωτ. 41). Σε κάτοψη παρουσιάζουν κάποιες αναλογίες ως προς τη γενική διάταξη, το βορειότερο όμως είναι το μεγαλύτερο και έχει περισσότερους και πλουσιότερους διακοσμημένους χώρους, με διαμορφωμένα στο επίχρισμα μορφολογικά στοιχεία και διακοσμητικά, (Φωτ. 42), (Φωτ. 43).<sup>53</sup>

<sup>53</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 16.



(Φωτ. 40, 41: Τουρκικά Λουτρά)

(Φωτ. 40, 41:  
Τούρκικα Λουτρά)





(Φωτ. 42,43: Εσωτερικές  
Λεπτομέρειες Λουτρών)

## • ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Με το Εσκή Τζαμί συνδεόταν, όπως φαίνεται, η χρήση του μετασεισμικού διόροφου κτιρίου που ενώ για αρκετά χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως Δημοτικό Σχολείο, στεγάζει τώρα τα Εργαστήρια Συντηρήσεως της Γ' Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Χίου και που βρίσκεται στην αυλή του σημερινού ναού απέναντι από την δυτική πλευρά του και δίπλα στο κωδωνοστάσιό του.

Οι δύο μικρές δημόσιες κρήνες που σώζονται ακόμη στο Κάστρο, στην περιοχή κοντά στη δυτική γωνία του ανήκουν στην εποχή της τουρκοκρατίας, η μία μάλιστα κατασκευασμένη από πλίνθους μπορεί να χρονολογηθεί στα τελευταία χρόνια της περιόδου.

Το κοινωνικό κέντρο του Κάστρου κατά τη διάρκεια της Γενοατοκρατίας και πιθανώς και της Τουρκοκρατίας ήταν η ως σήμερα διατηρούμενη πλατεία του Φρουρίου, γνωστή τότε ως Platea Palatti (πλατεία του Ανακτόρου) και Piazza. Εδώ βρισκόταν το Ανάκτορο της Διοικήσεως Palazzo della Signoria και η Loggia. Στην Τουρκοκρατία στο κέντρο της πλατείας κατασκευάστηκε η στεγασμένη κρήνη του Μπαιρακλή τζαμιού που διακρίνεται σε παλαιές φωτογραφίες. Στη δυτική πλευρά της βρίσκεται επίσημο το νεκροταφείο των Τούρκων του Κάστρου, (Φωτ. 44), όπου και ο τάφος του Καπουδάν πασσά Καρά Αλή. Η μικρότερη άλλωστε πλατεία που βρίσκεται αμέσως μέσα από την Porta Maggiore του Κάστρου, αναφέρεται από την εποχή της Γενοατοκρατίας ως πλατεία της Καγγελαρίας αφού εκεί βρισκόταν το κτίριο της Καγγελαρίας, (Φωτ. 45).<sup>54</sup>

<sup>54</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 16.



(Φωτ. 44: Τούρκικοι Τάφοι)



(Φωτ. 45: Τούρκικοι Τάφοι)

Από τα κτίρια του Κάστρου ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα θρησκευτικά κτίριά τους.

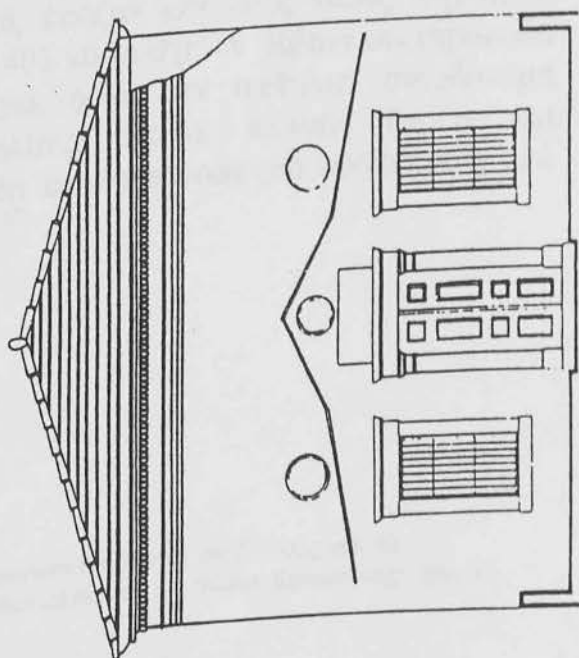
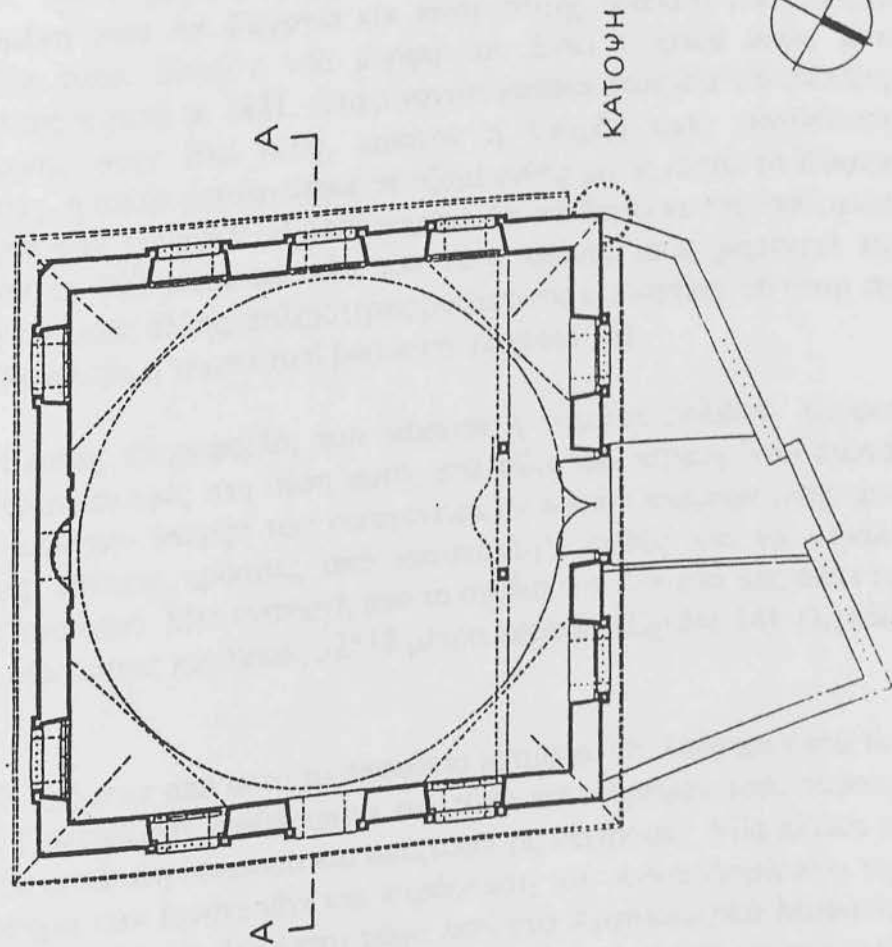
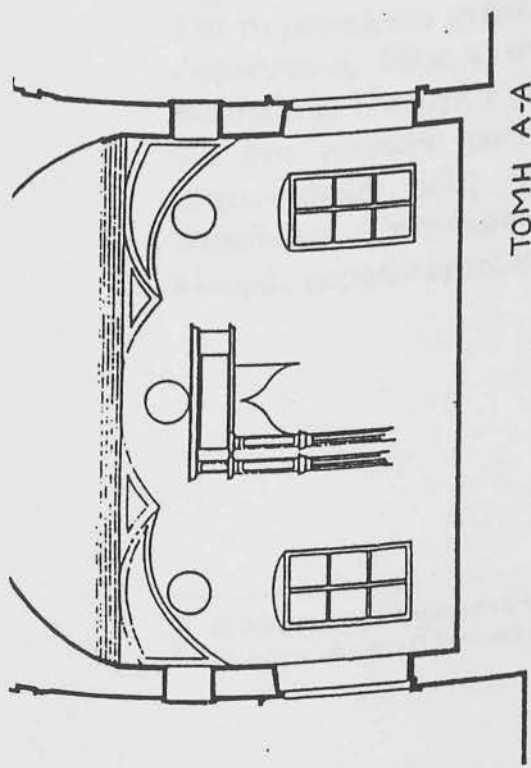
- **ΕΣΚΗ ΤΖΑΜΙ**

Σύμφωνα με τις πληροφορίες των πηγών το Εσκή Τζαμί είναι ο ναός της Παναγιάς της μονής των Δομηνικανών στο Κάστρο, ο οποίος χτίστηκε γύρω στα 1400, στη θέση παλαιότερου βυζαντινού του 10ου αιώνα που πιθανώς είχε καταστραφεί με τον σεισμό του 1389. Σε τζαμί μετατράπηκε από τον Πιαλή πασά στα 1566 με την κατάληψη της Χίου από τους Τούρκους. Από τον παλιό ναό φαίνεται ότι διατηρείται το κωδωνοστάσιο του νέου ναού. Η κρήνη στη δυτική αυλή του ναού είναι όπως φαίνεται τούρκικο κατασκεύασμα.

- **ΜΠΑΙΡΑΚΛΗ ΤΖΑΜΙ**

Το Μπαιρακλή τζαμί, μικρό τέμενος αχρηστευόμενο σήμερα, κοντά στην πλατεία του Κάστρου, επίσης μετασεισμικό κτίσμα στη θέση του δεύτερου μεγάλου Γενουατικού ναού του οικισμού. όπως φαίνεται, από τον συνδυασμό πληροφοριών των πηγών, ήταν αφιερωμένος στην Παναγία του Κάστρου και γνωστός και ως Casascia. Στη σημερινή του μορφή είναι απλά τετράγωνο, ξυλόστεγο κτίσμα με πλευρά μήκους 10 μέτρα περίπου και παράγωνο ξυλόστεγο προστώο στη βόρεια πλευρά του ενώ στην αρχική του μορφή ήταν, όπως και ο ναός της Παναγιάς των Δομηνικανών, μεγάλη τρίκλιτη βασιλική, (Σχέδιο 12).<sup>55</sup>

<sup>55</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 15.



• ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

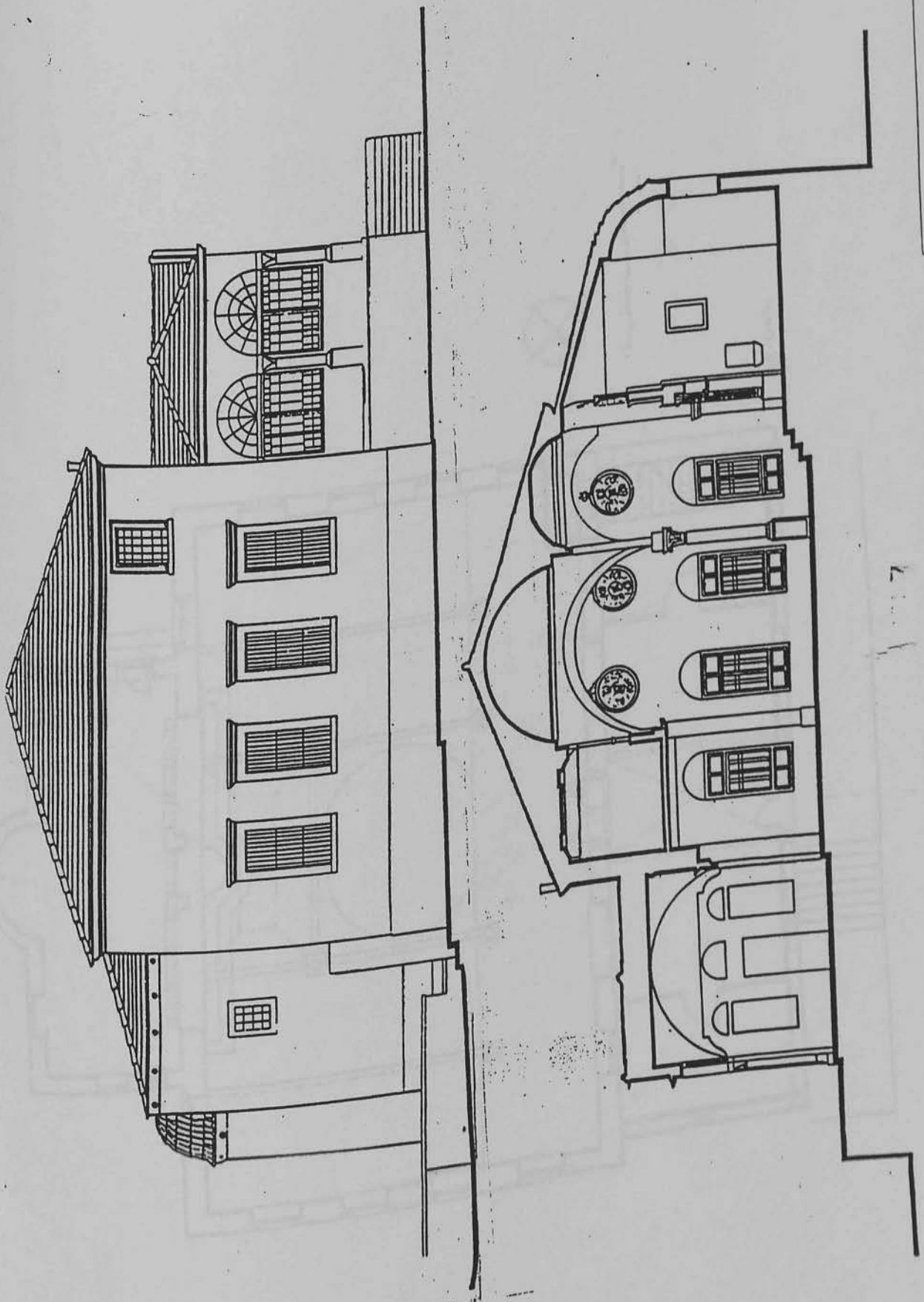
Η τρίτη μεγάλη Γενονατική εκκλησία του Κάστρου είναι αφιερωμένη στον Αγ. Γεώργιο και είναι επίσης τρίκλιτη βασιλική ως προς τον τύπο. Είναι η νέα μορφή του Εσκή τζαμιού όπως αυτό ξανακτίστηκε μετά το 1881. Διακρίνονται κάποια στοιχεία παλαιότερης κατασκευής στην ίδια θέση, πιθανόν η ύπαρξη μιας γενονάτικης εκκλησίας, η οποία μετατράπηκε σε τζαμί ευθύς μόλις έπεσε το Κάστρο στα χέρια των Τούρκων. Η λεπτομέρεια ότι τα θεμέλια της εκκλησίας ετέθησαν το 993 κατά τα τέλη του 10ου αιώνα, ίσως μαρτυρεί την ύπαρξη εδώ μιας άλλης, παλαιότερης βυζαντινής εκκλησίας, τη θέση της οποίας κατέλαβε η γενονατική βασιλική, (Σχέδιο 13).

Κάποιες πληροφορίες που διέσωσε η Αιμιλία Ζολώτα- Σαρρού από λαθρανασκαφές στη θέση αυτή, στα τέλη του περασμένου αιώνα, πιστοποιούν την ύπαρξη των οικογενειακών αυτών ταφικών μνημείων (υπόγειες κρύπτες προσιτές από καταπακτή), καθώς και το μεγάλο μέγεθος του ναού. Μία αναγωγή από το σχέδιο του Aquisto μας δίνει τις γενικές διαστάσεις κατόψεως 32\*18 μέτρα περίπου (Σχέδιο 14), (Σχέδιο 15).<sup>56</sup>

Τι απέμεινε από αυτό το σπουδαίο μνημείο; Οι Τούρκοι κατά τον Ιάκωβο Παλαιολόγο «καθάρισαν» τον τόπο κατέστρεψαν τους τάφους, έριξαν τα οστά στη θάλασσα και απέξεσαν τις επιγραφές. Μία πλάκα με τα οικόσημα των Ιουστινιάνι και παράσταση του Αγίου Δομίνικου την πήραν στην πόλη και βρίσκεται τώρα εκεί στο Αρχαιολογικό Μουσείο. Για τη μορφή του μνημείου μόνο υποθέσεις μπορεί κανείς να κάνει. Οι Δομινικανοί, όπως είναι γνωστό, έκτιζαν μεγάλους ναούς, όχι όμως πολυτελείς. Η εποχή γύρω στο 1400 κάνει σχεδόν βέβαιο ότι επρόκειτο για ένα γοθτικού ρυθμού κτίριο, όμως δεν σώθηκαν αυτοδύναμα αρχιτεκτονικά μέλη όπως θολίτες, βεργία, πλαίσια θυρών και παραθύρων ή κιονόκρανα που θα πιστοποιούσαν μια προσεγμένη από πλευράς μορφών αρχιτεκτονική.<sup>57</sup>

<sup>56</sup> . Χ. Μπούρας, «Η Αρχιτεκτονική των Γενονατικών Εκκλησιών της Πόλης», σελ. 42.

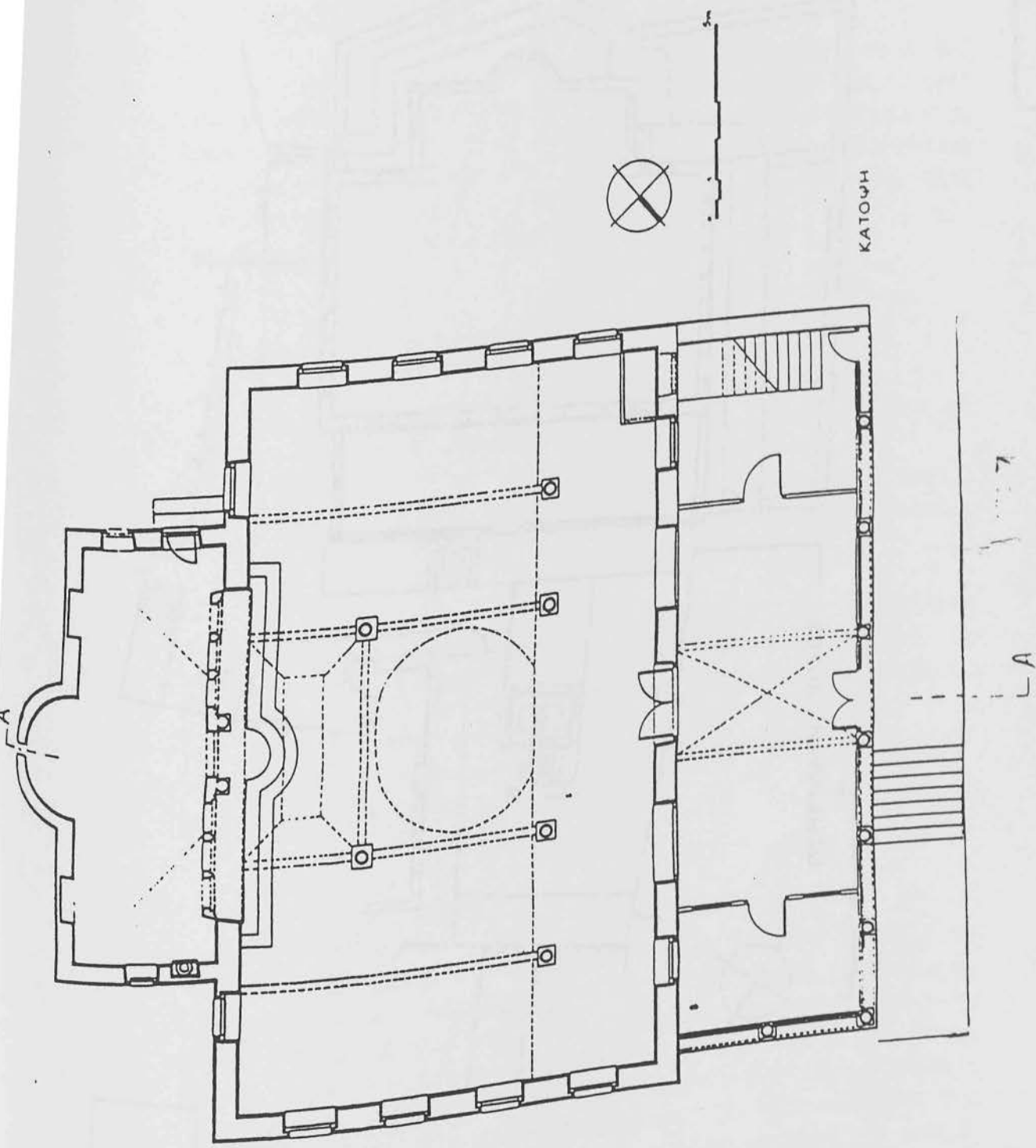
<sup>57</sup> . Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 12.



Σχ.13: ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

7





ΚΑΤΟΥΦΗ

7

L-A

**ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΜΕΛΗΤΗΤΕΣ**

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

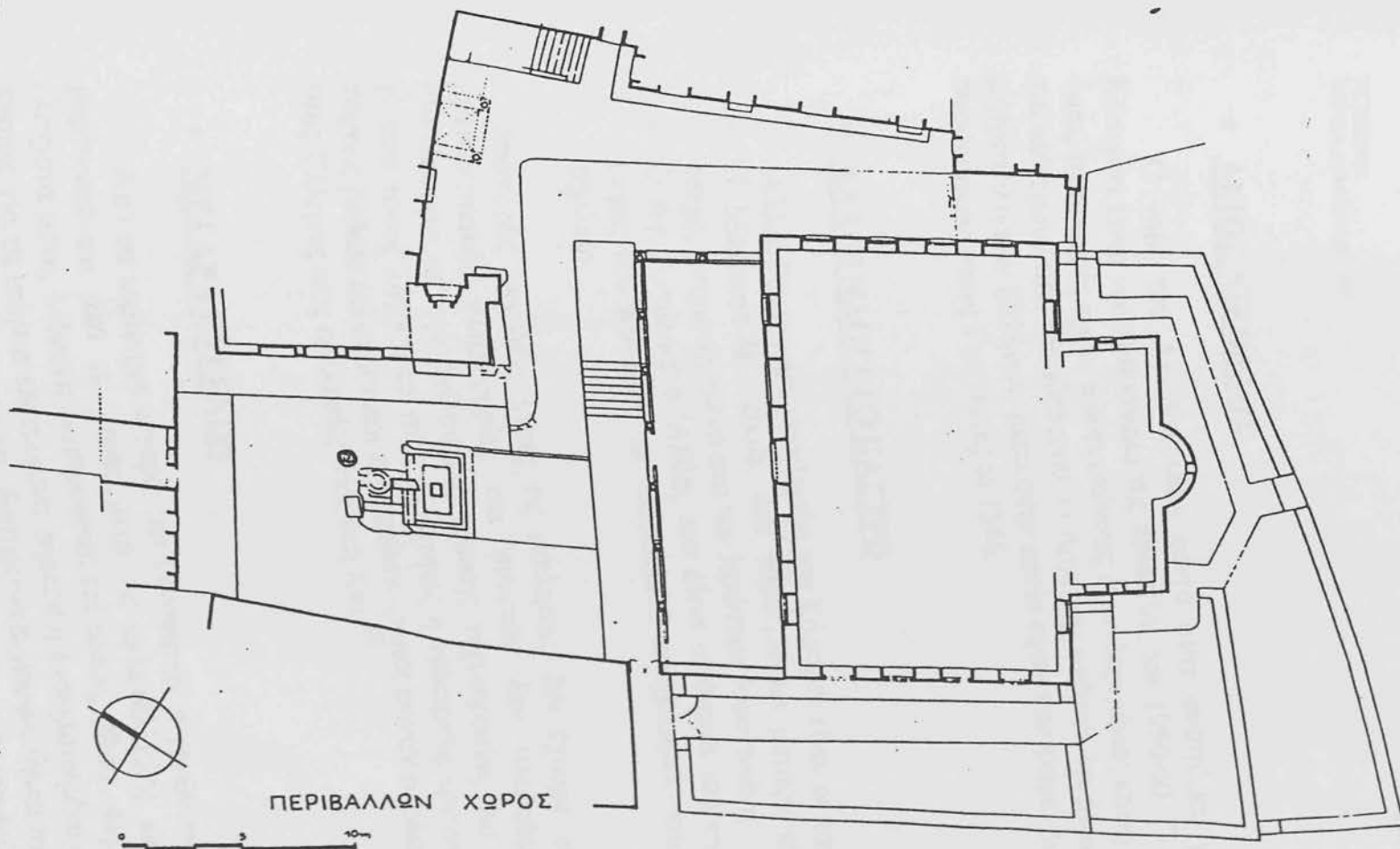
ΠΑΝΝΗΣ ΓΚΙΖΗΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

ΛΥΔΙΑ ΒΑΜΒΑΚΕΡΙΔΟΥ (ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ)

**ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ**

ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΛΥΡΟΥΔΙΑΣ (ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ)



Σχ.15: ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

### • ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Ο ναός του Αγ. Νικολάου κοντά στην ανατολική γωνία του Κάστρου είναι νεότερο κτίσμα της δεκαετίας του 1950-60. Παλαιότερες όμως ανασκαφές έχουν δώσει υπόνοιες ότι ενδεχομένως κατέχει τη θέση παλαιότερου ναού του Κάστρου. Ο Αργέντης υπέθετε ότι ήταν η παλαιά μητρόπολη των Ελλήνων, μέσα στην οποία είχαν υπογραφεί οι συνθήκες παραδόσεως στους Γενουάτες το 1346.

### • ΑΛΛΟΙ ΝΑΟΙ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

Άλλες Γενουατικές εκκλησίες του Κάστρου είναι οι παρακάτω:

- Η Madonna la richola, ένα παρεκκλήσιο μεταξύ τάφρου και bargo, μνημονευόμενο από τον Ιερώνυμο Ιουστινιάνη.
- Ο Αγ. Αντώνιος ο Άββας που έδινε το όνομά του στη γειτονιά εκτός του Κάστρου με νοσοκομείο, πτωχοκομείο και αργότερα σχολείο.

Δυστυχώς για όλες αυτές τις εκκλησίες δεν έχουμε ουσιαστικές αρχιτεκτονικές πληροφορίες και συνεπώς δεν μπορούμε να τις συνδέσουμε με την άνθιση της τοπικής τεχνοτροπίας για την οποία γίνεται τόσος λόγος από τους περιηγητές ή νεότερους ερευνητές. Είναι πάντως βέβαιο ότι οι δυτικοί ευρωπαϊκοί τρόποι έγιναν αποδεκτοί κι από τους Έλληνες στις εκκλησίες τους στη Χίο.<sup>58</sup>

### • ΜΕΓΑΡΑ ΕΥΓΕΝΩΝ

Από τα περίφημα μέγαρα των Γενουατών ευγενών της Χίου που μαρτυρούνται από τις πηγές μετά τις αλλεπάλληλες καταστροφές, ελάχιστα μόνο, λείψανα διατηρούνται επί τόπου, (Φωτ. 46). Πρόκειται κυρίως για τα ισόγεια ερειπωμένα σήμερα ή ενσωματωμένα σε νεώτερα κτίρια. Σε σπάνιες περιπτώσεις διατηρούνται μορφολογικά στοιχεία άξια λόγου, δεδομένου μάλιστα ότι τα καλύτερα αρχιτεκτονικά μέλη που κατά καιρούς βρέθηκαν *in situ* ή χτισμένα σε νεότερες κατασκευές έχουν μεταφερθεί εκτός του Κάστρου (θύρωμα Παναγιάς Χαλκειούς, ανάγλυφα μουσείου, κτλ.).<sup>59</sup>

<sup>58</sup> . Χ. Μπούρας, «Χίος», Η Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Αθήνα 1982.

<sup>59</sup> . Arnold Smith, «The Latin Monuments of Chios», Annual of the British School at Athens, Τομ. ΧΨΙ 1909 – 1910, σελ. 553.

Αντίθετα από την εποχή της Τουρκοκρατίας και μάλιστα από την οψιμότερη φάση της μετά το σεισμό του 1881, διατηρούνται αρκετά σπίτια με ξυλόπηχτους στις περισσότερες περιπτώσεις ορόφους και χαρακτηριστικά της περιόδου νεοκλασικά στοιχεία.<sup>60</sup>



(Φωτ. 46: Ένα από τα πολλά πλέον ερειπωμένα σπίτια της εποχής εκείνης)

<sup>60</sup>. Στ. Μαμαλούκος, «Η Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 16.

## ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Το Κάστρο της Χίου δεν θα δημιουργούσε πρόβλημα αν βρισκόταν κάπου αλλού, σε μια απόσταση από την πόλη όπως πχ της Μυτιλήνης κα. Αλλά εδώ χωρίς να έχουμε απόλυτα εξειδικευμένη περίπτωση, το Κάστρο της Χίου είχε προορισμό να προστατέψει την πόλη της Χίου και το λιμάνι της. Η ανάγκη να προστατευθεί το λιμάνι, κυρίως οδήγησε τους Βυζαντινούς στο να τειχίσουν μια περιοχή σχεδόν μέσα στη θάλασσα, αντί μιας άλλης ψηλότερα στους παρακείμενους λόφους.

Τα αρχαιότερα ευρήματα που πριν καιρό έφερε στην επιφάνεια μία οικοδομική προσπάθεια στο Κάστρο, αξιόλογα έργα τεχνιτών του 5ου πχ αιώνα, από τον τρόπο που βρέθηκαν τοποθετημένα, μαρτυρούν – κατά τον Αντ. Στεφάνου και τους άλλους αρχαιολόγους της Διευθύνσεως Αρχαιοτήτων- ότι είχαν τοποθετηθεί σε αμμώδη περιοχή είτε για να στηρίζουν μικρή αποβάθρα, είτε για να είναι έτοιμα να φορτωθούν σε πλοία. Μία ακόμα μαρτυρία ότι βρισκόμαστε σε «λιμενική περιοχή». Και το λιμάνι ήταν, είναι και θα είναι η πόρτα της Χίου. Και σε μία πόλη με τέτοια εμποροναυτική παράδοση, ο ρόλος του λιμανιού διαγράφεται πρωταρχικός. Έτσι οι Βυζαντινοί ακολούθησαν το σωστό δρόμο και δεν στράφηκαν στην ανακατασκευή ή βελτίωση των οχυρών του «Παλαιόκαστρου» ή την κατασκευή άλλου. Ακόμα και αυτή η πόλη έφερε μέχρι τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας το όνομα «Κάστρο» αφού αποτελούσε το βασικό πυρήνα της. Και όσες φορές διώχθηκαν οι Χιώτες από το Κάστρο γύρω του και κοντά του δημιουργούσαν οικισμούς τους οποίους τους κατεδάφισαν οι κατακτητές, πάλι τους ξανάκτισαν και έτσι το Κάστρο αγκαλιάστηκε από την πόλη που έγινε συνέχειά του και προέκτασή του. Με τη σειρά αυτή το Κάστρο βρέθηκε μπλεγμένο αναγκαστικά μέσα στην εξελικτική ροή της πόλης, απογυμνωμένο από το βασικό του ρόλο, φορτωμένο όμως ιστορία και παράδοση.<sup>61</sup>

Ένα άλλο γεγονός, ο σεισμός του 1881, επιδείνωσε την κατάσταση, γιατί συσώρευσε ερείπια στο ήδη παραμελημένο εσωτερικό του. Και πριν η ελεύθερη πια Χίος στραφεί με κάποιο ενδιαφέρον για να μελετήσει αυτή την κατάσταση έρχεται η Μικρασιατική καταστροφή. Το κάστρο γίνεται αναγκαστικά καταφύγιο

<sup>61</sup> . Χ. Μπούρας, «Γενικό Σχέδιο του Σημερινού Κάστρου», Αθήνα 1974.

για έναν κόσμο που από τη μια στιγμή στην άλλη βρέθηκε ξεριζωμένος από την προγονική του γη και πεταμένος αντίπερα από μια απρόσμενη όσο και τρομαχτική πολεμική κατάρρευση. Και ο κόσμος αυτός φώλιασε όπου μπόρεσε, χρησιμοποίησε ανεξέλεγκτα τα πάντα, διαμόρφωσε, γκρέμισε, χάλασε, έκτισε δημιούργησε κατάσταση, (Φωτ. 47).



(Φωτ. 47: Επεμβάσεις μετά την Μικρασιατική καταστροφή)

Οι αλλαγές αυτές στη δομή του πληθυσμού είχαν σοβαρές συνέπειες και στην εξέλιξη του ίδιου του οικισμού του Κάστρου. Νέα κατοικημένα πρόχειρα οικήματα για την αυτοστέγαση των προσφύγων κατέλαβαν διάφορους ελεύθερους ή αδιαμόρφωτους χώρους κυρίως πάνω και γύρω από τις οχυρώσεις, (Φωτ. 48).<sup>62</sup>

<sup>62</sup> .Ν. Ζ. Περρής, « Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 65.



(Φωτ. 48: Επεμβάσεις μετά την Μικρασιατική καταστροφή)

Αλλά και πριν από αυτό, ύστερα από το σεισμό, το Κάστρο χρησιμοποιήθηκε σαν «λατομείο». Αδιάφοροι οι Τούρκοι, αφού πολύ λίγο υπολόγιζαν πια στον προστατευτικό του ρόλο, το άφηναν να «ξηλώνεται». Πέτρες κουβαλιόνταν για γιαπιά, μάρμαρα για όλες τις χρήσεις, ενώ η αρχαιοκαπηλία οργίασε. Σε πιθανά μέρη συναντάς ακόμα και σήμερα στη Χίο μάρμαρα από το Κάστρο και για απίθανες χρήσεις. Για χρόνια το Κάστρο υπήρξε «προμηθευτής υλικού» και γνώρισε μια αφάνταστη αστοργία.<sup>63</sup>

Μέχρι να οργανωθεί μια αρχαιολογική προστασία, η Μικρασιατική καταστροφή ήρθε σαν ανάσχεση. Και πήρε το δρόμο ενός οικισμού αθλιότητας μέχρι τα τελευταία χρόνια. Η εκτίμηση της ιστορικής του αξίας βρίσκεται πάντα αντιμέτωπη του αποκρουστικού εσωτερικού του που μαζί με τα ερείπια, ύψωνε και τον όγκο του προβλήματος. Ο Δήμος της Χίου το αντιμετώπιζε πάντοτε σαν πρόβλημα και ποτέ σαν μνημείο. Η παγκόσμια αναγνώριση της αξίας των ελληνικών θησαυρών, αρχαϊκών, μεσαιωνικών κτλ, η ανάπτυξη του τουρισμού σε παγκόσμια κλίμακα και η κατανόηση της σημασίας του

σαν συναλλαγματική πηγή και πολλά άλλα, ανέβασαν τις μετοχές του Κάστρου χωρίς όμως ένα κάποιο «τοκομερίδιο» για την στοιχειώδη συντήρηση, για μια απειροελάχιστη προσπάθεια ευπρεπισμού ορισμένων χώρων που ο σωρός των ερείπιων και η βρωμιά είχαν σκεπάσει κάθε ιστορική μνήμη.

Μετά το 1960 ορισμένα έργα από πλευράς Αρχαιολογικής Υπηρεσίας κυρίως με τις φιλότιμες προσπάθειες του Αντ. Στεφάνου είχαν σαν συνέπεια την αποκατάσταση μέρους των καταστραμμένων τμημάτων των οχυρώσεων, όχι πάντα χωρίς λάθη και παρανοήσεις. Αργότερα η ίδια Υπηρεσία πραγματοποίησε μικρές ή μεγαλύτερες επεμβάσεις σε ορισμένα από τα μεγαλύτερα μνημεία, ενώ ανοιχτά και εν αναμονή λύσεων παραμένουν προβλήματα καθώς και το γενικό και σοβαρό ζήτημα της αναπτύξεως του οικισμού σε σχέση με την προστασία του δομημένου περιβάλλοντός του συνολικά.<sup>64</sup>

<sup>64</sup> . Γαβαλά, « Η Πόλη της Χίου », σελ. 84.



## ΑΛΛΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Σχεδόν όλα τα στοιχεία φρουριακής αρχιτεκτονικής στη Χίο χρονολογούνται στην περίοδο της Γενουατοκρατίας, δηλαδή από το 1346 έως το 1566. Στο διάστημα αυτό αναπτύχθηκε ένα ολοκληρωμένο σύστημα φρούρησης σε όλο το νησί εκτός του Κάστρου που ήταν το μοναδικό φρούριο στην πόλη.

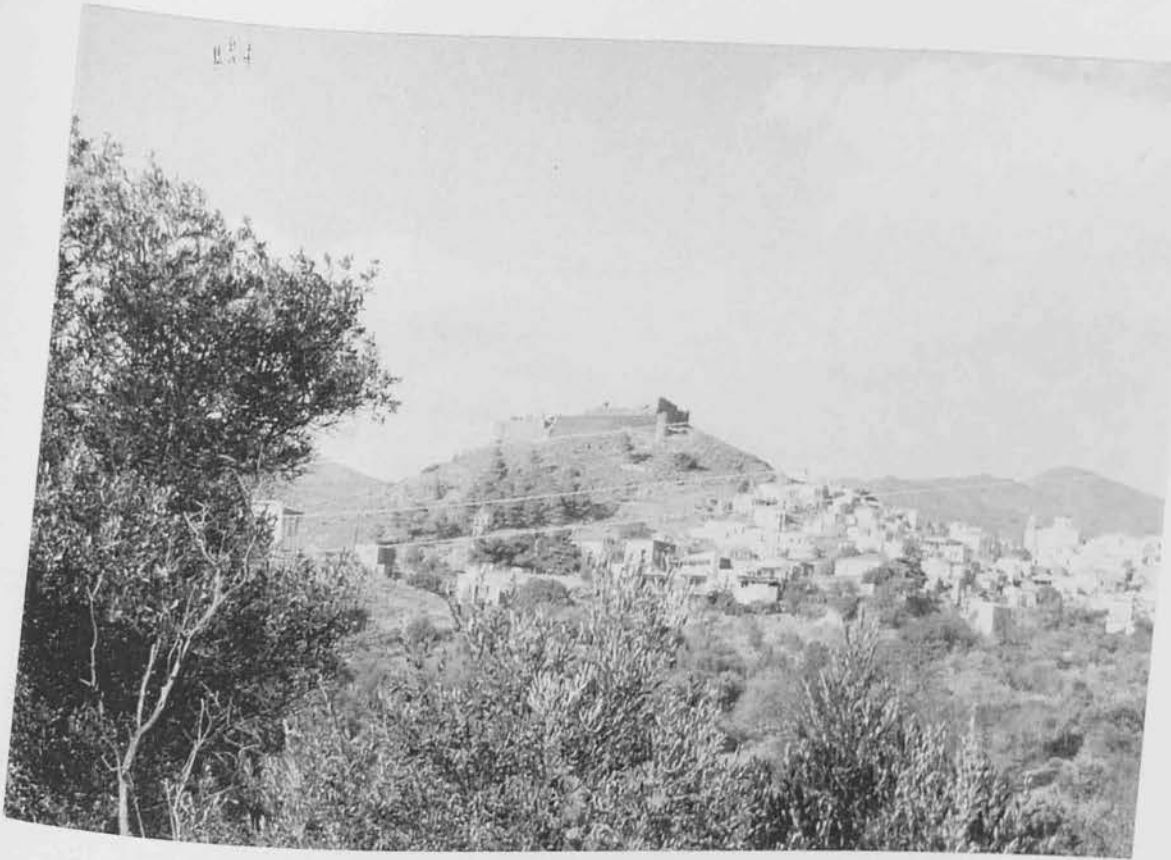
Αυτά δέχτηκαν μετασχηματισμούς ή επιδιορθώσεις με την πάροδο του χρόνου ειδικά στην εποχή της Τουρκοκρατίας το 1566. Παρ'όλα αυτά τα καστράκια στα χωριά της Χίου κατά καιρούς υιοθετήθηκαν για οικιακή χρήση. Κατά την μελέτη των φρουρίων αυτών, φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι διαφέρουν πολύ σε σχέση με τη γενική αρχιτεκτονική της Χίου, (Φωτ. 49), (Φωτ. 50).

Τις πρώτες δεκαετίες του 16ου αιώνα, κατά την τούρκικη απειλή, αυξάνεται η ανάγκη φρούρησης των χωριών της Χίου. Σε όλα τα παραλιακά σημεία υψώνονται πύργοι παρακολούθησης (βίγλες), (Φωτ. 51), (Φωτ. 52). Από αυτούς παρακολουθούσαν και όταν πειρατές ή κατακτητές πλησίαζαν τα παράλια ειδοποιούνταν οι κάτοικοι των χωριών ενώ απομακρύνονταν η σκάλα του πύργου και αυτός χρησιμοποιούνταν ως ένα μικρό φρούριο, (Φωτ. 53). Οι πύργοι αυτοί είχαν συνήθως κυλινδρικό σχήμα. Τα ερείπια των περισσότερων ακόμα σώζονται στα καίρια σημεία του νησιού που είχαν υψωθεί, (Φωτ. 54).

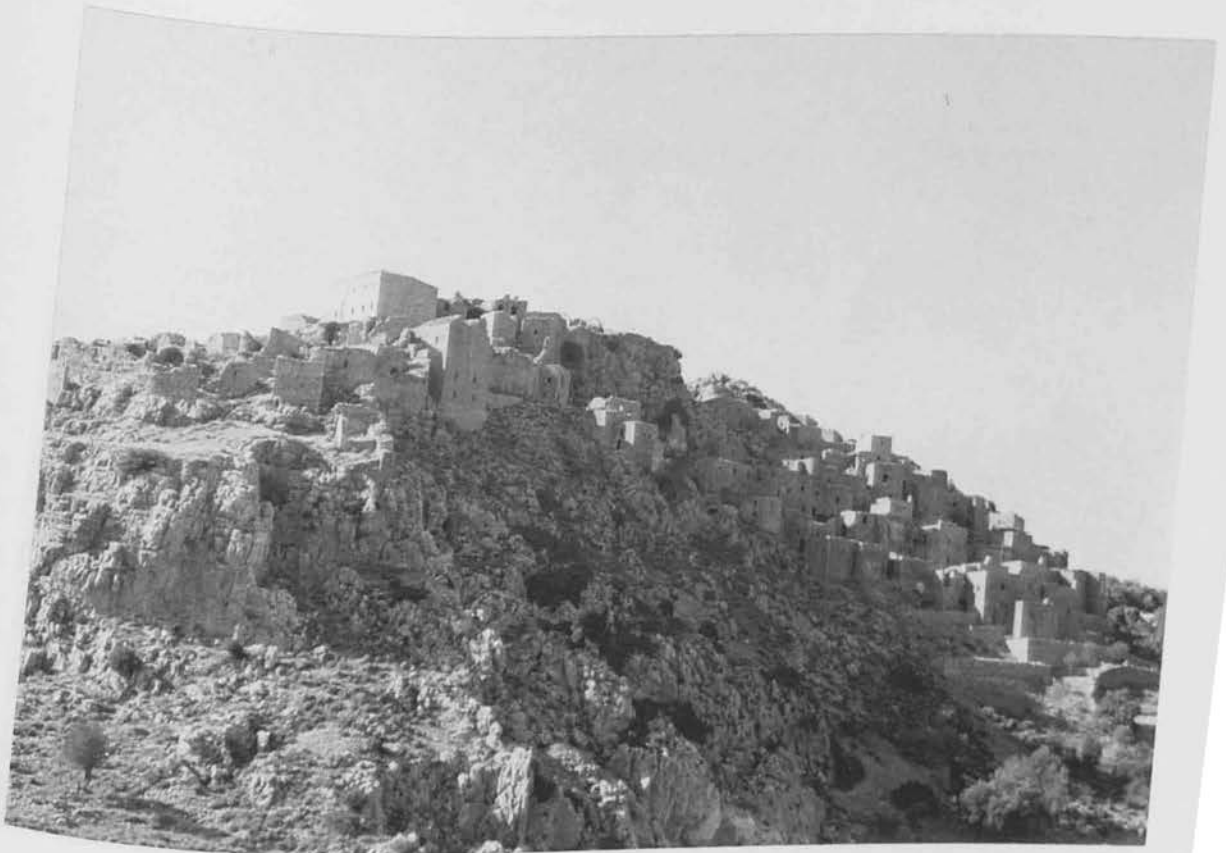
Τα περισσότερα από τα φρούρια ήταν ορθογωνικά σε σχήμα όμως το σχήμα τους εξαρτώταν συνήθως από τη διαμόρφωση του εδάφους που θα χτίζονταν. Τα φρούρια στα χωριά ήταν συνήθως χτισμένα σε κεντρικό σημείο, όπως πχ στην αγορά του χωριού, ώστε να είναι άμεση η πρόσβαση σε αυτά σε περίπτωση κινδύνου. Το μέγεθός τους ήταν τέτοιο ώστε να μπορεί να προστατέψει όλους τους κατοίκους του χωριού, στοιχείο που μας βοηθά σήμερα, κατά τη μελέτη των φρουρίων αυτών, να υπολογίσουμε και τον αριθμό κατοίκων κάθε χωριού την εποχή εκείνη.

Παρ'όλα αυτά το διασημότερο και σημαντικότερο από τα κάστρα της Χίου ήταν αυτό του οποίου τα τείχη συμπεριλάμβαναν μαγαζιά, σπίτια και άλλα κτίρια προστατεύοντας την πόλη και το λιμάνι της Χίου, τείχη που αποτελούσαν το «Civitas Chii», το Κάστρο της Χίου.<sup>65</sup>

<sup>65</sup> . Arnold Smith, «The Architecture of Chios», Επιμέλεια, Ph. Argenti, London 1962, σελ. 551, 553



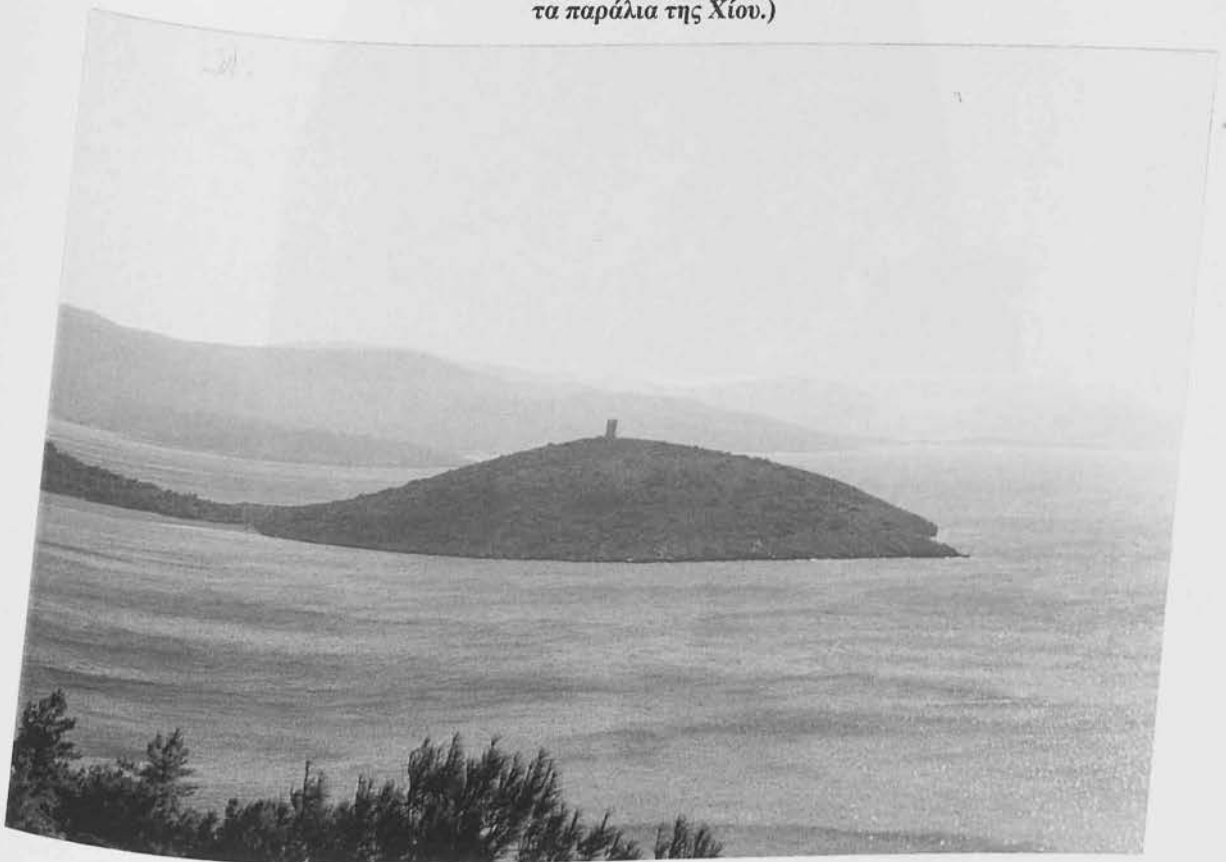
(Φωτ. 49: Φρούριο στο χωριό Βολλίσός βορειοδυτικά της Χίου)



(Φωτ. 50: Ανάβατος Χίου)



(Φωτ. 51,52: Βίγλες – Πύργοι παρακολούθησης. Τέτοιοι πύργοι παρατηρούνται σε όλα τα παράλια της Χίου.)





(Φωτ. 53: Πύργος παρακολούθησης που σώζεται ακόμα σε καλή κατάσταση)



(Φωτ. 54: Πύργος παρακολούθησης αρκετά κατεστραμμένος)

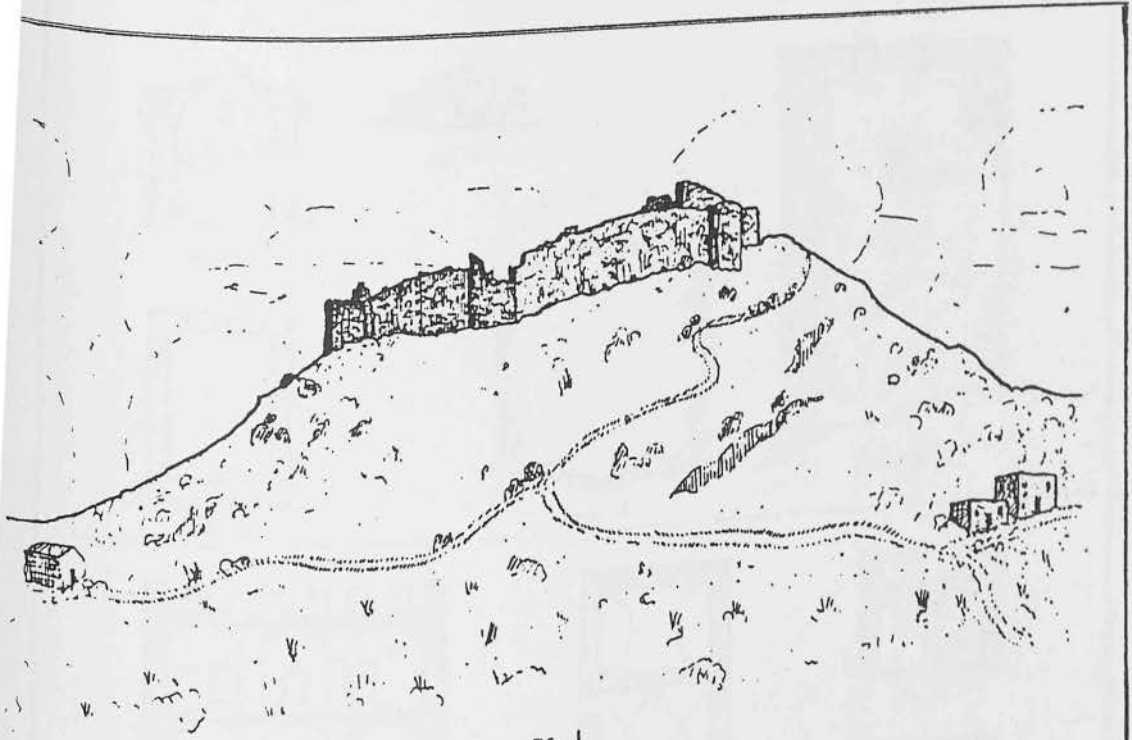


FIG. 1

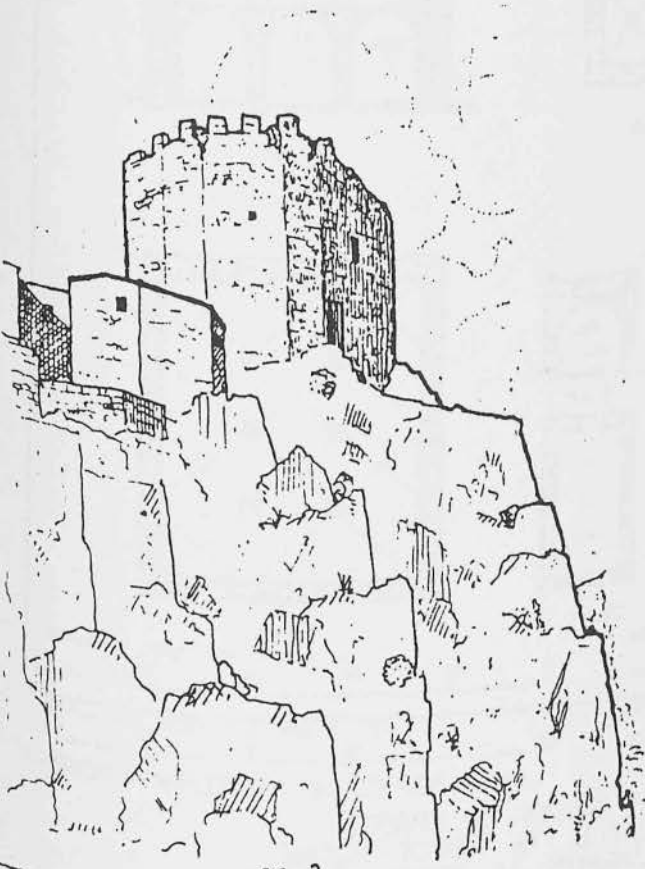


FIG 2

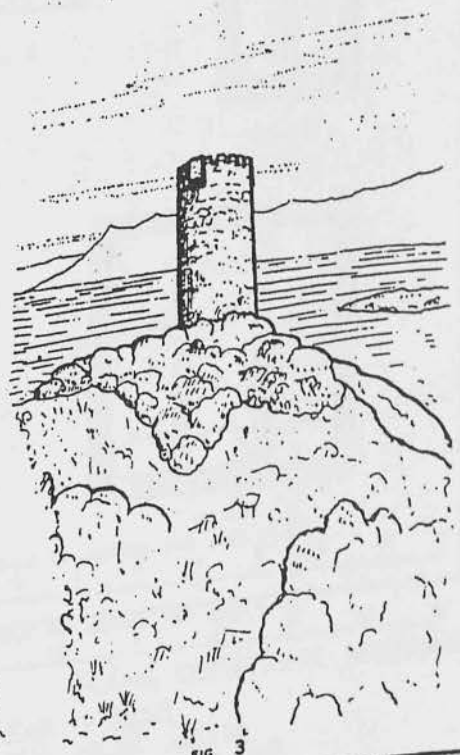


FIG. 3

PERSPECTIVES.

RTIFIED BUILDINGS:  
FORT AT VOLISSÓS;  
TOWER AT PITYÓS,  
WATCH-TOWER AT LEIVÁDHIA NEAR MESTÁ.



FIG. 1



FIG. 3

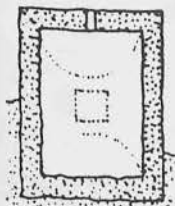


FIG. 2

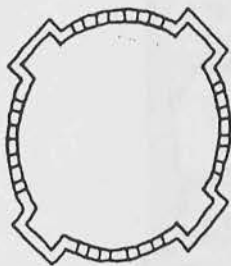


FIG. 4



FIG. 5

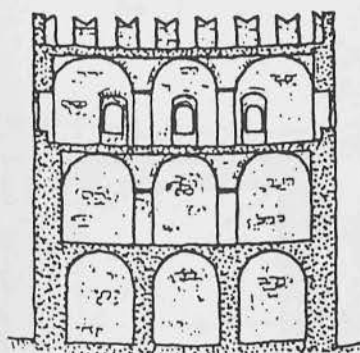


FIG. 6

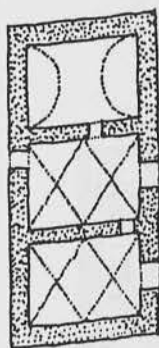


FIG. 8



FIG. 11

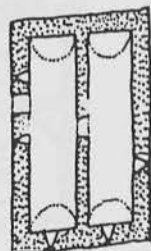


FIG. 12

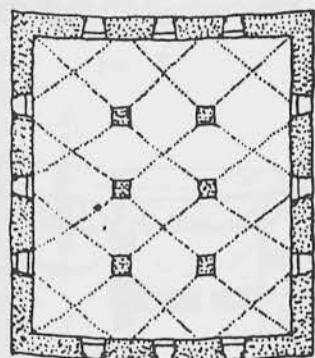


FIG. 7

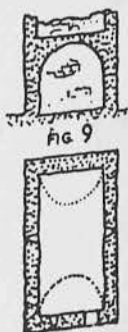


FIG. 9

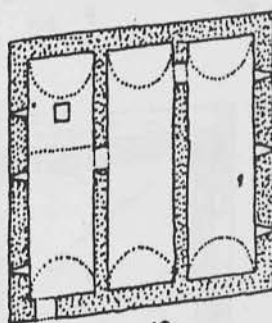


FIG. 13

SCALE OF FEET FOR FIGS. 1 - 5

SCALE OF FEET FOR FIGS. 6 - 13

SCALE OF METRES FOR FIGS. 1 - 5

SCALE OF METRES FOR FIGS. 6 - 13

PLANS, ELEVATIONS, SECTIONS.

VARIOUS MILITARY BUILDINGS:

STÉRNA AT KASTRÍ NEAR PYRGHÍ,  
WATCH-TOWER AT LEIVÁDHIA NEAR MESTÁ,  
REFUGE-TOWER AT PYRGHÍ, TOWER AT SKLAVIÁ,  
TOWER AT HAGHIOS GEORGIOS SYKOÚSIS, TOWER AT SIDHEROÚNTA,  
REFUGE-TOWER AT KALLIMASIÁ.

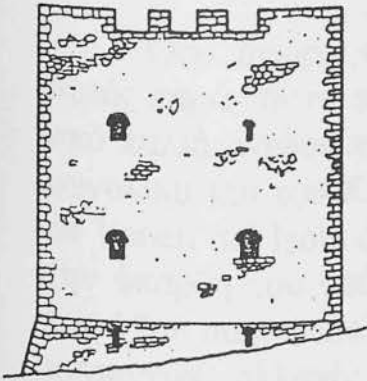


FIG. 1

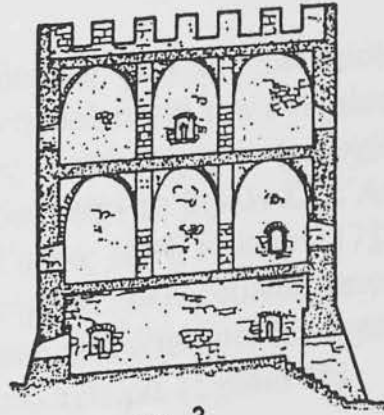


FIG. 2

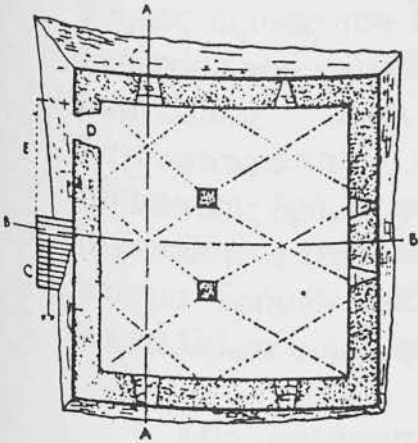


FIG. 3

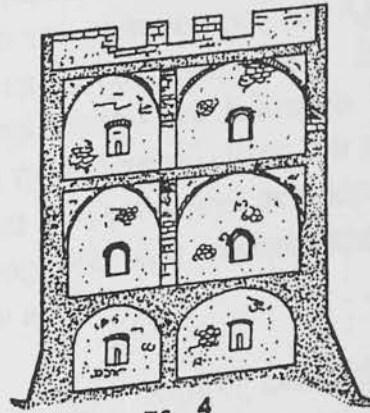


FIG. 4

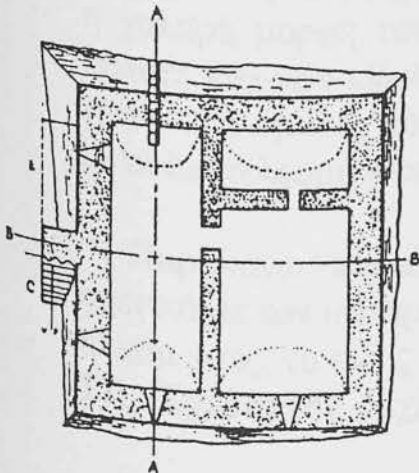


FIG. 5

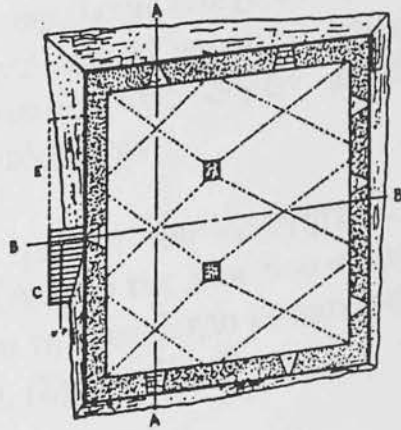


FIG. 6

SCALE OF FEET  
0 20 40 60 80 100

SCALE OF METRES  
0 5 10 15 20 25

KEEP OF FORT AT DHÓTIA:

PLANS, ELEVATION AND SECTIONS.



## ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Όσο αφορά τον πολεοδομικό ιστό του οικισμού του κάστρου αυτός παρά την σε ποσοστό αντικατάσταση των κτισμάτων, διατηρείται από παλιά σχεδόν αναλλοίωτος. Σαφή τεκμήρια (τα σχέδια της Χώρας συνολικά και του Κάστρου ειδικά από το βιβλίο Dell'Agvisto e Ritivo de Veneti del'Isola di Scio nell'anno, 1694, Franfort, 1710) πιστοποιούν την ύπαρξη του υπάρχοντος σήμερα πολεοδομικού ιστού από τα τέλη του 17ου αιώνα τουλάχιστον, φαίνεται όμως ότι δεν έχουν συμβεί πολύ σημαντικές αλλαγές από πολύ παλαιότερα, (Σχέδιο 16).

Η εξέταση του πολεοδομικού ιστού παρουσιάζει ενδιαφέρον. Κύριος άξονας του Κάστρου φαίνεται ότι ήταν η σημερινή οδός Αγ. Γεωργίου που κατευθύνεται από την πλατεία προς τον Αγ. Γεώργιο, που αποτελούσε πάντα τόσο επί Τουρκοκρατίας όσο και επί Γενοατοκρατίας το θρησκευτικό κέντρο του Κάστρου. Ένας δεύτερος σημαντικός δρόμος φαίνεται ότι ήταν ο παράλληλος του πρώτου προς τα βορειοδυτικά τείχη που συμβάλει μ' αυτόν κοντά στη βόρεια γωνία. Ένα πλέγμα δρόμων κάθετων στους δύο που αναφέρθηκαν και άλλων παράλληλων συμπληρώνουν τον ιστό.

Μία ανεξάρτητη ενότητα με πολύ επιμήκη οικοδομικά τετράγωνα υπάρχει στην περιοχή της Κρύας Βρύσης, ενώ στην περιοχή του Κουλά η χαλαρή μορφή του ιστού οφείλεται ενδεχομένως στην ύπαρξη εδώ κάποτε κάποιου είδους ακροπόλεως. Η μορφή του πολεοδομικού ιστού γενικά με ομάδες κάθετων μεταξύ τους δρόμων δεν είναι απίθανο να είναι αποτέλεσμα κάποιου σχεδιασμού.

Παρακάτω παραθέτουμε μελέτη του ερευνητή Σ.Β.Μαμαλούκου σχετικά με τον οικισμό του Κάστρου της Χίου όσο αφορά τα κτίρια, την ηλικία τους, το είδος τους και τη χρονολογία κατασκευής τους, (Σχέδιο 17), (Σχέδιο 18), (Σχέδιο 19), (Σχέδιο 20).<sup>66</sup>

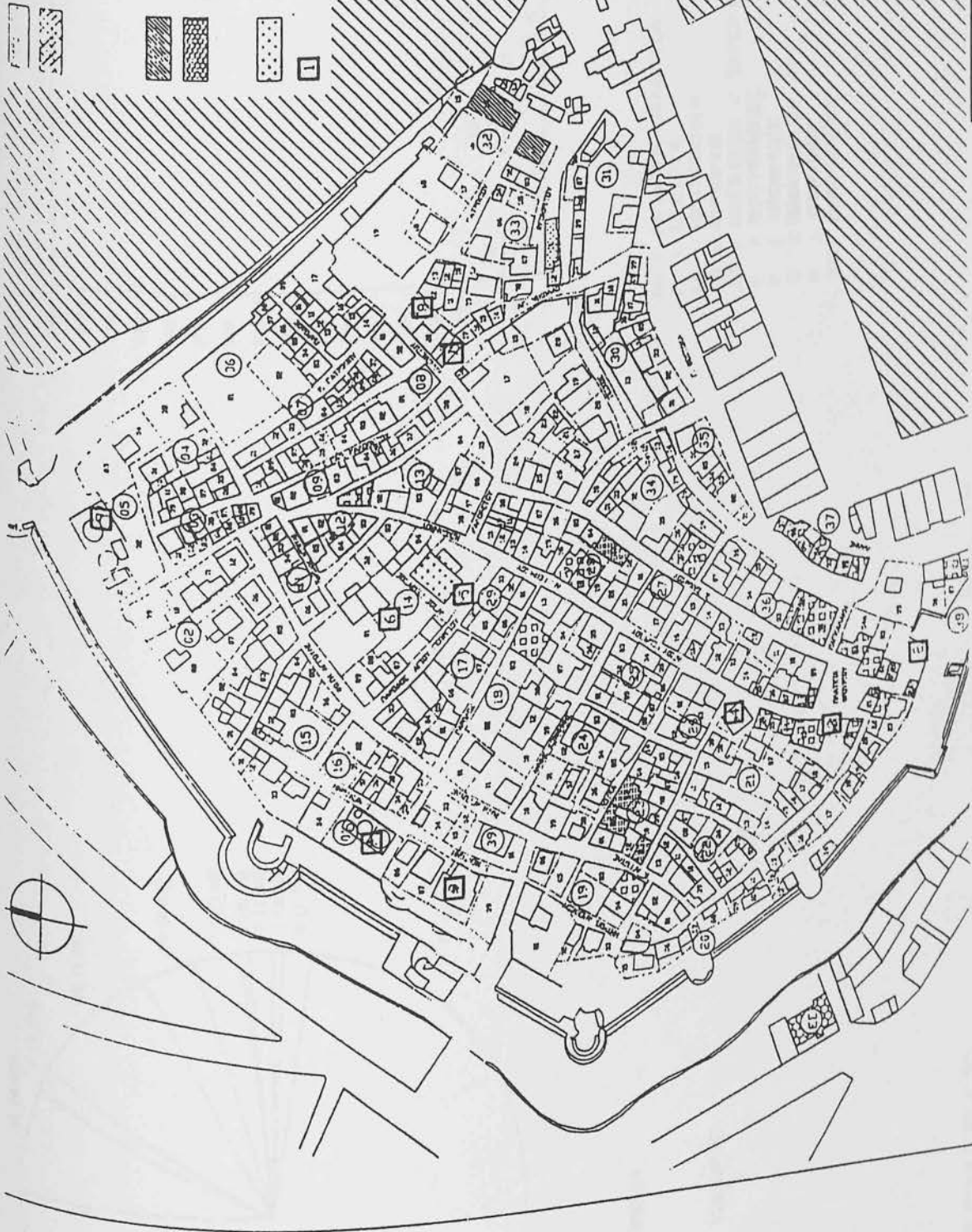
<sup>66</sup> Στ. Μαμαλούκος, «Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 10.

ΑΠΟΘΗΚΕΣ  
ΔΙΔΙΚΤΗ  
ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ  
ΤΕΛΩΝΕΙΟ

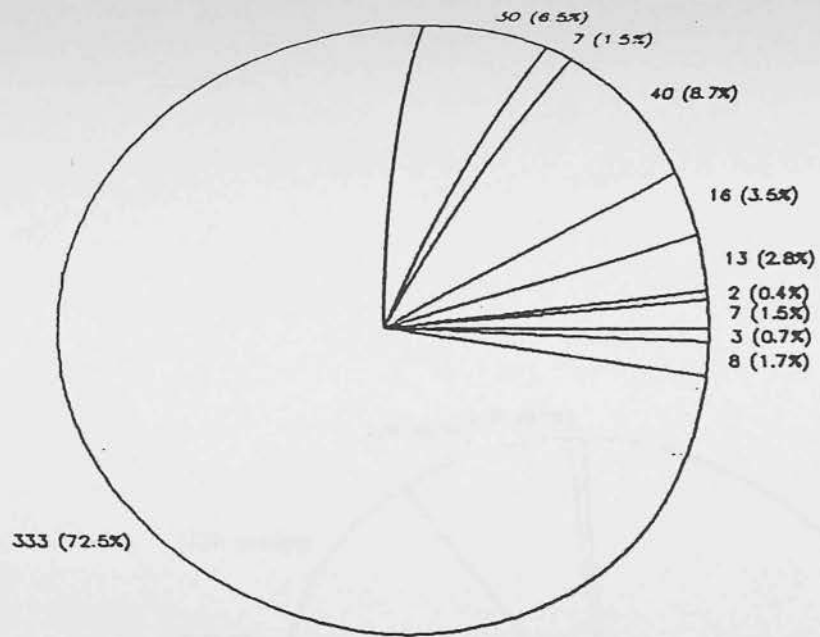
ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ  
ΠΡΟΫΓΙΑ  
ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

1. ΚΥΡΙΑ ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΦΟΡΟΥΙΟΥ
2. ΦΥΛΑΚΗ
3. ΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ  
& ΜΑΥΣΟΛΕΙΟ ΚΑΡΑ ΑΛΗ
4. ΤΖΑΜΗ ΜΠΑΙΡΑΚΛΙ
5. ΜΟΣΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
6. ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΜΕΝΔΡΕΣΙΣ
7. ΚΕΧΡΤ
8. ΠΥΡΓΟΣ - ΚΟΥΛΑΣ
9. ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ

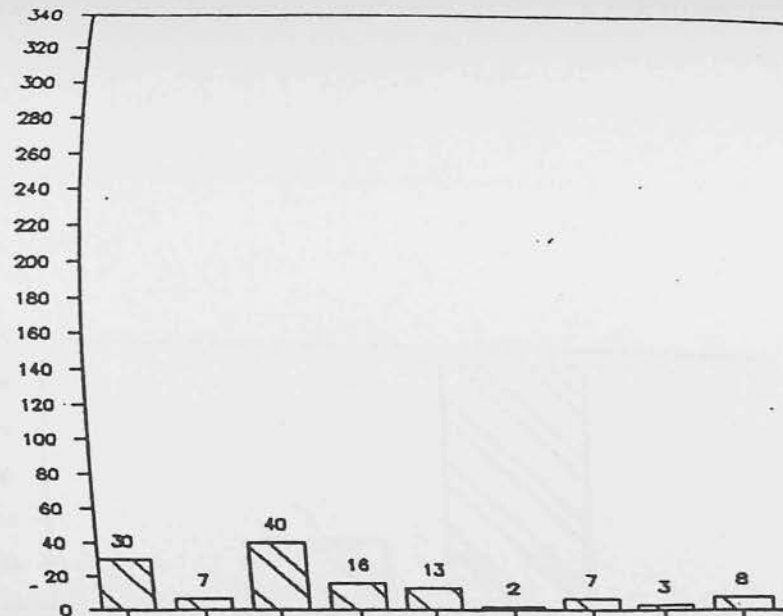


ΣΧ. 16: ΥΡΗΣΙΣ ΓΗΣ



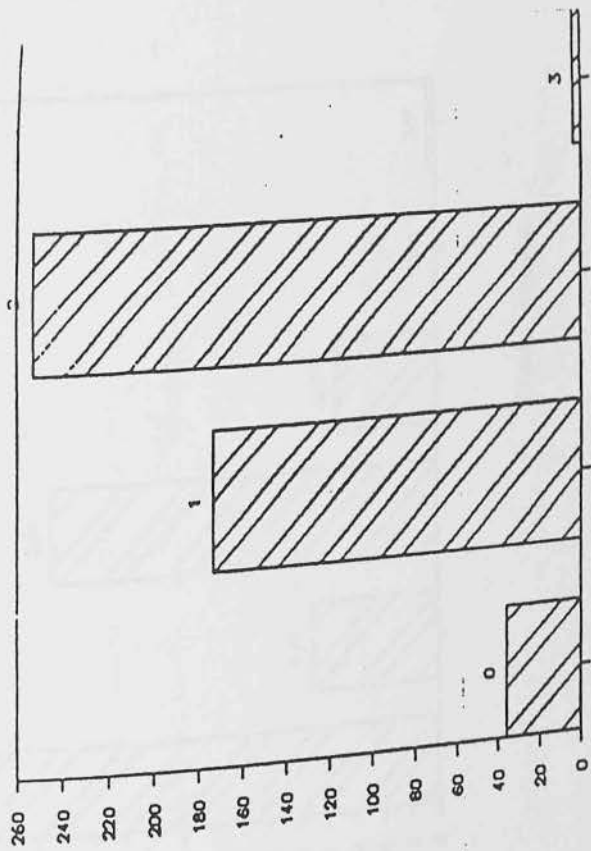
30 : ΑΚΤΙΣΤΑ ΟΙΚΟΠΕΔΑ  
 7 : ΕΡΕΙΠΙΑ  
 40 : ΑΚΑΤΟΙΚΗΤΑ  
 16 : ΕΜΠΟΡΙΟ  
 13 : ΚΑΤΟΙΚΙΑ / ΕΜΠΟΡΙΟ  
 2 : ΒΙΟΤΕΧΝΙΕΣ  
 7 : ΑΠΟΘΗΚΕΣ  
 3 : ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ  
 8 : ΔΙΑΦΟΡΑ  
 333 : ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ

ΧΡΗΣΕΙΣ



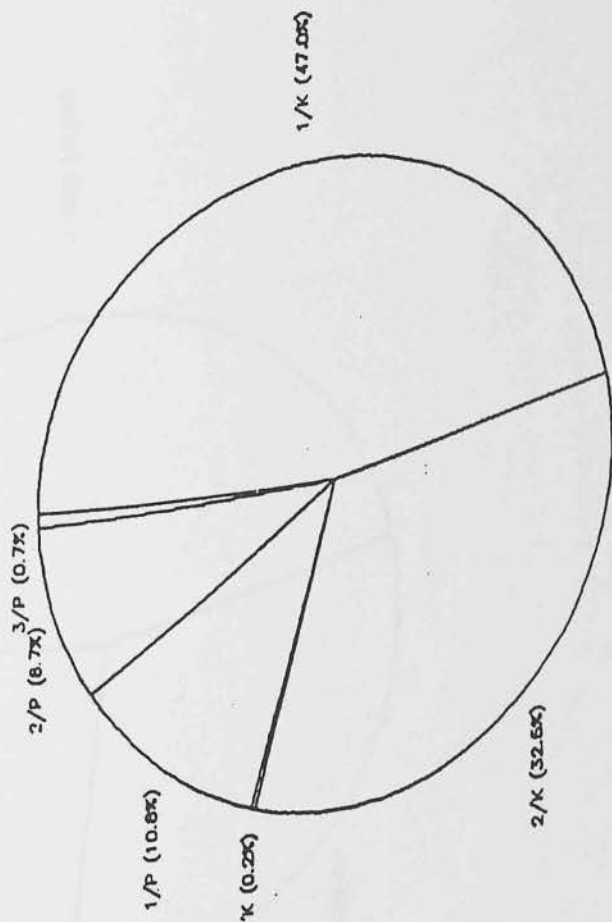
30 : ΑΚΤΙΣΤΑ ΟΙΚΟΠΕΔΑ  
 7 : ΕΡΕΙΠΙΑ  
 40 : ΑΚΑΤΟΙΚΗΤΑ  
 16 : ΕΜΠΟΡΙΟ  
 13 : ΚΑΤΟΙΚΙΑ / ΕΜΠΟΡΙΟ  
 2 : ΒΙΟΤΕΧΝΙΕΣ  
 7 : ΑΠΟΘΗΚΕΣ  
 3 : ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ  
 8 : ΔΙΑΦΟΡΑ  
 333 : ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ

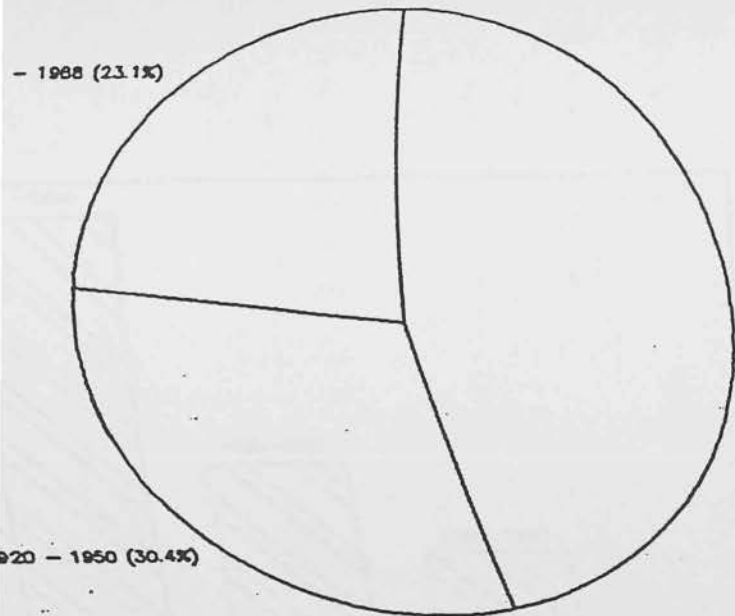
ΧΡΗΣΕΙΣ



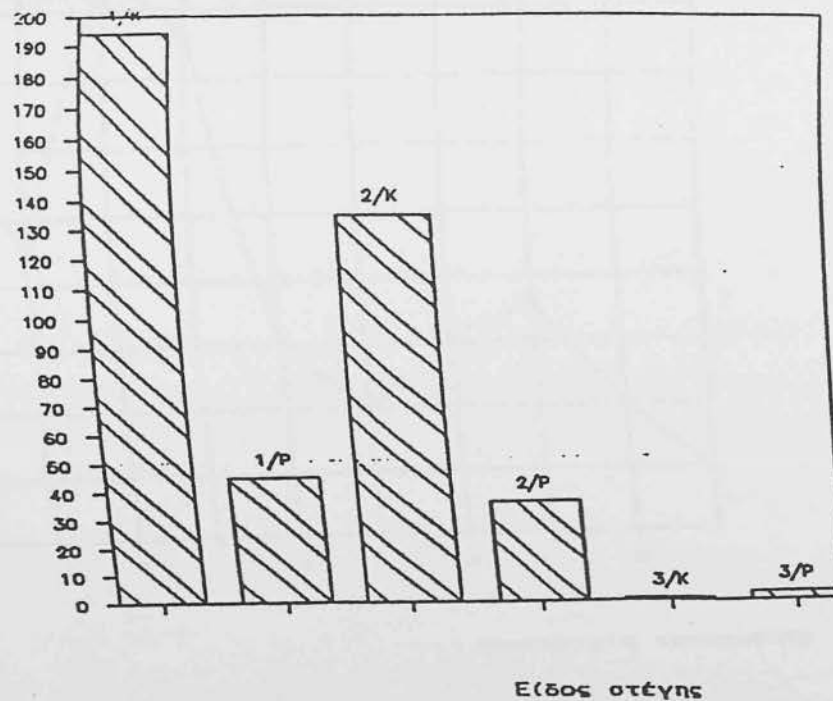
ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΡΘΕΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ  
ΙΣΙΟΚΤΗΤΩΝ





Αριθμός  
ιδιοκτησιών

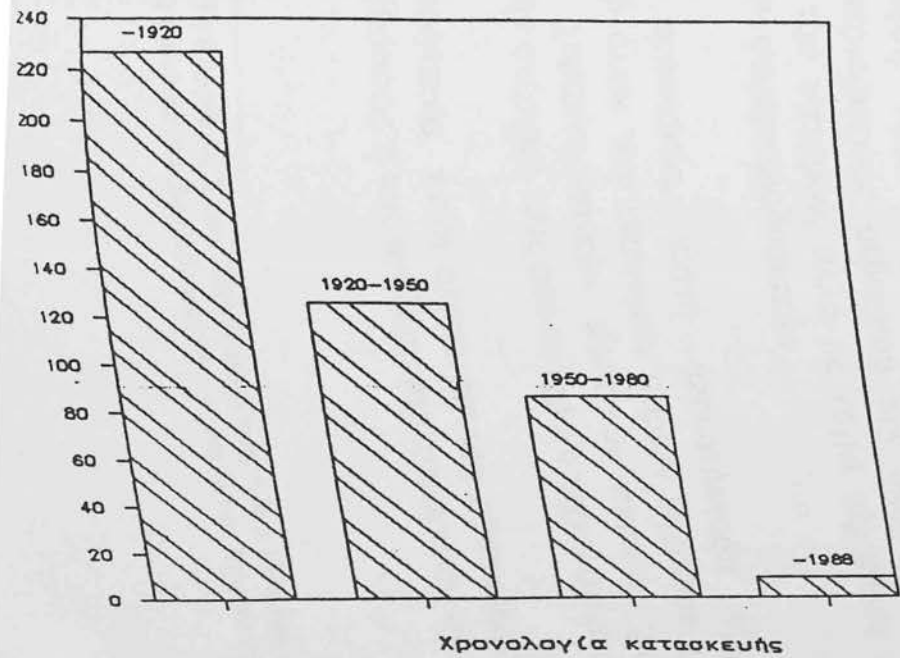


- 1/Κ - Μονόροφα κεραμοσκεπή
- 1/Π - Μονόροφα πλακοσκεπή
- 2/Κ - Δυόροφα κεραμοσκεπή
- 2/Π - Δυόροφα πλακοσκεπή
- 3/Κ - Τριόροφα κεραμοσκεπή
- 3/Π - Τριόροφα πλακοσκεπή

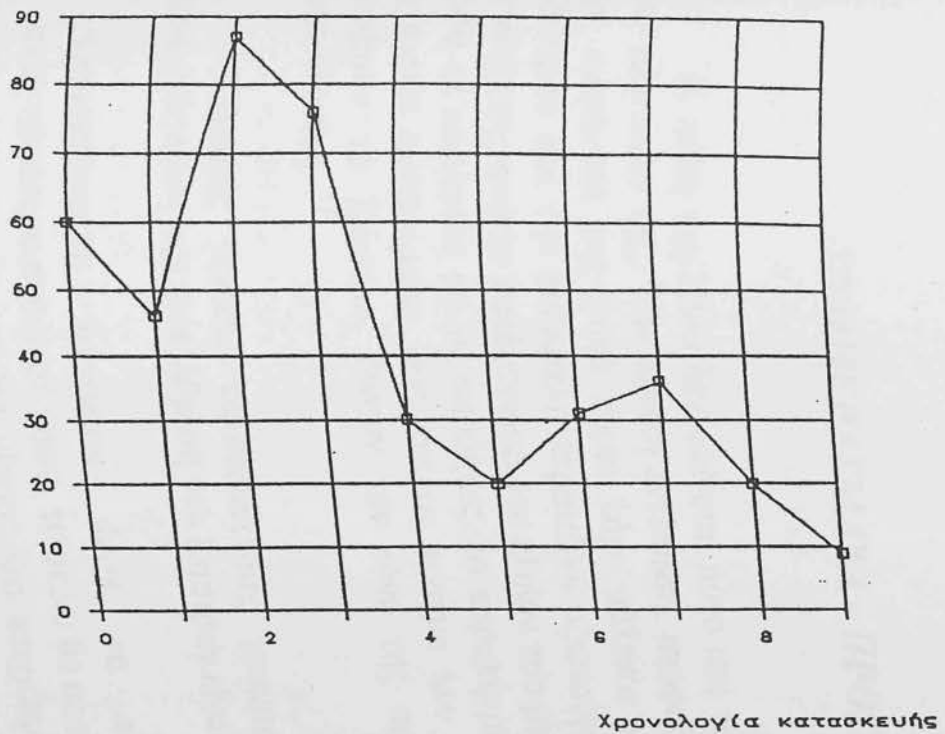
ΚΕΡΑΜΟΣΚΕΠΗ-ΠΛΑΚΟΣΚΕΠΗ

Σχέδιο 19

ΥΛΙΚΙΑ ΚΤΙΡΙΩΝ



Αριθμός  
ιδιοκτησιών



Σχέδιο 20

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η πόλη της Χίου δεν φαίνεται μόνο από το επίπεδο των δρόμων των πλατειών της. Την πρώτη εντύπωση, αποφασιστικής σημασίας για την εμφάνισή της κατά κύριο λόγο μάλιστα για την προβολή του Κάστρου και την πολλαπλή περαιτέρω αξιοποίησή του, την παίρνει ο επισκέπτης από το κατάστρωμα του πλοίου που μπαίνει στο λιμάνι. Τότε τόσο οι ταράτσες με τις αποθήκες, τα παραπήγματα και τα ξεχασμένα άχρηστα αντικείμενα, όσο και το φράγμα των υψηλών κτιρίων που κρύβουν το Κάστρο, δίνουν τον τόνο της σημερινής πολιτιστικής ευαισθησίας.<sup>67</sup>

Κάποιες γενικές κατευθυντήριες γραμμές για αρχιτεκτονική αποκατάσταση και αναβάθμιση του Κάστρου είναι οι εξής:

- Αποκατάσταση μνημείων ώστε να καθιστούν απολύτως αναγνωρίσιμα στο ευρύ κοινό, το οποίο θα αποκτήσει σχέσεις αγάπης και συμμετοχής και όχι μίσους και απομάκρυνσης, όπως ακριβώς συμβαίνει σήμερα. Προχωρημένες αποκαταστάσεις μέσα πάντοτε στα πλαίσια της επιστημονικής δεοντολογίας, αλλά με εξαντλητική εκμετάλλευση του παλαιού φωτογραφικού υλικού, ώστε να καθιστούν εφικτές ευρείας κλίμακας ανασυλώσεις και συμπληρώσεις με χαρακτήρα διδακτικό και χρηστικό.
- Ανοικοδόμηση νέων κτιρίων σύγχρονης αρχιτεκτονικής, υπό γενικούς περιορισμούς σεβασμού των διαχρονικών αναλλοίωτων στοιχείων του οικισμού, αλλά σε καμιά περίπτωση αναπαραγωγή κακέκτυπων ψευτοπαραδοσιακών.
- Απόλυτη προστασία, πιστή αποκατάσταση εξωτερικού και εσωτερικού όλων των επωνύμων κτιρίων δημοσίου χαρακτήρα και ελάχιστων χαρακτηριστικών ιδιωτικών σπιτιών, χωρίς αυτό να σημαίνει την στέρησή τους από σύγχρονο τεχνολογικό εξοπλισμό.<sup>68</sup>
- Σχετική προστασία, πιστή αποκατάσταση εξωτερικών, δυνατότητες αναδιαρρυθμίσεως ή και αναδόμησης εσωτερικών σχεδόν όλων των σπιτιών.

<sup>67</sup> Ν. Ζ. Περρής, « Το Κάστρο της Χίου », Χιακή Επιθεώρηση, Αθήνα 1946, σελ. 66.

<sup>68</sup> Στ. Μαμαλούκος, « Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής », σελ. 20.

- Ελαχιστοποιημένες επεμβάσεις σε αταίριαστα κτίρια που έχουν οικοδομηθεί, ώστε να μην προσβάλουν την αισθητική του δημοσίου χώρου.
- Κατεδάφιση των σχετικά λίγων κτιρίων που καταπατούν μνημεία ή εμποδίζουν την ανάδειξη και τη χρήση τους από το κοινό.
- Απομάκρυνση των πρόσθετων και αυθαίρετων κατασκευών, αφού ικανοποιηθούν οι ανάγκες που εξυπηρετούν από ευρύτερα δημοτικά έργα υποδομής.

Οι χρήσεις που προτείνεται να έχει η περιοχή του Κάστρου στο μέλλον είναι:

- α) Κατοικία και σχετικές εξυπηρετήσεις.
- β) Αρχαιολογικά αξιοθέατα και συναφείς λειτουργίες όπως:
- Μουσεία μικρής κλίμακας και διδακτικής κυρίως σημασίας.
  - Εργαστήρια σχετικά με την αρχαιολογική έρευνα και πιθανώς μικρής εκπαιδευτικής κλίμακας.
  - Δυνατότητα πλήρους ενδιαίτησης περιορισμένου αριθμού σπουδαστών και ανασκαφικών συνεργειών.
  - Δυνατότητα επιστημονικών ανακοινώσεων και διοργάνωσης συνεδρίων για την προβολή του Κάστρου αλλά και της πόλης γενικότερα.
- γ) Τουριστική ανάπτυξη. Η με αυστηρότατες προδιαγραφές δυνατότητα κατασκευής σε ορισμένες ζώνες, ξενώνων, για τουριστική εκμετάλλευση. Σημαντικό θα είναι να απευθύνονται σε υψηλά εισοδήματα ή να χρησιμοποιούνται από το δήμο για φιλοξενία προσωπικοτήτων που έχουν στη πνευματική και πολιτιστική ζωή της πόλης.<sup>69</sup>
- δ) Λειτουργίες ευρύτερης σημασίας. Το Κάστρο και ο περιβάλλον χώρος του μπορεί με κατάλληλη διαχείριση να αποβεί ένας σημαντικός πόρος για την πόλη. Με ευθύνη του Γραφείου Κάστρου είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί πρόγραμμα εκδηλώσεων και εκθέσεων τόσο σε κλειστούς χώρους του φρουρίου όσο και κατά μήκος της τάφρου που προσφέρεται ιδιαίτερα για υπαίθριες εκδηλώσεις.

<sup>69</sup> Στ. Μαμαλούκος, «Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 21.



Όσο αφορά τις κυκλοφοριακές ρυθμίσεις στην περιοχή του Κάστρου προτείνονται τα παρακάτω:

- α) Πεζοδρόμηση της οδού Αγ. Γεωργίου. Η οδός θα αποτελέσει τον βασικό δρόμο της περιοχής και θα αναπτυχθεί σαν η βιτρίνα της περιοχής. Εξ' άλλου είναι και ιστορικά ο πιο βασικός δρόμος του οικισμού.
- β) Η κυκλοφορία διέλευσης να ρυθμιστεί έτσι ώστε να αποθαρρύνονται τα διερχόμενα αυτοκίνητα. Οι μόνιμοι κάτοικοι θα μπορούν να κυκλοφορούν και να προσεγγίζουν την κατοικία τους.
- γ) Ο Περίδρομος του Κάστρου να διαμορφωθεί σε περίπατο και κατά μήκος του να ευρεθούν λειτουργίες ευρύτερης σημασίας ώστε να αποτελεί το κύριο αρχαιολογικό αξιοθέατο της περιοχής χωρίς να ενοχλούνται οι μόνιμοι κάτοικοι.

Προτείνεται ακόμα: Κατάλληλη στελέχωση και εμπλουτισμός της αρμόδιας Εφορίας Αρχαιοτήτων ώστε να είναι δυνατόν απρόσκοπα και παράλληλα με την αρχαιολογική-ανασκαφική της δραστηριότητα, να επιβλέψει αναστηλωτικό έργο. Έτσι ανάλογα με τη χρηματοδότηση που μπορεί να εξασφαλίσει θα ήταν δυνατόν να αναλάβει την ευθύνη των αποκαταστάσεων σημαντικών κτιρίων και σε ορισμένες περιπτώσεις να χρηματοδοτήσει και την εκτέλεση συγκεκριμένων εργασιών. Επειδή το προτεινόμενο σχήμα δεν είναι δυνατό να αποδώσει άμεσα αλλά χρειάζεται κάποια εμπειρία, προτείνεται η αρχαιολογική Υπηρεσία να συνεργαστεί με τις τεχνικές υπηρεσίες του Δήμου, ο οποίος έχει δυνατότητες να αναπτύξει τέτοιου είδους δραστηριότητες, με κατάλληλη στελέχωση από εξειδικευμένο προσωπικό.

Τέλος προτείνεται η ίδρυση γραφείου Κάστρου στο Δήμο όπου θα ασκείται όλη η διοικητική μέριμνα όσο χρόνο θα διαρκεί η επέμβαση. Η πρόταση αυτή έχει ένα ευρύτερο χαρακτήρα που ξεφεύγει από τα στενά όρια του Κάστρου. Ένα γραφείο διοικητικής μέριμνας μιας ανάπλασης μπορεί να εξελιχθεί σε τεχνικό σύμβουλο όλων των κοινοτήτων και των προστατευόμενων οικισμών της Χίου αλλά ταυτόχρονα και των επιχειρηματικό σύμβουλο επενδύσεων ή πολιτιστικού χαρακτήρα.

Παράλληλα με οποιαδήποτε επέμβαση για προστασία και ανάδειξη είναι σκόπιμο η περιοχή του Κάστρου να εξοπλιστεί με την απαραίτητη υποδομή. Τέτοια υποδομή είναι τα πάσης φύσεως δίκτυα τα

οποία πρέπει να μελετηθούν και να κατασκευαστούν. Η προτεραιότητα είναι προφανής διότι σε προστατευόμενες περιοχές τα έργα υποδομής έχουν πολλαπλάσιο κόστος. Η αδυναμία χρήσεως μηχανημάτων στους στενούς δρόμους, οι προδιαγραφές αποκατάστασης οδοστρωμάτων, η υπόγεια διέλευση των ηλεκτρικών δικτύων, καθιστούν το έργο της υποδομής αρκετά δύσκολο και εξειδικευμένο.<sup>70</sup>

<sup>70</sup> Στ. Μαμαλούκος, «Ιστορική και Αρχαιολογική Μελέτη και Φάσεις Κατασκευής», σελ. 22.

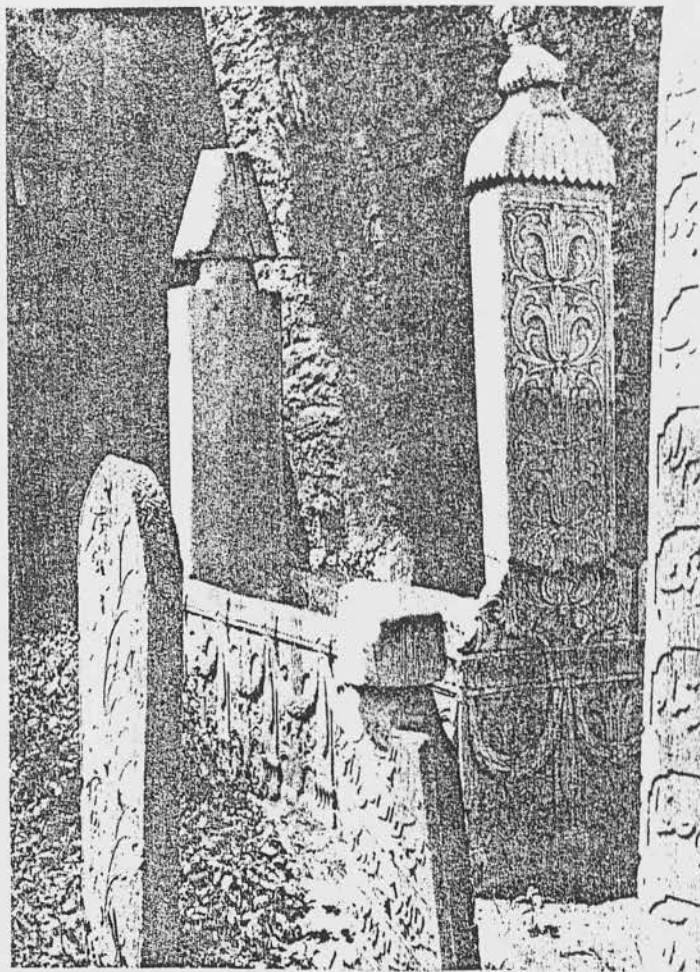
# ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΔΩΡΑ ΜΟΝΙΟΥΔΗ-ΓΑΒΑΛΑ: «Το Κάστρο της Χίου-Πολεοδομία-Αρχιτεκτονική», Νομαρχία Χίου.
2. ΑΜΑΝΤΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ: «Το Κάστρο της Χίου», τομ. 1 (Αθήνα 1935).
3. ΑΙΜΙΛΙΑ ΣΑΡΡΟΥ: «Το Κάστρο της Χίου», (Αθήνα 1937).
4. Φ ΑΡΓΕΝΤΗΣ-ΣΤ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ: «Η Χίος παρά τοις γεωργαφοίς και τοις περιηγητές», (Αθήνα 1946).
5. Ν.Ζ. ΠΕΡΡΗΣ: «Το Κάστρο της Χίου», Χιακή Επιθεώρηση, Χίος (Αθήνα 1946).
6. Χ. ΜΠΟΥΡΑΣ: «Γενικό σχέδιο του σημερινού Κάστρου», (Αθήνα 1974).
7. ARNOLD SMITH: «The architecture of Chios», Επιμέλεια Ph. Argenti, London 1962.
8. ARNOLD SMITH: «The Latin monuments of Chios», annual of the British School at Athens, τομ. XI 1909-1910.
9. ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ: «Κάστρο Χίου», Γενοβέζικες φάσεις οχυρώσεων.
10. Χ. ΜΠΟΥΡΑΣ: «Η αρχιτεκτονική των Γενονατικών Εκκλησιών της πόλης της Χίου».
11. Γ. ΖΟΛΩΤΑΣ: «Η πόλη της Χίου», τομ. Α1, Α2.
12. Χ ΜΠΟΥΡΑΣ: «ΧΙΟΣ», Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική (Αθήνα 1982).

13. «Χιακή Επιθεώρηση», τεύχος 12 (1966).
14. Εκδόσεις **Pierro P. Agius-ΚΟΡΑΗΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΑΚΗΣ**: «Χιακό Ημερολόγιο 1912».
15. **ΑΛ. ΒΛΑΣΤΟΥ**: «Χιακά» τόμος Β.
16. **ΣΤ. ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ**: «Ιστορική και Αρχαιολογική μελέτη και Φάσεις Κατασκευής».
17. **ΣΤ. ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ**: Σχέδια Κάστρου – Πολεοδομική στατιστική (Α' φάση μελέτης).

146  
β' ηολ

ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ  
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ



ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ : «ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΧΙΟΥ»

Β' ΤΟΜΟΣ

«ΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ»

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

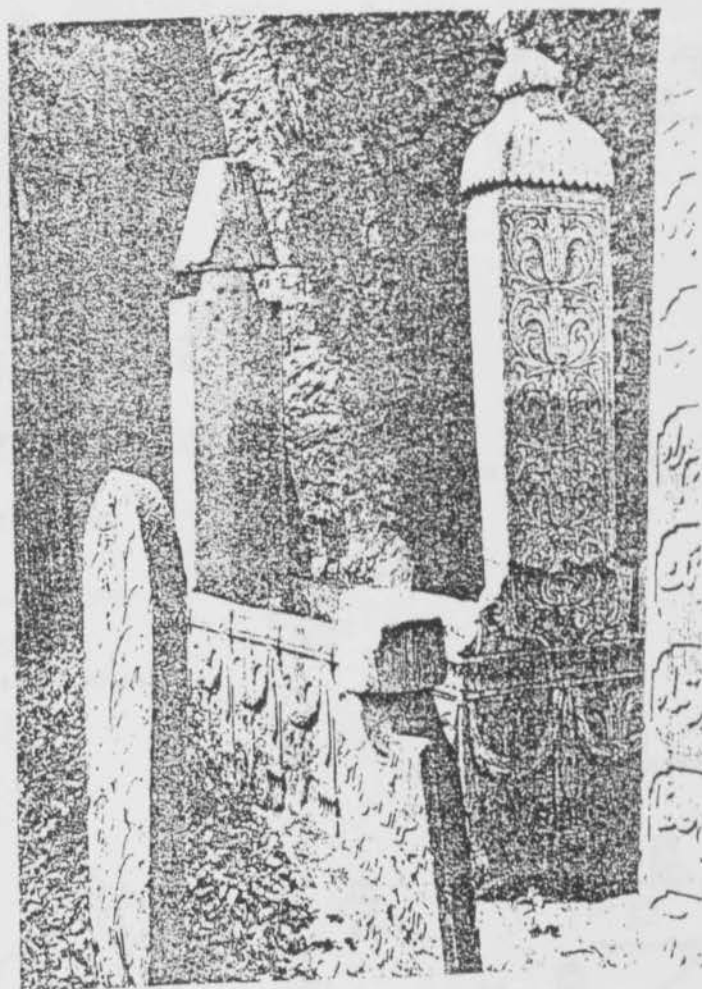
ΣΚΟΥΦΑΡΑ ΜΑΡΙΑ

ΕΠΒΛΕΨΗ - ΕΙΣΗΓΗΣΗ  
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΠΟΠΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΥ -  
ΒΑΡΕΛΙΔΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ  
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ  
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ



ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ : «ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΧΙΟΥ»

*«ΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ»*

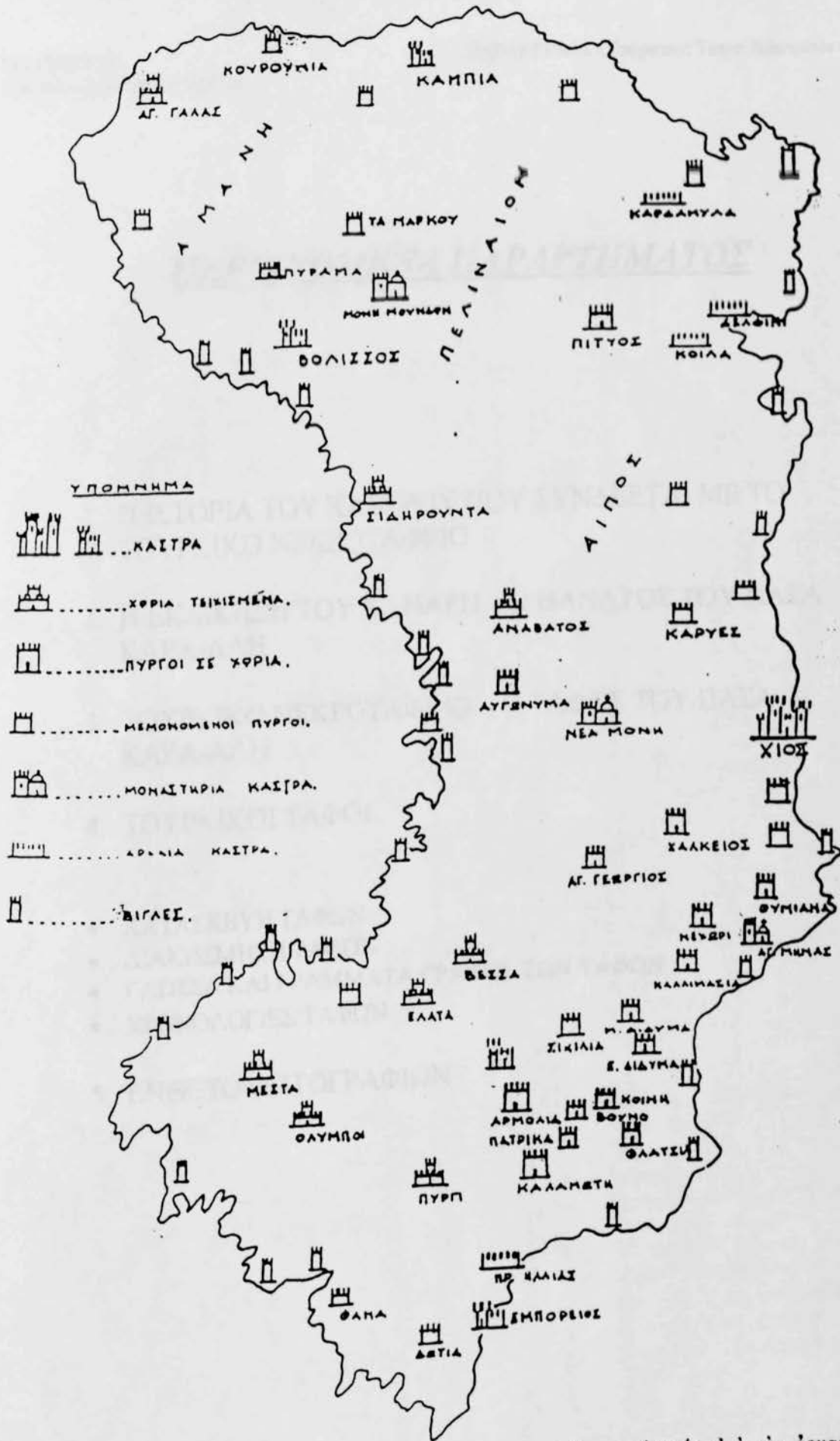
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΣΚΟΥΦΑΡΑ ΜΑΡΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΨΗ – ΕΙΣΗΓΗΣΗ  
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΠΟΠΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΥ –  
ΒΑΡΕΛΙΔΟΥ

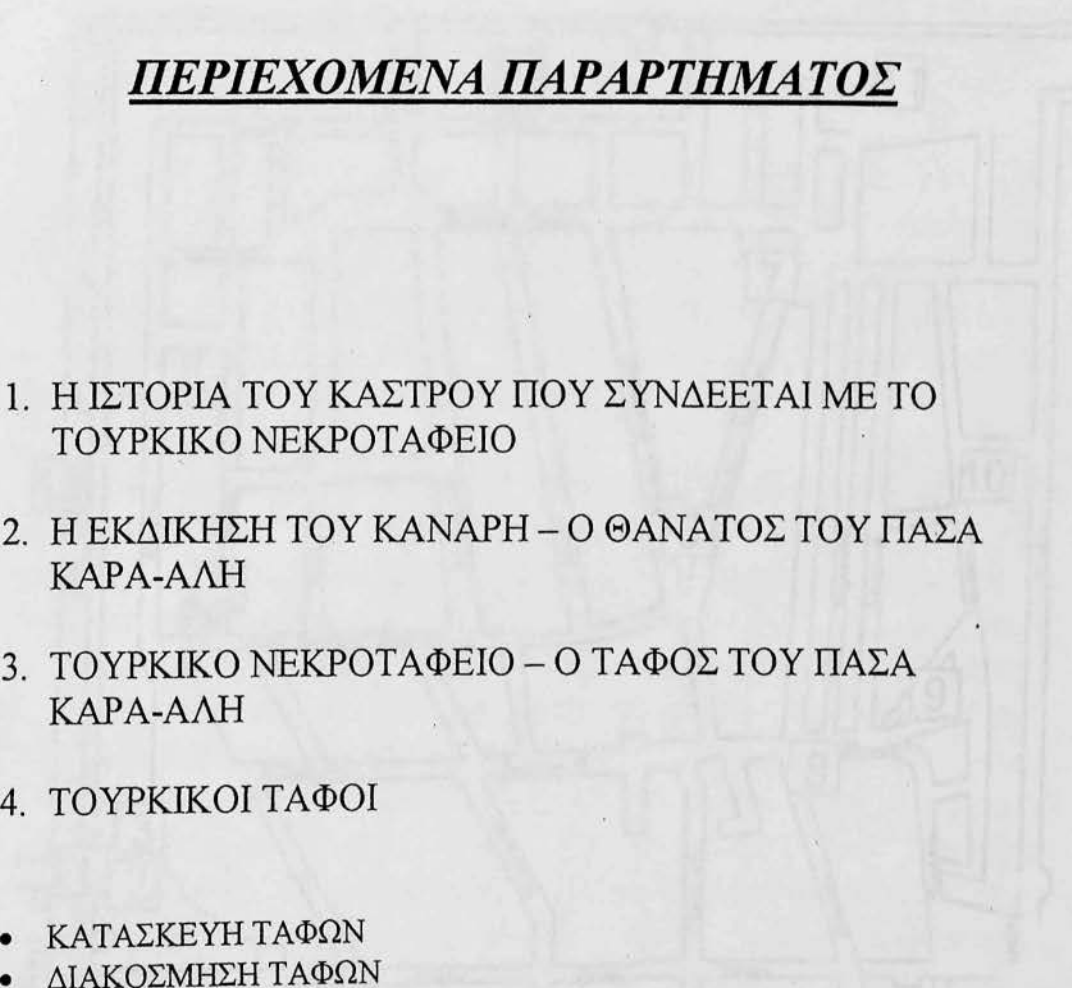
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ  
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ



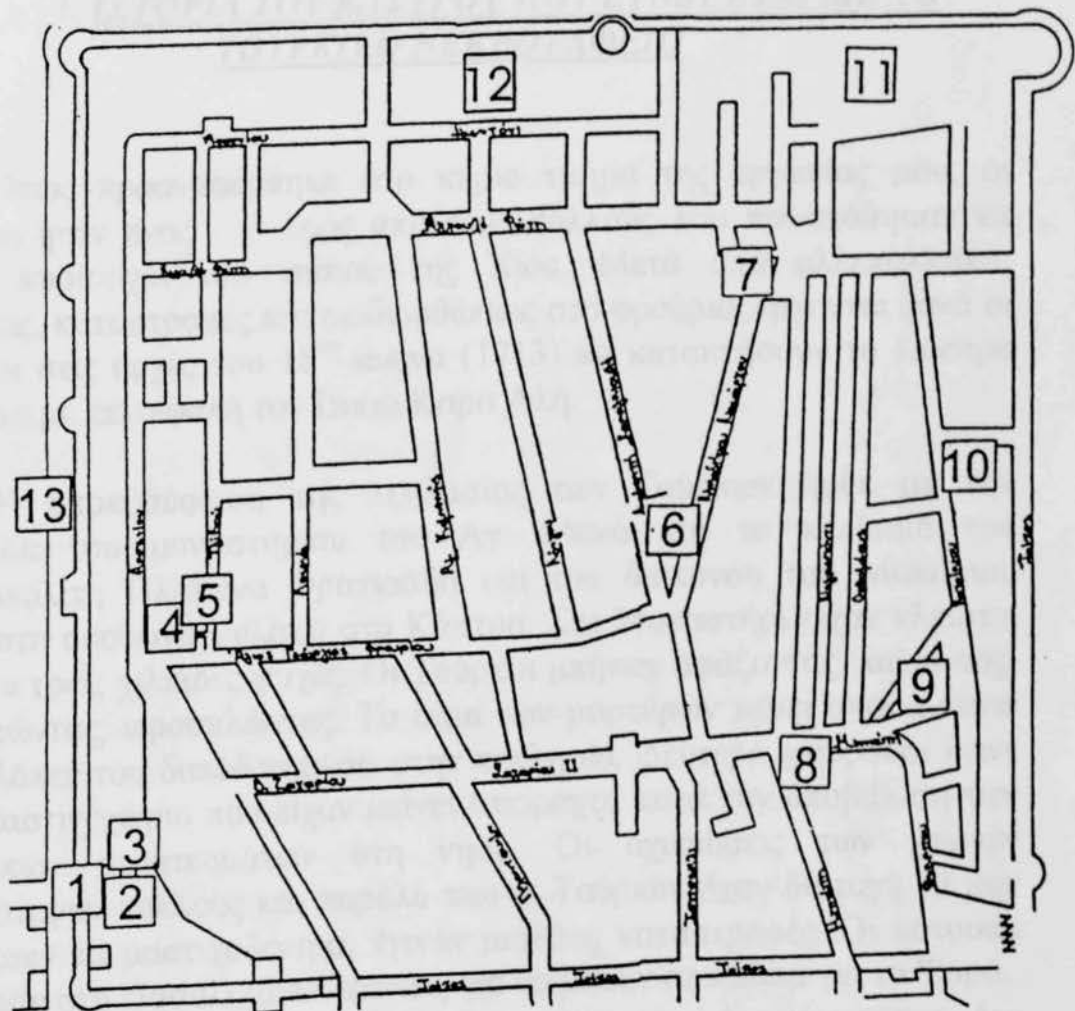
Χάρτης της Χίου, που δείχνει την οχύρωση της νήσου κατά τις διάφορες εποχές, από την αρχαιότητα μέχρι τα μεσαιωνικά χρόνια.

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ
2. Η ΕΚΔΙΚΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΝΑΡΗ – Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΣΑ ΚΑΡΑ-ΑΛΗ
3. ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ – Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΠΑΣΑ ΚΑΡΑ-ΑΛΗ
4. ΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ
  - ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΑΦΩΝ
  - ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΑΦΩΝ
  - ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ
  - ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΑΦΩΝ
5. ΕΝΘΕΤΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

- 
- |       |  |
|-------|--|
| 1     | 1. Main Gate                             |
| 2     | 2. Wall                                  |
| 3     | 3. "Cathedral Tower"                     |
| 4     | 4. Turkish Cemetery - Kara Ali Mausoleum |
| 5     | 5. Byzantine Museum                      |
| 6     | 6. Medrese (Religious Seminary)          |
| 7     | 7. Church of Ayios Georgios              |
| 8     | 8. Church of Ayios Odyseios "Kastor"     |
| 9     | 9. Turkish Tower (Museum of Coins)       |
| 10    | 10. Eyre Vrysi (Byzantine tower)         |
| 11-12 | 11-12. Turkish Walls                     |
| 13    | 13. Main                                 |





1. Κεντρική Πύλη
2. Φυλακή
3. «Παλάτι Ιουστινιάνου»
4. Τούρκοι τάφοι-Μαυσωλείο Καρά Αλή
5. Τζαμί Μπαϊρακλί
6. Μεντρεσές
7. Ναός Αγίου Γεωργίου
8. Ναός Αγίου Γεωργίου «Κεγχρί»
9. Τούρκικος πύργος (Κουλάς) ή Κούλες
10. Κρύα Βρύση (βυζαντινή δεξαμενή)
- 11-12. Τούρκικα Λουτρά
13. Τάφος

1. Main Gate
2. Prison
3. "Giustiniani Palace"
4. Turkish Graves-Kara Ali Mausoleum
5. Bayrakli Mosque
6. Medrese (religious seminary)
7. Church of Ayios Georgios
8. Church of Ayos Georgios "Kenchri"
9. Turkish Tower (Koulas) or Koules
10. Krya Vrysi (Byzantine cistern)
- 11-12. Turkish Bath
13. Moat

## 1. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ

Όπως προαναφέρθηκε στο κύριο τμήμα της εργασίας μου, οι Τούρκοι ήταν ένας λαός από τους πολλούς που προσπάθησαν να γίνουν κυρίαρχοι του νησιού της Χίου. Μετά από αλλεπάλληλες επιθέσεις, καταστροφές και επιδιορθώσεις στο φρούριο, έρχονται ξανά οι Τούρκοι στις αρχές του 18<sup>ου</sup> αιώνα (1713) να κατακτήσουν το Κάστρο της Χίου με επικεφαλής τον Πασά Καρά Αλή.

Η αποκορύφωση της λεηλασίας των Τούρκων ήρθε με την λεηλασία του μοναστηρίου του Αγ. Μηνά και το κλείσιμο του Μητροπολίτη Πλάτωνα Φραγκιάδη και του διακόνου του Μακάριου Βάρη στη σκοτεινή φυλακή στο Κάστρο. Στο Μοναστήρι είχαν κλειστεί περίπου τρεις χιλιάδες ψυχές. Οι Τούρκοι μπήκαν σφάζοντας, καίγοντας, λεηλατώντας, ιεροσυλώντας. Το αίμα των μαρτύρων μένει ακόμα πάνω στις πλάκες του δαπέδου μέσα στην εκκλησία. Δεύτερο γιουρούσι έγινε στα Μαστιχοχώρια που είχαν μείνει απείραχτα κατά την αποβίβαση των τουρκικών στρατευμάτων στη νήσο. Οι οχυρώσεις των χωριών προστάτεψαν πολλούς και παρόλο που οι Τούρκοι είχαν διαταγή να μην πειράξουν τα μαστιχόδεντρα, έγιναν μεγάλες καταστροφές. Οι κάτοικοι συνέρεαν στο Πασαλιμάνι Μεστών, για να μουν σε καϊκία για τα Ψαρά. Ύστερα από όλη αυτή τη φοβερή δοκιμασία που πέρασε ο τόπος, δεν έμεινε πάνω του τίποτα σχεδόν όρθιο, άνθρωπος ή κτίσμα. Η καταστροφή ήταν ολοκληρωτική.

Η Χίος ανυψώνονταν πια στην περιοχή του συμβόλου, γίνονταν έλεγχος συνειδήσεως και συγκλονιστικός παλμός ξυπνούσε αυτά που θα λέγαμε σήμερα συμπαθητικά συναισθήματα μέσα σε όλη την ανθρωπότητα, έθετε πάνω από όλα κρίση ανθρωπιάς μέσα στην παγκόσμια συνείδηση. Το ολοκαύτωμα της Χίου έκανε την ανθρωπότητα να προχωρήσει ένα βήμα μπροστά.

## 2. Η ΕΚΔΙΚΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΝΑΡΗ – Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝ ΠΑΣΑ ΚΑΡΑ-ΑΛΗ

Ύστερα από λίγο καιρό, στις 7 Ιανουαρίου του 1822, το Έθνος με το ατρόμητο χέρι του Ψαριανού Κανάρη, έπαιρνε την εκδίκησή του για την ανήκουστη σύμφορα της Χίου. Οι Τούρκοι γιόρταζαν τα επινίκια του εγκλήματός τους και συνάμα τα ραμαζάνι, τη θρησκευτική τους γιορτή. Η ναυαρχίδα και υποναυαρχίδα, καθώς και όλος ο στόλος αγκυροβολημένος στο λιμάνι, δίπλα στα βαριά τείχη του κάστρου, σκορπούσε τη γιορταστική λάμψη των φώτων του, για να φωτίσει τα «θλιμμένα απομεινάρια» του χαμού. Πολλοί Οθωμανοί είχαν βγει ξέθαυρα πια από το Κάστρο για να πάρουν μέρος στη γιορτή.

Αυτή τη νύχτα διάλεξε ο άσημος, μέχρι τότε, ήρωας για να επιτελέσει το μοναδικό του άθλο. Οι λεπτομέρειες της ανατινάξεως της ναυαρχίδας είναι γνωστές. Οι τεράστιες φλόγες φώτισαν μ' ένα άλλο φως, πρωτοφανέρωτο, την κατάπληκτη ανθρωπότητα, ενώ δεν ήταν παρά παντοτινό σκοτάδι για τους υπαίτιους της καταστροφής του νησιού.

Βλέποντας ο Καρά Αλή την αναπόφευκτη καταστροφή του πλοίου του, δεν θέλησε να το εγκαταλείψει, αλλά με πολύ κόπο μεταβιβάστηκε στη Τρίτη λέμβο. Ο άντρας αυτός ήταν ένας από τους πιο μετριοπαθής τούρκους συγκριτικά με τους Βατίχ και Ιουσουφ από τους οποίους τον έναν απομάκρυνε από τη Χίο και τον άλλο εκδίωξε ένοπλα από το νησί γιατί δεν πειθάρχησαν στη διαταγή του να σταματήσει η σφαγή και η αρπαγή στο νησί. Ίσως αν δεν έβρισκε θάνατο εκείνη τη μέρα να απέτρεπε περαιτέρω δεινά στη Χίο.<sup>1</sup>

Ο Πασάς Καρά Αλή ήταν ψηλός, μεγαλόσωμος, με μεγάλο μουστάκι, οι παλάμες του των χεριών του ογκώδης, το λευκό των οφθαλμών του αιματηρά ερεθισμένα (όπως τον περιγράφει ο πρόξενος Φρ. Πασκουά). Αλλά και τρεις λέμβοι που έφεραν αξιωματικούς και άλλους καταποντίστηκαν με την ανατίναξη αυτή και ο Πασάς πληγώθηκε θανάσιμα. «Οι κραυγές φρίκης και απελπισίας, οι φλόγες και οι κρότοι των εκρήξεων τάραζαν επί πολλές νύχτες τον ύπνο των θηρίων του Κάστρου, τα οποία έτρεχαν από απελπισία γύρω από θανάσιμα πληγωμένο κορμί του Καπετάν Πασά Καρά Αλή». Ο Καρά Αλή έπεσε στα νερά της τάφρου και για πολύ χρόνο αιμόφερτος περιπλανιόταν έως

<sup>1</sup> Βιβλιοπωλείο Χαβιάρα, Χίος : «Χίος Ημερολόγιο 1973».

ότου τα κύματα τον έβγαλαν στη παραλία κοντά στην είσοδο της σούδας προς το βορρά, ετοιμοθάνατος και χωρίς να βρει βοήθεια εξέπνευσε στα χέρια των τούρκων που τον βρήκαν, με το βάρος της αμαρτίας για το αδικοχυμένο αίμα που προκάλεσε η δραστηριότητά του.

Έξαλλοι και περίτρομοι οι Τούρκοι βλέποντας την φρίκη από την απώλεια της ναυαρχίδας της οποίας οι φλόγες τους τύφλωσαν, παρακαλούσαν το Θεό να τους σώσει. Όταν με το φως της ημέρας είδαν ότι το κακό δεν ήταν πολύ μεγάλο και βλέποντας και τον πασά τους νεκρό, νέα οργή για σφαγή ξεσπά από τους Τούρκους.<sup>2</sup>

<sup>2</sup> . Γ. Ι. Ζολώτας : «Η Ιστορία της Χίου», Τομ. 12, σελ. 574 – 575.

### 3. ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ – Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΑ-ΑΛΗ

Μέχρι σήμερα, στο βόρειο μέρος της μικρής πλατείας του Κάστρου, που λέγεται ακόμα «σιντριβάνι», βλέπει κανείς μέσα από σιδερένιο κιγκλίδωμα τους τάφους των θυμάτων του μεγάλου Ψαριανού Κανάρη (Φωτ. 1). Το τούρκικο αυτό κοιμητήριο είναι τόσο περιορισμένο σε έκταση, ώστε θυμίζει μάλλον αυλή ή οικόπεδο. Εδώ έχουν ταφή από 1822 ως το 1890 διάφοροι σημαντικοί Τούρκοι του Κάστρου. Τα μαρμάρινα επιτύμβιά τους, πλάκες με αρνητική «μείωση» και ανάγλυφο διάκοσμο, υψώνονται ακόμα σε καλή κατάσταση. Το κοιμητήριο συνδέεται με την τοπική ιστορία γιατί εδώ βρίσκεται ο τάφος του Καρα Αλή, Καπετάν Πασά του τούρκικου στόλου, που βρήκε θάνατο κατά την πυρπόληση της ναυαρχίδας του (Μπουρλότα Σαϊμάζ) από τον Κανάρη στις 7 Ιουνίου 1822 (Φωτ. 2).<sup>3</sup>



(Φωτ.1 : Γενική Εικόνα Νεκροταφείου)

<sup>3</sup> . Χαρ. Μπούρας : «Χίος», Αθήνα 1974 σελ. 20.

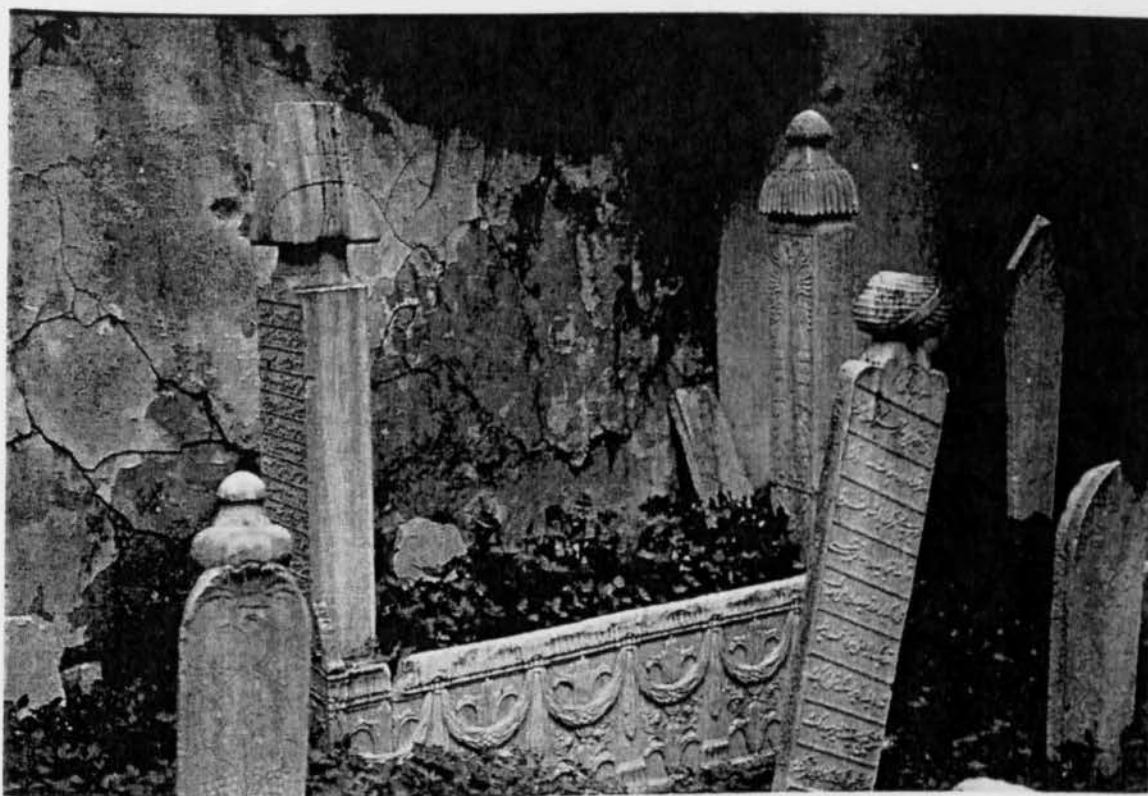


(Φωτ. 2 : Ο Τάφος του Πασά Καρά - Αλή)

Ο τάφος ξεχωρίζει για με το μέγεθος και την πολυτέλεια του. Έχει μορφή σαρκοφάγου με δύο στύλους, το ένα διακοσμείται με φυτικά μοτίβα και το άλλο με εγκωμιαστικό επίγραμμα του ποιητή Φουρουγή. Εκτός από ιστορικό υπάρχει και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον στα επιτύμβια του κοιμητηρίου του Κάστρου. Έχουμε μια ολόκληρη σειρά ανάγλυφων, με λαϊκό χαρακτήρα αλλά και πλουσιότατο θεματολόγιο και καλή τεχνική του τελευταίου στυλ της οθωμανικής τέχνης, που δανείζεται πολλά από το μπαρόκ και συγγενεύει με λαϊκά έργα διακοσμητικής στην Ελλάδα του 19<sup>ου</sup> αιώνα.<sup>4</sup>

Το επιτύμβιο επίγραμμα πάνω στην πλάκα (Φωτ. 3) μιλάει με ύφος πομπώδες για την στρατιωτική και ναυτική ικανότητα του Καρά Αλή που δεν πρόλαβε να επιδείξει, γιατί ο «ακάθαρτος Ρωμιός» πυρπόλησε το πλοίο του «ηγκυροβολημένον προς της Χίου δι' απάτης». Το επίγραμμα, γραμμένο σε πεζό λόγο, αποτελείται από δεκατέσσερις στίχους και είναι του Φουρουγή. Μεταφράστηκε στα ελληνικά από το Χρήστο Μαυρόπουλο και πρωτοδημοσιεύτηκε στα «Χιακά Χρονικά» τόμος Β', 1914.

<sup>4</sup> . Αιμιλία Σαρρού «Το Κάστρο της Χίου», Αθήνα 1916, σελ. 134.



(Φωτ. 3 : Τάφος του Πασά Καρά – Αλή. Το επιτύμβιο επίγραμμα αναγράφεται στον αριστερό στύλο).

### Επίγραμμα

«Εκείνος (ο θεός) αιώνιος  
Ο κατά θάλασσαν αρχηγός, το αγλάισμα του ιερού στόλου  
Ο την αίγλην της Βεζυρείας επαυξάνων απaráμμιλος πολύτιμος  
μαργαρίτης,  
Κρατερός μαχητής της κλεινής βασιλείας,  
ηρωσ πειτών, ου το κλέος απaráμμιλλον εν τη ναυτική επιστήμη  
λέων εν τω πεδίω της ανδρείας, διακεκριμένος Βεζύρης,  
Αλή-πασάς, υιός Νασούχ, αγνός την καρδίαν  
καταναλώσας την πολύτιμων ζωήν του υπέρ της θρησκείας και  
του Κράτους  
δια του αξιώματος της Βεζυρείας εκλείσε τα μέγιστα την  
επικράτειαν.  
Ενώ δε το πλοίο του ητο ηγκυροβολημένον προς της Χίου ο ακάθαρτος  
Ρωμαίος επυρπόλησε αυτό δι' απάτης και πριν η πραγματοποίηση  
προσηκόντων και τελείως εν τω κόσμω του πόθου του  
Ο οινοχόος της ευμαρμένης έτεινεν εις χείρας του  
το άπελλι ποτήριον.  
Ο Φουρουγή έγραψε την χρονολογίαν αυτού και δη καθ'διν εποχή  
ο Αλή-Πασάς παραδούς το πνεύμα εγένετο μαρτύς μετά του πλοίου του.»<sup>5</sup>

<sup>5</sup> . Βιβλιοπωλείο Χαβιάρα, Χίος :« Χίος Ημερολόγιο 1973».

Με το θάνατο του Καρά Αλή κλείνει η πρώτη περίοδος της επαναστατικής ιστορίας του Κάστρου, ιστορία αιματηρή και φονική, αφού αποτελεί μια τραγική σελίδα της πολυπαθούς ιστορίας του νησιού.

Σημείωση: Οι τάφοι που περιλαμβάνονται στο μικρό κοιμητήριο του Κάστρου δεν είναι της ίδιας χρονολογίας. Πολλοί από αυτούς μεταφέρθηκαν εκεί από άλλα μέρη της Χίου μετά την ταφή του Καρά Αλή και των αξιωματικών του.

### • Τρίτος Κατακτάς Τάφος

Συνήθως η ανακάλυψη των τούρκων τάφων στο χώρο Β, που έχει εντοπιστεί ως κατακτάς, το φέρει στην κατά και αρχαιότερη ιστορία του Κάστρου και κλειστά μετά με τα άλλα σφραγισμένα από πέτρα, φέρματα στον χώρο (Σελίτσι 1). Χρησιμοποιούνται όμοιας φυσικής υλική για την καλύτερη απομόρφωσή τους από τη γη. Ηλεκάνε και γίνεται το υπόγειο κενό του τάφου με ραβδό και τέλος κλείνεται με μεγάλη πέτρα από λευκό μαρμαρό που είναι κρημνωμένη του πάχους 10-15 cm περίπου. Το όνομα της Ελλάδας αυτής είναι πάντα κρημνισμένο με κρημνιστά και τούρκικα σημαντικών σε αξίωμα άτομων όπως η Ελλάδα και μεγαλύτερο όνομα σε τακτικό της σημασίας του τάφου βεβαίως είναι αυτό του Καρά Αλή.

Για την καλύτερη γνώση του χώρου είναι απαραίτητο να γίνει επίσκεψη στον χώρο και να γίνει επίσκεψη στον χώρο Β. Οι καλύτερες πληροφορίες είναι αυτές που παρέχονται στην αρχή κρημνιστά πέτρα και σφραγιστά του τάφου με πέτρας υλική για καλύτερη απομόρφωσή και το βύθος είναι του 1,10 m περίπου της αρχής κρημνωμένης Ελλάδας. Είναι σημαντικό γιατί από τον χώρο οι στήλες είναι τμήμα από κρημνιστά και κρημνιστά με άλλα υλική υλική υλική και δεν έχουν αντιστήριξη.



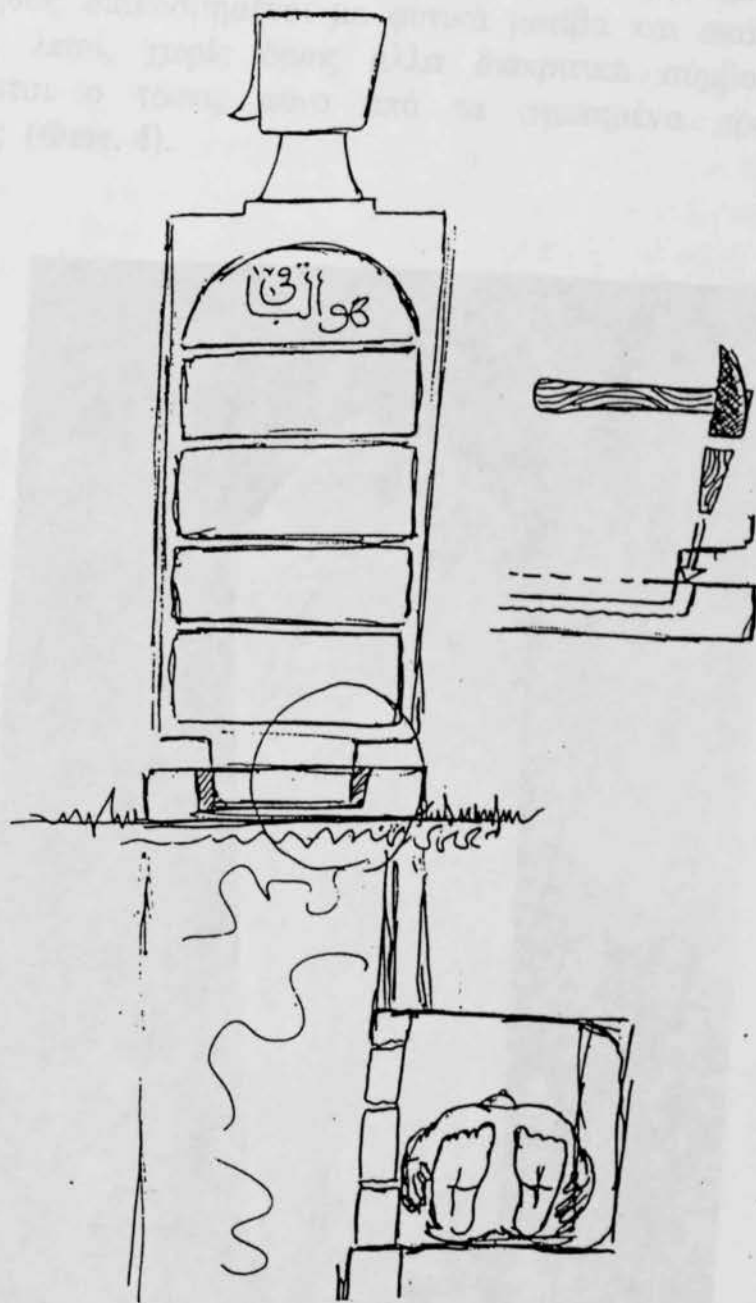
### 3. ΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ

Βλέποντας κανείς τους Μουσουλμανικούς τάφους, παρατηρεί ότι υπάρχει ομοιότητα μεταξύ τους. Αυτό ισχύει και για τους τουρκικούς τάφους. Κατά τη διάρκεια της προσευχής τους οι Μουσουλμάνοι στρέφονται προς το ιερό τέμενος της Μέκκα (Σαουδική Αραβία) . Αυτό ισχύει και κατά την ταφή τους, όπου το νεκρό σώμα τοποθετείται με το κεφάλι να κατευθύνεται προς το ίδιο τέμενος.

- Τρόπος Κατασκευής Τάφων

Συνήθως η εκσκαφή του τάφου γίνεται σε σχήμα L, που έχει σκοπό να τοποθετηθεί το σώμα στην κάτω και οριζόντια πλευρά του τάφου όπου και κλείνεται μετά με τούβλα φτιαγμένα από πηλό, ψημένα στον ήλιο. (**Σκίτσο 1**). Χρησιμοποιούνται δηλαδή φυσικά υλικά για την καλύτερη απορρόφησή τους από τη γη. Κατόπιν καλύπτεται το υπόλοιπο κενό του τάφου με χώμα και τέλος καλύπτεται με μεγάλη πλάκα από λευκό μάρμαρο που εξέχει περιμετρικά του τάφου 10-15 εκατοστά. Το ύψος της πλάκας αυτής είναι πάντα μικρό, με εξαίρεση τους τάφους σημαντικών σε αξίωμα ατόμων όπου η πλάκα έχει μεγαλύτερο ύψος, ενδεικτικό της σπουδαιότητας του ατόμου (όπως είναι ο τάφος του Καρά Αλή).

Για την αναγνώριση του νεκρού πάντα τοποθετείται κάθετη οριζόντια πλάκα που σκεπάζει τον τάφο. Οι κάθετες αυτές πλάκες-στύλοι πακτώνονται στην κυρίως οριζόντια πλάκα που σκεπάζει τον τάφο, με ξύλινους τάκους για καλύτερη στερέωση και το βάρος αυτών είναι το 1:10 του βάρους της κυρίας οριζόντιας πλάκας. Έτσι εξηγείται γιατί ενώ με τον καιρό οι στύλοι έχουν γείρει προς κάποια κατεύθυνση οι κυρίως πλάκες μένουν σταθερές και δεν έχουν ανασηκωθεί.



(Σκίτσο 1)

• ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΑΦΩΝ

Οι κάθετοι αυτοί στύλοι είναι συνήθως διακοσμημένοι στην κορυφή τους με διακριτικά σύμβολα που μαρτυρούν το γένος, αρσενικό ή θηλυκό, και το επάγγελμα του νεκρού, πχ το σχήμα στρατιωτικού

καπέλου ή τουρμπάνι για τους αγάδες. Όσο αφορά τις γυναίκες οι στύλοι είναι συνήθως διακοσμημένοι με φυτικά μοτίβα και σκαλισμένοι με λεπτότητα, λιτοί, χωρίς όμως άλλα διακριτικά σύμβολα για να αναγνωρίζεται ο τάφος μόνο από τα αγαπημένα πρόσωπα της οικογενείας. (Φωτ. 4).



(Φωτ. 4 : Γυναικείος Τάφος)

Όσο αφορά τους άνδρες ο τάφος είναι πιο πλούσιος σε διακριτικά σύμβολα. Συνήθως σκαλίζεται θρησκευτικός λόγος ανάλογα με το πόσο θρήσκος ήταν ο νεκρός. Αυτό που παρατηρείται στους τούρκικους

τάφους είναι η γραφή της φράσης «Ένας είναι ο δημιουργός και ο μόνος ο που υπάρχει». Συνήθως αναγράφονται στίχοι από το Κοράνι, παράκληση στο Θεό να συγχωρέσει το νεκρό, το όνομα και σε ορισμένες περιπτώσεις τα κατορθώματα της ζωής του, ακόμα και ονόματα συγγενών του (Φωτ. 5). Σε ορισμένους τάφους είναι σκαλισμένοι και στίχοι ποίησης, φαινόμενο που συναντάται σε τάφους λίγων γυναικών ή καλλιτεχνών.

Στο τέλος αναγράφεται η ημερομηνία θανάτου, όμως στις περισσότερες περιπτώσεις παρατηρείται μόνο η χρονιά και όχι ο μήνας και η μέρα.



( Φωτ. 5 : Αντρικός Τάφος)

• Γλώσσα και Γράμματα γραφής των τούρκικων τάφων

Η γλώσσα γραφής των τάφων είναι η τούρκικη με αραβικό αλφάβητο, ως το 1919 όμως όπου και αλλάζει η γραφή τους και χρησιμοποιείται το λατινικό αλφάβητο. Ο τύπος γραφής τους είναι καλλιτεχνικός και συνήθως χρησιμοποιούσαν τον περσικό τρόπο γραφής λόγω του μικρού ύψους γραμμάτων, ώστε να υπάρχει περισσότερος χώρος στο στύλο για γραφή.

Τα γράμματα είναι σκαλισμένα στο χέρι, το φάρδος τους δεν υπερβαίνει το 1 εκατοστό και το πάχος τους δεν είναι μεγαλύτερο από 7 χιλιοστά. Για να πετύχει ο γλύπτης ευθεία γραφή παρατηρούμε πάντα την παρουσία οριζοντίων γραμμών στο στύλο και ταυτόχρονα κάθε πρόταση διαβάζεται ανεξάρτητα.

Ακόμα παρατηρείται ότι κάθε φορά προηγείται του ονόματος του νεκρού η λέξη “συχωρεμένος”. Επίσης οι τούρκοι το κοιμητήριό τους το ονομάζουν “κήπο” και όχι νεκροταφείο.

• Χρονολογίες τάφων

Όπως προαναφέρθηκε, στους τούρκικους τάφους αναγράφεται συνήθως μόνο η χρονολογία θανάτου και όχι ο μήνας και η μέρα. Επίσης οι τάφοι του Κάστρου δεν είναι της ίδιας χρονολογίας.

Η εύρεση της χριστιανικής χρονολογίας από την μουσουλμανική, υπολογίζεται βάση της παρακάτω εξίσωσης:

$$X_{\chi} = X_{\mu} * \frac{32 + 622}{33} \quad \text{όπου}$$

$X_{\chi}$  : Χρονολογία χριστιανική

$X_{\mu}$  : Χρονολογία μουσουλμανική.

Η οθωμανική αρίθμηση περιλαμβάνει τα παρακάτω σύμβολα σε αντιστοιχία με την αραβική. Αυτός είναι ο ινδικός τρόπος γραφής της αρίθμησης ορισμένων μουσουλμανικών χωρών, ο οποίος υιοθετήθηκε από την οθωμανική αυτοκρατορία έως το 1919. Το μουσουλμανικό ημερολόγιο άρχισε να ισχύει από την ημερομηνία μετανάστευσης του προφήτη Μοχάμετ από τη Μέκκα προς τη Μεντίνα (622 μΧ)-Σαουδική Αραβία και συμβολίζεται με  $\mathcal{D}$ .

• 1 2 3 4 5 6 7 8 9 (οθωμανική αρίθμηση)  
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 (αραβικά αρίθμηση)

Οι τάφοι του τούρκικου κοιμητηρίου αναγράφουν τις παρακάτω χρονολογίες. Τις παραθέτω στην οθωμανική, μουσουλμανική (εγείρας) και χριστιανική αρίθμηση.

A/A	Οθωμανική χρονολογία	Εγείρας χρονολογία	Χριστιανική χρονολογία
1	1235	1235	1820
2	1255	1255	1839
3	1319	1319	1902
4	1254	1254	1838
5	1282	1282	1865
6	1296	1296	1879
7	1308-1309	1308-1309	1891-1892
8	1243	1243	1828
9	1240	1240	1825
10	1202	1202	1788
11	1243	1243	1828
12	1264	1264	1848
13	1307	1307	1890
14	1258	1258	1842
15	1270	1270	1854
16	1225	1225	1810

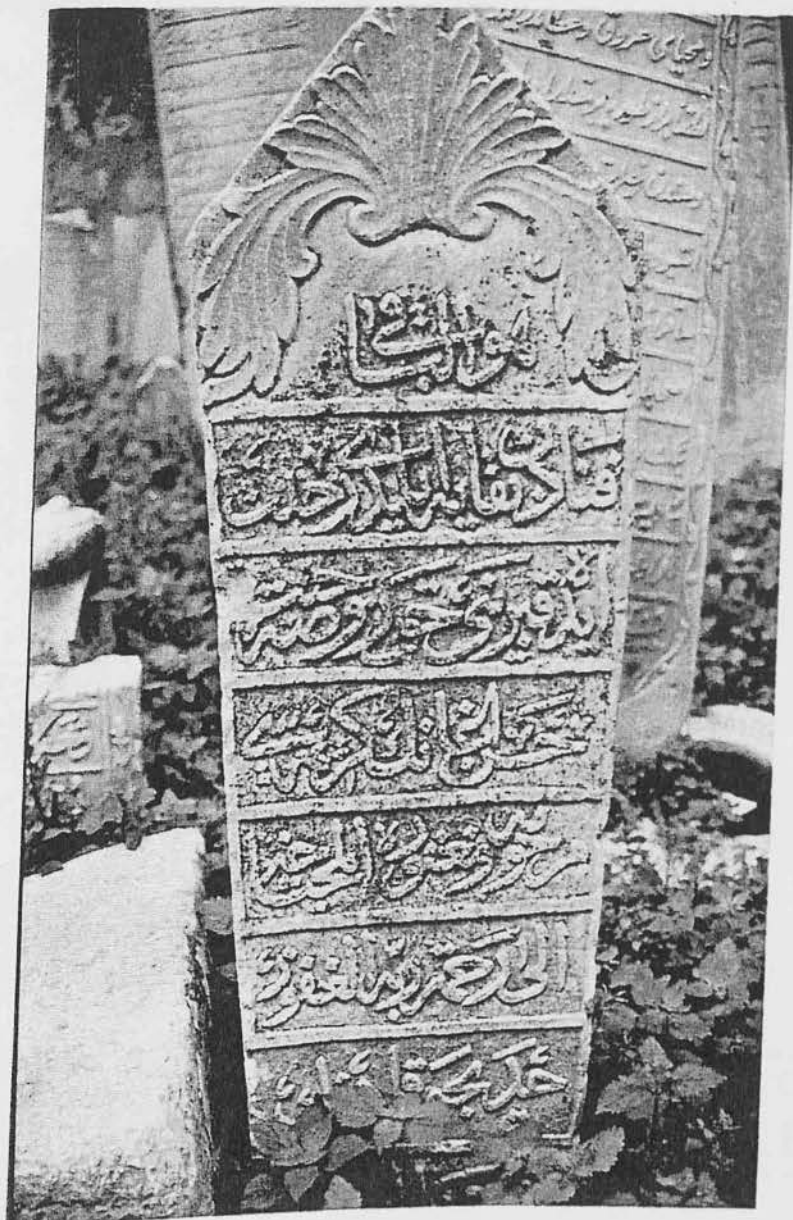
## 5. ΕΝΘΕΤΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Στο ένθετο αυτό, σε όσες φωτογραφίες είναι ευανάγνωστες αναφέρεται η χρονολογία ταφής και λοιπά στοιχεία. Στις υπόλοιπες λόγω της αναπτυγμένης βλάστησης δεν είναι δυνατό να αναφέρω τη χρονολογία τους (δυστυχώς ήταν απαγορευτική η είσοδος στο τούρκικο νεκροταφείο για τη λήψη περισσότερων λεπτομερειών).

Παρακάτω παραθέτω τη μετάφραση τεσσάρων τούρκικων τάφων που βρίσκονται στο Κάστρο της Χίου. Η μετάφραση έγινε από τον καθηγητή αρχιτεκτονικής Salam Salich.

### Φωτογραφία 6

Ο τάφος αυτός ανήκει σε γυναίκα, όπως παρατηρείται δεν υπάρχει στην κορυφή του στύλου κάποιο διακριτικό στοιχείο, αλλά μόνο σκαλισμένα φυτικά μοτίβα.



(Φωτ. 6)

## Μετάφραση

*«Ο Αθάνατος  
Κάλεσε το υπόλοιπο ψυχή  
Ευλογημένη αυτού του τάφου του κήπου, γοργόνα του προφήτη  
Χασάν Αγά Αϊνκ Κερί  
Η συχωρεμένη και κάτοικος του παραδείσου  
προς το Θεό που συγχωρεί την κυρία  
Χαντίτζα Καρόγλου».*

Το είδος γραφής είναι συγχωνευμένο, τα γράμματα είναι το ένα πάνω στο άλλο, για να δημιουργήσει ο γλύπτης ομορφιά στη στύλο και ταυτόχρονα για να χωράνε οι λέξεις στο στενό χώρο. (Είδος γραφής Θούλοχ).



### Φωτογραφία 7

Ο τάφος αυτός ανήκει σε αξιωματικό, όπως φαίνεται και από το διακριτικό καπέλο στην κορυφή του στύλου.



(Φωτ. 7)

### Μετάφραση

«Ο αθάνατος  
Είμαστε ξένοι στο μεγάλο σκοτάδι  
Θα κοιμηθούμε τιμωρημένοι σε θέση ορφανή  
Όση ομορφιά και νεύρα που χτυπάνε

και αν μπορούμε να δώσουμε  
σε παρακαλώ βάλε μας στη σωστή θέση  
και να στηρίζεις το καλό που κάναμε  
για χατίρι του αδελφικού ιππότη Σαχέρ Ασραφαντίν  
και του δεύτερου Μιτμιναρϊ  
ιδιοκτήτης των Μοφτί, Ζαντέ, Ελσέιντ.  
Ευλογία Θεού να δεχτείς την ψυχή μου  
Ευλογημένη στο ταξίδι της, δέχτηκε το κάλεσμά σου.  
Ο συχωρεμένος Ναέλ Ολέ Σιν Ρεβάλα..  
1308-1309, 20 ραμαζάνι»

Η ημερομηνία είναι Αραβική. Η αντίστοιχη χριστιανική 1891-1892.

### Φωτογραφία 8

Ο τάφος ανήκει σε στρατιωτικό (διακριτικό το στρατιωτικό καπέλο στη κορυφή του στύλου)



(Φωτ. 8)

## Μετάφραση

*«Ο αθάνατος  
Αχ, απ' το θάνατο που πρέπει να γευτεί καθένας  
χωρίς να γνωρίζει το πότε και το που  
ως παππούς των Ομάρ, Κορ, Μετάτ, Ζήμ,  
ευλογημένοι όλοι και τα παιδιά τους  
προσεύχομαι να συχωρεθεί ο νεκρός  
Γαφούρ Ράφετ Αφέντης».*

Παρακάτω αναγράφονται κάποιοι στίχοι από το κοράνι.

### Φωτογραφία 9

Ο τάφος αυτός ανήκει σε παιδί, αυτό μαρτυράτε από το μικρό μέγεθος του τάφου και μικρό ύψος του κάθετου στύλου, χωρίς πολλά διακριτικά στοιχεία



(Φωτ. 9)

### Μετάφραση

«Ο αθάνατος.  
Θεέ μου, ο δούλος σου ανυπάκουος έρχεται  
Φορτωμένος με αμαρτίες, ζητά να ακούσεις την προσευχή του  
και να τον συχωρέσεις γιατί είσαι ο μόνος που  
μπορείς να δέχεται και να διώχνεις, μόνο εσύ έχεις την ευλογία....»



(Φωτ. 12: Τάφος γυναίκας  
Χριστιανικής προέλευσης)

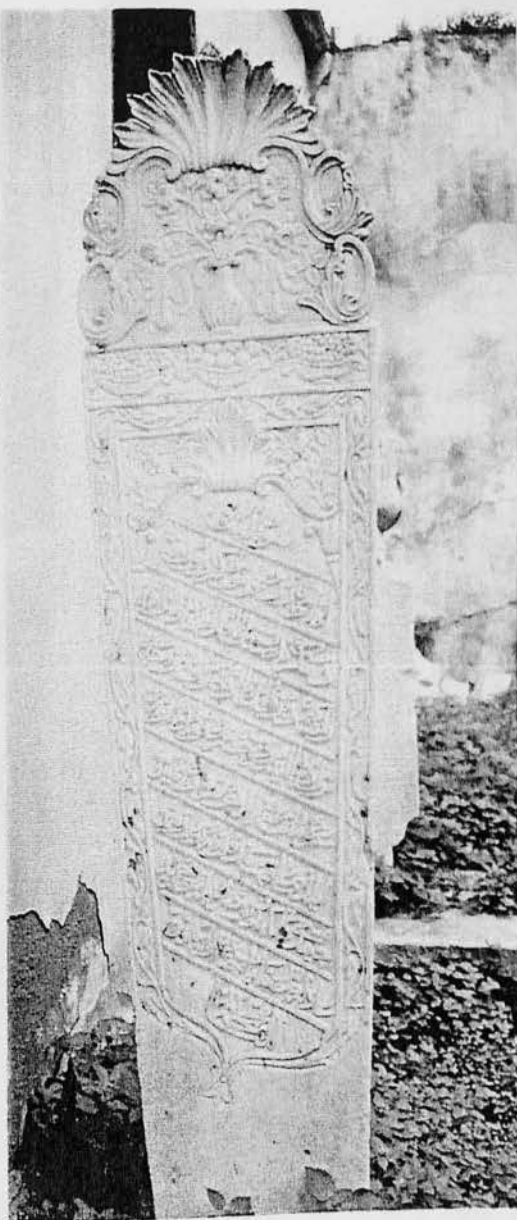
(Φωτ. 10: Αντρικός τάφος,  
παρατηρούμε την ομοιότητα  
με Φωτ.11)



(Φωτ. 11: Τάφος άνδρα  
χωρίς στοιχεία)



(Φωτ. 13: Τάφος γυναίκας.  
Χριστιανικής χρονολογίας 1810.  
Παρατηρούμε την ομοιότητα με  
τον τάφο της φωτ.12)



(Φωτ. 12: Τάφος γυναίκας.  
Χριστιανικής χρονολογίας  
1839)

(Φωτ. 14: Γυναικείος Τάφος)



(Φωτ. 15: Ο τάφος αυτός ανήκει σε άτομο θρησκευτικό, ίσως σε παπά. Αυτό δηλώνει η κορυφή του στύλου του.)



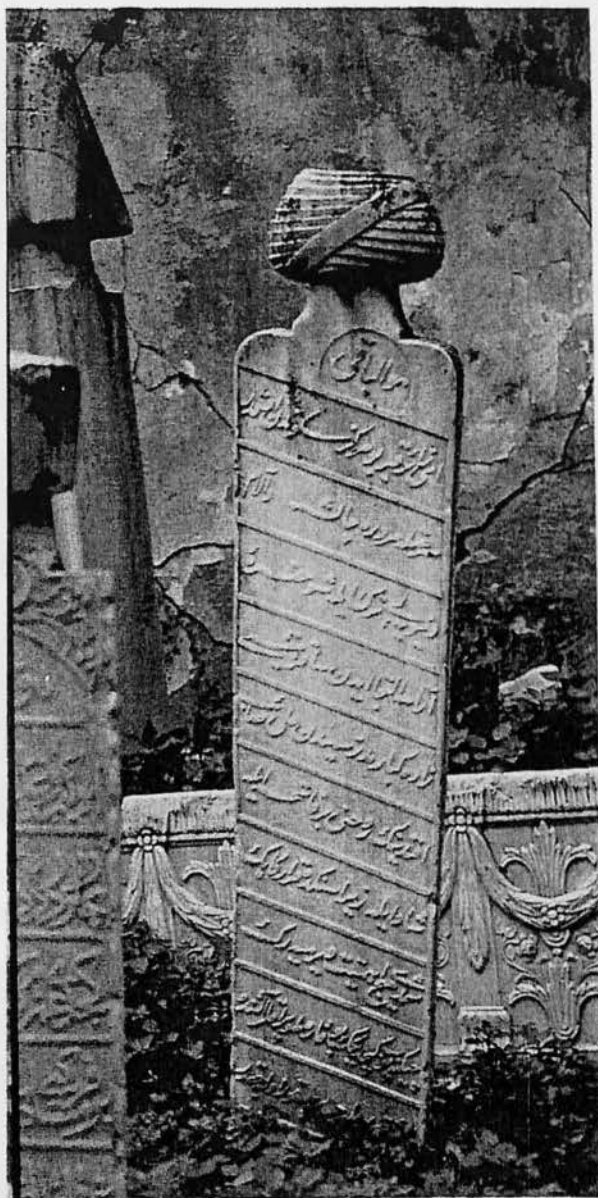
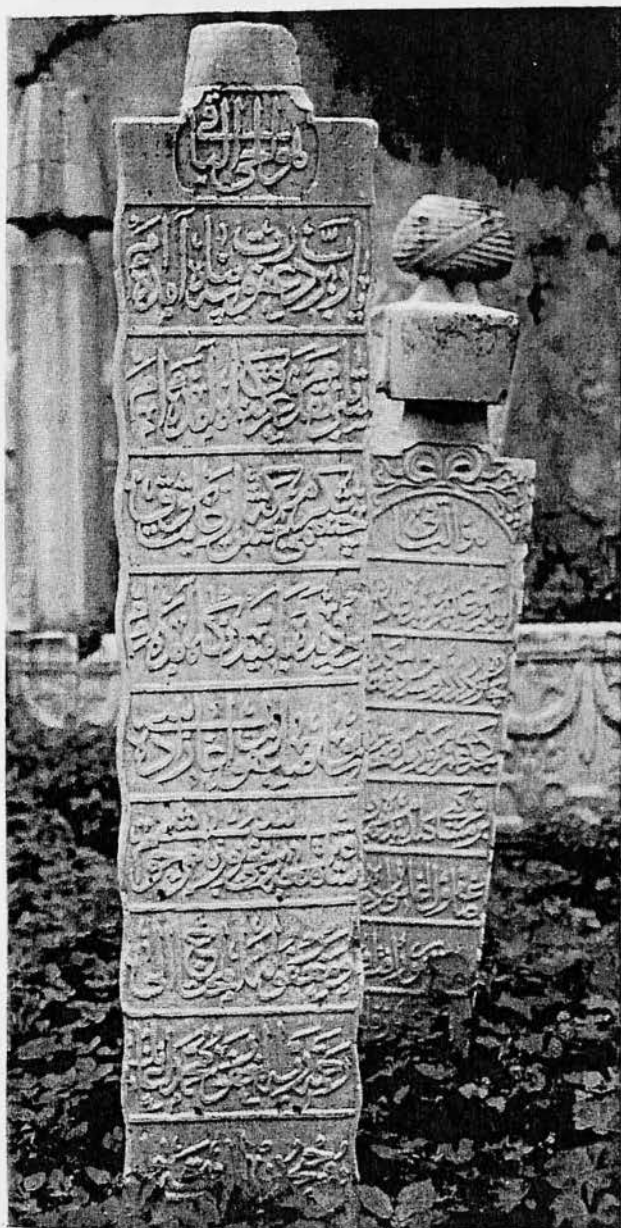
(Φωτ. 16: Ο τάφος  
αυτός ανήκει σε  
γυναίκα.)

(Φωτ. 17: Ο τάφος  
αυτός ανήκει σε αγά.)

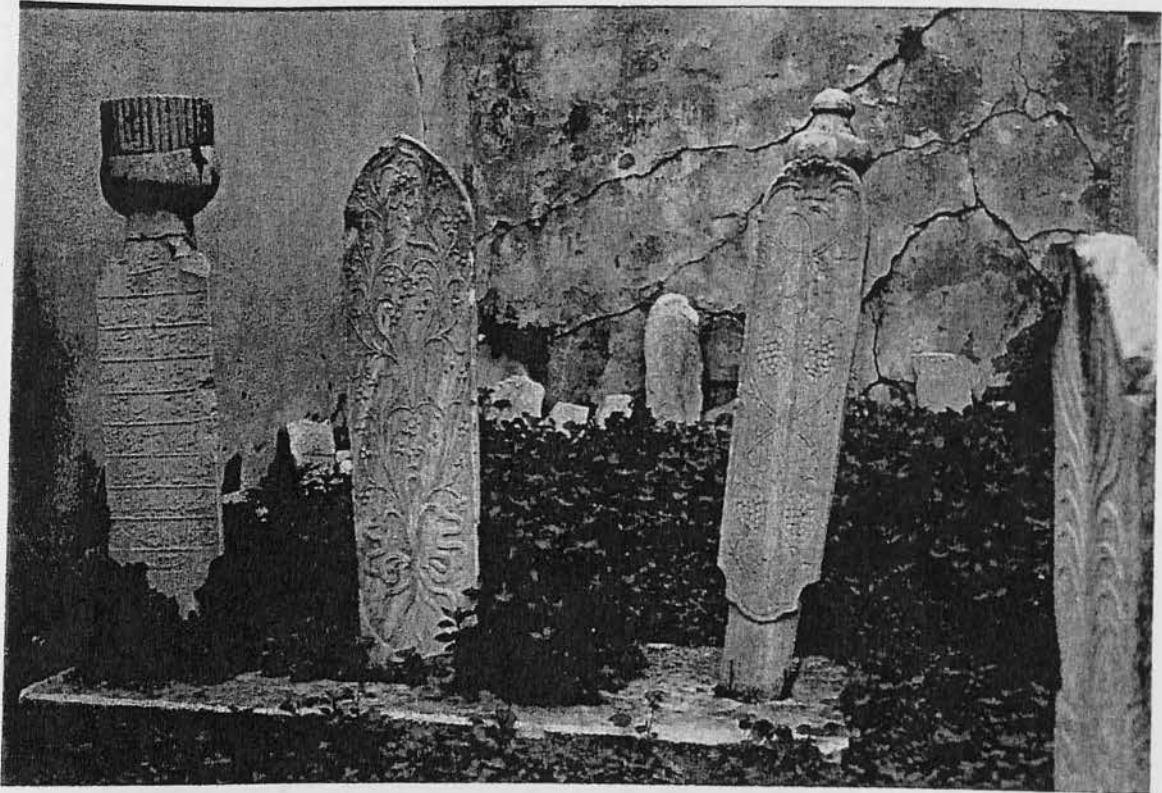




(Φωτ. 18: Ο τάφος  
αυτός ανήκει σε αγά. )



(Φωτ. 19)



(Φωτ. 20: οικογενειακός τάφος, πατέρας, μητέρα και υιός. Αυτό μαρτυράτε από την σειρά που έχουν τοποθετηθεί αυτοί, δηλ. η μητέρα στη μέση, ο πατέρα και το παιδί στις άκρες).



(Φωτ. 21: Πιθανόν  
τάφος γυναίκας)



(Φωτ. 22: Πιθανόν  
τάφος παιδιού)



(Φωτ. 23: Γενικό  
πλάνο μερικών  
τάφων. Ορισμένοι  
από αυτούς έχουν  
υποστεί μικρές  
ζημιές. Από τον  
πρώτο μπροστινό  
τάφο, φαίνεται ο  
τρόπος στήριξης του  
μαρμάρινου  
«καπέλου» στη  
κορυφή του στύλου  
που υποδηλώνει το  
επάγγελμα του  
νεκρού)

**ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ**  
**«ΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΚΑΣΤΡΟΥ»**

1. **ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΧΑΒΙΑΡΑ, ΧΙΟΣ** : «*ΧΙΟΣ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 1973*».
2. **Γ. Ι. ΖΟΛΩΤΑΣ** : «*Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ*», τόμος Γ2, σελ. 574, 575.
3. **ΜΠΟΥΡΑΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ** : «*ΧΙΟΣ*», Αθήνα 1974, σελ. 20.
4. **ΣΑΡΡΟΥ ΑΙΜΙΛΙΑ** : «*ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΧΙΟΥ*», Αθήνα 1916, σελ. 134.